

1918

TÖRÖK GYULA: A PORBAN

Szinte a teljes ismeretlenségből lép elő a szerző, és sokkal többet ad, mint amennyit a legtöbb író első könyve nyújtani szokott. Regénye váratlan és alapos, ha nem is tökéletes alkotás. A lomha, álmos önző alföldi falu a regény kerete, de egyúttal tragikai motívuma is, melyben Kender Pál, a főhős elbotlik, elnyúlik, elposhad, s egy pisztolylövéssel befejezi henye, petyhüdt vonaglását. A por elnyeli a fáradt férfiút, akiben még izzik a vágy, a nagy, örök szerelem a Pesten hagyott egyetlen után, de akiben már ellankadt, elfulladt a kemény akarat, a tiszta, acélos elhatározás. Akaratát, szabad élettervezetéseit sok minden gyöngíti: fáradt, nemes származása, kemény szavú édesanyja, a bágyasztó porváros, a fásult, fanyar falusi élet. A főhős tespedt vergődésének, elernyedti keseredettségének, szálnalmas tragikumának élénkebb indokolásául az alföldi magyar falu képe keserűbb, elenszenvesebb, de azért eleven, találó és testies. A képben kevés a külsőség, a díszítő elem: a falu önző, hortyogó lelkét látjuk, az emberek mohos koponyája, szűk látóköre, otromba, parasztos világnézete, bamba, vad vigyorgása jelenik meg előttünk ügyes itt-ott erős vonalakban, friss, színes gondolatfoltokban. Török Gyulának sok mondanivalója van, szeretettel közli is a szereplők gondolatait, a fojtott sóhajtások értelmét, könnyedén pergeti az epizódok, a mellékalakok, a vidéki tájak komolyan megfigyelt jellegzetes képeit, állandóan uralkodik figyelmünkön, noha elbeszélő modora sem csiszoltnak, sem gondozottnak nem nevezhető. A sok, súlyos mondanivaló mindvégig könnyed és érdekes marad, de indokolásnak, magyarázatnak

mégsem elég. Kender Pál bús, tunya, szerelmes élete kissé érthetetlen, bár ok és magyarázat van bőségesen. A főhős tulajdonképpen Goncsarov ismert regényhősének, Oblomovnak és a tespedő dán királyfinak magyar összetétele. És ebben a nagyon is valószínű, tunya, tépelődő lélekben olthatatlan szomjjal lobog a szerelem rómeói lángja. Miért nem jut e forró szenvedélyből egy parányi energia a cselekvéshez? Hiszen övé lehetett volna a pesti egyetlen, ha ereje lett volna néhány keményebb szóhoz, mozdulathoz, esetleg új élet kezdéséhez. Ha pedig elnyeli a bágyasztó, bénító por, a borongós tétlenség, miért nem fakul el a rikító, hatalmas érzelm lelkének többi színével, vágyával együtt? Itt van a szép regény sekélye, mely felett azonban könnyedén keresztülsiklik az olvasó, aki nek öszinte öröme telhet a magyar elbeszélőirodalom emez értékes, komoly jövevényében. A regény két kötetben, Táltos kiadásában jelent meg.

FINNEK

— *jan. 18.*

Sápadt, savószerű testvéreink függetlenségét már elismerték a színtelen északi udvarok, az otromba orosz csizmák kikullognak a szelíd, havas vidékről, a moszkovita zászló lekerült már a helsingforsi hajók árbócáról, a cár egykoron kirendelt, morcos szakállú hivatalnokai talán már összecsomagolták holmijukat, mint távozni készülő konzulok: Finnország szabad és önálló állam lesz.

A hosszú, hűvös svéd fölény és a százesztendő, önkényes orosz uralom után végre ismét szabadon lélegezhet a távoli testvérnemzet, végre nem kell retteg-

ni nagyhercegtől, kegyetlen kozák hordáktól, pétervári szeszélytől, szolgálai ukázoktól, gyomorhajos cenzoroktól. Vidámabb dalok fakadnak a füstös paraszttűzhelyek körül, üdőbb, könnyebb lesz az emberek lelke, az írók tolla, az asszonyok kedve, a gyerekek kacaja, mintha most kelt volna fel először a nap a Ladoga-tó felől, mintha most lenne először heve meg ereje annak a verőfénynek, mely ezer tó országának rideg, fehér köntösét csókolgatja.

Mily lágyan, mily olajos simasággal történik mindez! Halovány testvéreinknél nincs gyújtó szónoklat, nincs lázas lelkesedés, nincs szegfűvörös honvédvér, nincs március tizenöt, nincs szabadságharc, Világos és lassú megalkuvás; világviharban, halott, gémberegett télen, lassan, vér és jajszó nélkül költözik be a szűzi szabadság országukba. Mélységes, csendes szavú öröm bandukol végig az országon, és elhullogatja érdemes ajándékait, mint mirai Szent Miklós, akit türelemmel, szorongó áhítattal várnak a jó gyermekek karácsony havában. Szinte észrevétlenül telepszik meg a boldogság, nyugalom és szabadság friss érzése a faházak falukban, tengerparti halászkunyhókban, akár csak nagy fejű, doromboló macskák a kemence mellett, a tömzsi templomokba már nem könyörögni meg rettegni, hanem illő zsoltáreklésre jár a nép, büszkébb, öntudatosabb emberek lépkednek most Turku meg Helsinki színtelen utcáin, az egyetemi ifjak arcán csendes, álmatag öröm tündöklök, talán higgadt rajongással gyűlést is tartanak valamilyen diákegyesületben, hiszen szabad és független lesz Finnország.

Húvös, észak véreink okosan, szenvedélytelenül fogják eltemetni az évszázados moszkovita nyűgöt, mint dölyfös tirannus holttestét, aki már semmi gonoszt sem tehet, miután szeme örökre lecsukódott. Első Sándor cár liberalizmusáról már senki sem beszél, Gusztáv Adolf naiv, olajnyomatos képe szétrongyolódik a dohos, sötét parasztszoba falán, a Kalevala fenn-

költ énekei elfeledtetik a svéd dalokat és poétákat, egy finn parasztfiú, Gallén-Kallela Akseli túlszárnyalja a skandináv festőket, az iskolákban jobban fogják ismerni a ködös finn mitológiát, mint a szentírást, és szelíd, szenttelen testvéreink dicsekedve hirdetik majd, hogy nem germánok, nem szlávok, hanem árvák, függetlenek, legendás ősoktól származottak, mint a magyar nemzet. Az alandi nyírfaedők között, a tajtékozó Imatra felett, sudár, dacos, hóprémes fenyők homályában, a jeges, kopár északi lapályokon, hol puha, fehér madarak tanyáznak, ugyanaz a halk, szent szózat lengedez: szabadság.

A konok fejű, eszmeittas orosz polgártársak ma talán még hallatják szavukat Helsinkiben, a nagy, homladozó birodalom kissé nehezen oldja meg a szolgálai kötelékeket, sajnálkozva és kínosan csonkítja meg jogtalanul, önkényesen felhizlalt énjét, de a finn önállóságot, a finn függetlenséget már nem lehet feltartóztatni. Sápadt, higgadt testvéreink nem harcolnak, nem lázonganak, hiszen a szabadság már az övék, és ők türelemmel várják meg, hogy a nehézkes muzsikok belássák ezt, és tehetetlenül örökre kiballagjanak a hallgatag, szabad országból. Nem örülnek oly hevesen, oly kitörően, oly eszelősen, mint ahogy forróbb éghajlat alatt a felszabadult nemzeteknél divat, sőt kötelesség; szívósan, csendesesen, hosszan küzdöttek, mint jeges, tengeri szél hatalmas vitorlással, nélkülöztek, sok zokszót fojtottak magukba, és reménykedtek, akárcsak az a könnyes szemű asszony, aki a tarajos tengert kémleli, és hajós férjét várja álmos, ködös, fénytelen napokon, heteken keresztül. A csendes, engedelmes várás, a hűvös köd, a bágyadt szürkeség elfárasztja a várakozót, az öröm tüze nem ugrik oly magasra, hanem kitartóan, fáradhatatlan melegséggel önti el az örvendezőt. (Istenem, mennyi kard csörgött, mennyi vér csurgott, mennyi oktalan, bizakodó öröm lángolt

fel, mennyi kínos, súlyos politika viaskodott és viaskodik a magyar szabadságért, és ...)

Holnap már a béke és szabadság hona lesz az ezer tó országa. Bátrabban fog pengeni a kantele, büszkén dalolja runáit a Sampó kovácsokról, az ősz szakállú Väinämöinenről a pörge sapkás pásztorfiú, lassan felolvad egy tiszta álmokban szendergő nemzet, mint langyos tavaszban a dermedt természet, mint panaszos dalban a régi, fojtott búsongás.

Holnap már boldog nap lesz Finnországban. A csörgős szán vidám vendéggel érkezik az udvarházba, ahol valamikor III. Gusztáv is megfordult, aranyos derűt hoz magával a jövevény, kinek orcája jókedvű fánkhhoz hasonlatos, a hold hideg ezüstje végigcsúszkál a befagyott tavak opálján, az ablakok meleg, sárga világosságtól duzzadtan merednek ki az éjszakába, valahol táncmulatság van a kis városkában, a szőke Hannák, Bedák és Sigridek szendén csillogó arccal, odaadó, izzadt testtel keringenek csendes szavú párjukkal, másutt jámbor munkától fáradtan, békés ásítgatással nyugovóra tér a kézművescsalád, az apa talán a Kárpátokról s a rokon Magyarországról mesél, a maszatos orcájú gyerekek elsüppednek a pöffedt párnákban s az álom lágy, aranyveretű bölcsőjében, a titokzatos északi fény redői pedig mint oltalmazó angyalszárnyak terpeszkednek szét a boldog ország felett.

A ború, az aggodás elszállott már, mint fekete pillangó a szürke tavak felett, a völegény nem ír tábori lapokat, és nem zokog éjszaka a hír nélkül maradt ara, nem hirdet sorozást a vérvörös papiros az utcasarkon, nincs harctéri jelentés az újságok első oldalán, nincs vonat vörös kereszttel meg jajongó katonákkal, nincs sóhajtás, várás és könnyes búcsúzás, nincs sajtó seb meg véres halál, és elfogy a gyász, a könny, a gond...

Ó, mily messze, mily tündéri messze vagy, ezer tó országa!

FÁY ANDRÁS: ATTILA

— Történeti regény. A Péczely-jutalom nyertese —

Ha az akadémikusok nem olvasták volna el ezt a regényt, úgy szürkén, szomorúan pihent volna tovább is a feledettség, az elhagyatottság dohos lomtárában. Írója már eltávozott jeltelenül, fénytelenül, mint szétcmló, köznapi füst, melyen nem szoktak tűnődni vagy sajnálkozni az emberek, és csendes életében valószínűleg nem gondolt a Péczely-díjra meg posztumusz dicsőségére.

Fáy András nem sokat írhatott életében, gyakorlatlan, olykor darabos irálya legalább ezt sejteti, de alaposan, megértéssel és azzal a magyar szeretettel írt, mely nagyapjának, a mesék és románok érdemes mesterének is ékes tulajdona volt. Oly tiszta rajongással jeleníti meg előttünk a nagy, legendás Attilát, a hódításra szomjas, hatalmas hun hadat, s oly naiv ellen-szenvvel jellemzi a fáradt, illatos latin nemzetet, hogy lehetetlen észre nem venni a magyar nemes kedves büszkeségét és lelkes önértetét. Pedig állítólagos, bozontos őseink nemigen lehettek oly makulátlanok, oly nemes erkölcsűek s annyira hibátlanok, ahogy Fáy András festi őket, Attila nem lehetett az a tiszta, címés, fennkölt lelkű uralkodó; a hun népet senki sem nevezte műveltnek, lovagiasnak, sokoldalúnak. Fáy hun hősei azonban oly simák, jámborak és kifényezettek, akárcsak Benczúr portréi. Jó és gonosz emberek szerepelnek e regényben, a jók, a hatalmasok: a hunok, a gonoszok, a gyávák: a bizánciak meg a rómaiak. Az őszinte, tökéletlen jóság vagy rosszaság nem ismeretes az író előtt, de mivel történeti és nemzeti regényről van szó, az olvasó könnyen hajlik ennek a naiv, sovén nézőpontnak az elfogadására.

A regény szerkezete, elgondolása ügyes és tömör, mint klasszikus dór oszlopokon nyugvó templomé. A

lengé mondák, foszlott krónikák és kódexek bizonytalan anyagát ügyes kézzel, művészi erővel formálja át mesévé, regénybonyodalommá. Honoria, a római császárléány szereplése új, de leleményes és meggyőzően megokolt, a bonyodalom mesteri egyszerűséggel, klasszikus simasággal fonódik, gomolyodik a titkos római eljegyzés után. Attila további viselkedésére is megeléjünk a magyarázatot, az ismeretes hagyományok pedig lágyan olvadnak bele a cselekménybe. Ildikó eredete és további sorsa nagyszerűen okolja meg a tragédiát: Honoria tördöfését, melyet viszont Csaba és Ildikó tiszta szerelme megnyugtatóan tompít és szelidít, mint rongyos, viharos eget a szivárvány. Általában minden ügyes meg világos; érthetővé, sőt nagyon is valószínűvé válik a mondák kusza egymásutánja, a hatalmas, bikanyakú hun király halála a bűnös nászjelen. Ha a regényt egyedül a belső szerkezet szempontjából kellene megítélni, úgy tökéletesnek mondhatnók.

Fáy András azonban nem írt sokat, ezt még egyszer kell hangoztatnunk, mert ez nagyon megérződik írásán. Néha ugyan fukar, félszeg stílusa lapos, erős ecsetvonásokhoz hasonlatos, amelyek sokszor helyénvalók, máskor azonban hőseinek beszélgetése, az írásmódor egyszerűsége önképzőköri pályamunkák tónusára emlékeztet. Annyi hálás leírás, füledt színfolt kínálkozik a regény folyamán, de a szerző keresetlenül, biztos kézzel rajzol, elveti a modern írásművészet fáradt, fűszeres színekészletét, csupán nemzeti büszkesége ad némi jellegzeteset kemény kézvonásának.

A korán eltávozott szerző szorgalmasan forgathatta a forrásmunkákat; történelmi készsége széles és alapos, mozgása a ködös, kétes időkben szabad és otthonos, bár gáncstalannak nem mindig mondható. Különösen a tisztán, frissen magyaros szokások és szólamódok hatnak idegenül és valószínűtlenül a távoli hun világban.

Ó, KARNEVÁL...

— *jan. 31.*

Jön az éjjel, a csend, a néma feketeség, ez a sivár, mindennapos takaró, és a karneválról már csak a Dorottyában lehet olvasni; kis húgunk levelezőlap-albumában pedig hideg ámulattal szemléljük a nizzai maskaramenetet, akárcsak Japán hegyeit vagy Chicago utcáit, ahol sohasem voltunk. Jön a süket, otromba éjszaka, a kávéházakban eloltják a világot, a jókedvet, a cigányzenét, néhány késői villamos dühösen siet tova a sötét utcán, jámboran lefekszünk hát ágyunkba, elolvassuk a breszt-litovszki küszködést meg egy angol miniszter dölyfös békenyilatkozatát, azután lecsavarjuk a ványadt villanyfényt, és belezuhanunk a csendbe, az álomba, ahogy korán kelő, cipőarcú ispánok szoktak az ólszagú, ciripelős tanyai éjszakába. Frakkunkat talán már kirágta a moly, fehér kesztyűt esetleg nem is találunk a fiókban, a klakk mint elföldelt fekete bűn szendereg a lapos, porprémes skatulyában, és laktópánunk ráncos, repedezett képű lett a hosszas, meddő várakozásban.

Álmunkban azonban minden oly tiszta, oly friss; a kivasalt frakkot most küldte haza a szabó, plasztro-nunk vidáman villog a selyemmellény keretében, habfehér nyakkendőnk kecsesen kötött csokrát önelégülten szemléljük a tükörben, ötágú koronával ellátott zsebkendőnkre kaliforniai mák illata kerül, és elindulás előtt Anyegin Eugen unottságával lapozgatunk a kis naptárban: hova is kell mennünk ma este? Holnap rendező vagy a Vigadóban, holnapután a Ritzbe kell felnézned, a hét utolsó napján Gy. tanácsoséknál lesz háziestély... Felsőhajtasz. A monoklit gondosan kipeckeled szemöldököd meg az alsó bőrtasak közé, és oly fáradtan indulsz a keringő, a jókedv, a gyenge

leányszag felé, mint Ohnet adósságtól roskatag arisztokratái.

A ruhatárban raccsolva beszélsz, a lépcsőkön előkelően üdvözlöd barátaidat, ahogy a nagy, befűzött moziszínész szokta a dán filmekben. Büszkén állapítod meg, hogy elkéstél, a hangversenynek már vége, a lady patronesse-ek már elvonulóban vannak, a teremben már tánc kavarog. Felkéred kipepecselt ismerőseidet, a sovány lábacskák botlanak, forognak, repülnek a parketton. Bébinél az új operettek iránt érdeklődöl, Zsizsikétől azt kérded, hogy sokat járt-e jégre, Médinél azt tudakolod, hogyan sikerült H.-ék zsúrja, amelyről távol maradtál. Bachó karmester peckes modorossággal dirigálja a zenekart, egy pufók képű őrmester lehunyt szemmel fújja a rotyogó kürtöt, galérod puhulni kezd, illatos zsebkendővel végigsimítod homlokod, és szédülő táncosnődet a legyező szapora rebbenésével hűsítgeted. A szupét nyájas, háromlányos család körében töltöd el, hanyagul pezsgőt rendelsz, illedelmesen megmosolygod a családapa színtelen élceit, az abrosz alatt megszorogtad a legfiatalabb leányzó alélt kezét, és kacéran csendes jövőről, piros fényű otthonról beszélgetsz.

Zsíros disznótorok, maskarás vidéki farsangok jutnak eszedbe, jókedvű, kipirult fánkok sisteregnek a konyhában, ónszínű délelőttökön édesanyád rózsaszín selyemdominóját öltögeti a tüdőbeteg házivarrónő, a szobalány lázveres álarcban ijesztget este, bent az ebédlőben kacagós társaság, hurkaszag, szivarfüst, narancsillat, a sötét gyermekszobába átlüktet a recsegő hangon énekelt magyar nóta, a kövér táblabíróné síkongós nevetése meg a zongora duhaj csapkodása, és másnap füstös, kesernyés a szalon levegője, a zongora hangja oly rekedt, mint a meghült, rezes orrú kántoré. Édesanyád védnöke volt a tűzoltók báljának, mézes beszédű frizőrnő jött el este, a tükör előtt az összes színes gyertyák égtek, egy titkos fiókból öreg,

komor ékszerek kerültek elő, jó apád frakkja kikészítetten hevert az ágyon, sőt az ódon inggombokat már el is helyezte a figyelmes feleség, kocsi állt meg házunk előtt, megszólalt a kapu öreg, fénytelen csengője, az inas ferde lángú, füstös nyelvű gyertyával világított az előszobában, és te áhítattal, idegen bámullattal néztél selyemben zizegő anyádra, mint álmodott tovasuhanó királynőre.

Ilyen emlékek pislognak, villódnak gondolataid között, mialatt Zsizsike arról beszél, hogy szereti Crocker regényeit olvasni, és szeret mamájának segédkezni a befőttek eltevésénél. A szupé véget ért, meghittebb párok gyülekeznek a táncteremben, te azonban búcsúzol, sietsz, mert még a Royalba is fel akarsz nézni a medikusbálra: ki van ott ismerős? A mama sajnálkozik, Zsizsike kedves ügyességgel egy feslett szegfűt nyom kezedbe, te leplezett meghatottsággal szorítod meg keskeny kezét, és kocsiba ülsz.

Már szürke, fázós februári reggel van, mikor egy fagyott ablakú konflisban hacadócsögsz. Divatos kerengődallamok, tánc közben elsuttogott, pihegős vallomások, a borozó ittas nótái ott zsongnak még körülötted a sötét, nyirkos járműben, a jégvirágos ablakok eltakarják az életed, az ébredő utcát, a munkába siető embereket, nem tudod, hol jársz, azt se tudod, merre kocog a kocsi, talán ott ül melletted a vágyott, titkon imádott, fehér arcú hölgy, talán a káprázatos boldogság felé hajt a kocsis, keze kezeden nyugszik, és válladra hajlik az ártatlan, szőke fő...

Lomposan, fanyarul lépsz be szobádba, mely hideg, kietlen, mint a felébredés. Frakkod oly gyűrött, akár az arcod, plasztronod horpadt, nyakkendőd elcsúszott, vidám kedved elröppent, mint mulatóbeli hölgy szerelme, mámorod szétpattant, mint a pezsgő gyöngye, a szegfű pedig ziláltan, félholtan bukik ki zsebedből. Kinyújtózkodol az ágyban, és csak jó sokára ébredsz,

a szervitáknál már delet harangoznak, a kalendárium
pediglen hamvazó szerda napját mutatja.

Ó, régi karnevál...

ELÉGIA A MAXIMÁLIS ÁRRÓL

— Aktuális duett —

Az egyik: Fölfelé megy borban a gyöngy
A másik: Fölfelé!
Az egyik: Fölfelé megy, száll a léggömb
A másik: Fölfelé!
Az egyik: Fölfelé megy füst a lépcsőn,
És az ember mász a lépcsőn
A másik: Fölfelé!
Az egyik: Megy a higany forró nyáron
A másik: Fölfelé!
Az egyik: Megy a juhász a számaron
A másik: Fölfelé!
Az egyik: S minthogy minden fölmege már most,
A kedvem is vígan szálldos
A másik: Fölfelé! Fölfelé!

Együtt: Fölfelé megy gyöngy a borban,
Fölfelé száll a madár is,
Fölfelé megy szépen, sorban
Még a maximális ár is.
A gyomrom a boldogságtól
Direkt összeszáradt máris,
Megpukkadhat London, Párizs,
Hiszen most már maximális
Még a maximális ár is,
Maximális!

Az egyik: A napszámos emel téglát
 A másik: Jól teszi!
 Az egyik: Kéményseprő emel létrát
 A másik: Jól teszi!
 Az egyik: Költő emel légből várat,
 S a hatóság emel árat.
 A másik: Jól teszi!
 Az egyik: A hatóság észre tére
 A másik: Jól teszi!
 Az egyik: Ő sem esett a fejére
 A másik: Van eszi!
 Az egyik: Ha emelni szabad másnak:
 Ő is emel ráadásnak
 A másik: Jól teszi! Van eszi!
 Az egyik: Maximálták a tejeckét
 A másik: Juj de jó!
 Az egyik: Disznót, ludat, marhát, kecskét
 A másik: Juj, de jó!
 Az egyik: S feleségem bárhogy sír is,
 Maximálva lett a zsír is
 A másik: Juj de jó!
 Az egyik: Maximálva lett az alma
 A másik: Juj de jó!
 Az egyik: Szép babámnak keble halma
 A másik: Juj de jó!
 Az egyik: S hogy mi minden, meg se kérdje,
 Maxi lett az ángyom térdje
 A másik: Juj de jó! Juj de jó!
 Az egyik: Száll a madár erre-arra
 A másik: Úgy bizony!
 Az egyik: Maximálnak jobbra-balra
 A másik: Úgy bizony!
 Az egyik: Szöknek szépen fel az árák,
 S aki drágít, ki nem fárad
 A másik: Nem bizony!
 Az egyik: Ez az élet csupa krémes
 A másik: Úgy bizony!

Az egyik: Az olcsóság direkt rémes
 A másik: Úgy bizony!
 Az egyik: Kilchelheted a párád,
 Maximálták a sír árát
 A másik: Úgy bizony! Úgy bizony!
 Együtt: Fölfelé megy gyöngy a borban,
 Fölfelé száll a madár is,
 Fölfelé megy szépen sorban
 Még a maximális ár is.
 A gyomrom a boldogságtól
 Direkt összeszáradt máris,
 Megpukkadhat London, Párizs,
 Hiszen most már maximális
 Még a maximális ár is,
 Maximális!

TALÁLKOZÁS A CSENDES TEGNAPPAL

A háborús utazás sirámos és nyomorúságos volt, mint valami koldustemetés. Már esteledett, és lámpákat nem gyújtottak fel, nem is fűtötték a kocsikat, noha hideg, nyírkos őszre járt az idő. Elégedetlen bágyadtsággal gubbasztottam kabátomban meg takaróim között, és bután, bárgyú türelemmel hallgattam a vonat végtelenbe nyúló ringató ritmusait.

X. városba készültem, ahol hivatalos dolgom lett volna. Nem akartam elaludni, mert tudtam, hogy nem-sokára szülővárosomba érünk, ahol zöldellő ifjúságot is töltöttem, amelyhez annyi piros meg fekete szalaggal fűz az emlékezet, s ahonnan nemrég — úgy látszik, örökre — elkerültem. Ki szerettem volna tekinteni, hátha ismerősre akadok, látni akartam ismét a lusta álmos kis állomást, a lámpák petyhüdt

lángjait, a vén, roztopcsinszagú postás köpcös alakját, hallani vágytam a himlőhelyes borfiú sörkínálgatásait, a beszállásra figyelmeztető csengő szürke, kopogós hangját, a hegyes szakállú állomásfőnök káromkodós dörmögéseit. Vágyam és képzeletem azután tovasuhant a kis város jámbor utain, bekandikált a rég nem látott emberek nyájas otthonába, epekedésem pedig nőtt és lobogott, mint szerelmi láng meg nem csókolt kedvesünk viszontlátásakor. Végre arra a gondolatra jutottam, hogy megállok, s alszom egyet az elhagyott, visszavágyott városkában, és másnap fogom csak folytatni utamat. Ezen lenge, különös, kalandos terv lassanként elhatározássá erősödött.

Nemsokára megérkeztem. Könnyedén, gyerekes örömmel, a hazaérkezés meleg jókedvével ugrottam le, bár tudtam, hogy senki sem vár a sötét állomáson, jó atyám nem fog karjaiba zární, mint hajdanán, mikor egyetemi szünetek alkalmával hazaérkeztem, tudtam, hogy már otthonom sincsen ebben a csendes lelkű városkában, az öreg családi házban most idegen emberek laknak, akik talán tetszetősebb, újszerűbb köntöst adtak azóta az odvas, lomha kúriának. A peron nagyon sokan álltak, némán és illedelmesen, anélkül hogy várnának valakit. A legelsők között három év óta nem látott barátaimat pillantottam meg, akik valaha pántlikás sapkával, hejehujázó kedvvel indultak el erről az állomásról, és több hír nem jött felőlük. A hosszas hallgatást a halál hideg, lassú szavának értette mindenki, kósza regék, bús tereferék fakadtak nevük említésekor a városkában, és az anyák, az arák, a ráncos homlokú, lekonyult bajszú apák feketébe öltözének.

— Szervusz, Laci! — kiáltottam meglepetten, sikongós vidámsággal. — Képzeld, azt mesélték rólad, hogy elestél a kárpáti harcokban, rólad, Béla, meg az a bamba hír jött, hogy meghaltál Szibériában. Téged pedig, Mihály, állítólag Zimonyban temettek el még

1914 izgalmas nyarán. Mennyi kósza, hazug hír fakad egy eltávozott ember után! És mennyire örülök, hogy hazugság mindez.

Hevesen, magasztos meghatottsággal szorongattam meg kezüket, át akartam ölelni őket, váratlan örömben, de három barátom oly közönyös hallgatással fogadta lelkesedő szavamat, hogy az öröm pirosuló lángja lelohadt, mint hűvös párában a tűz. Kissé értelmetlenül néztem reájuk, arcukon erőtlen mosoly unatkozott, mely oly bágyadt volt, mint az a sárga lámpaláng, mely reájuk vetette fényét.

— Hát holnap találkozunk, ugyebár? — búcsúztam csalódottan, fanyar tünődéssel.

A peronon álldogálók között különös, hihetetlen ismerősöket vettem észre. Ott láttam a rég elhunyt pocakos, sötét szemüveges plébánost, a vastag nyakú állami ügyészt, aki egy tárgyaláson holtan fordult le a székről, Guszti bácsit, a kopott, szegény gavallért, aki egy őszi reggelen öngyilkos lett a fenyvesben. Sőt még több olyan arc is mosolygott felém, akikről mind azt tudtam, hogy elköltöztek, elporladtak. Almodom-e, vagy balga látomás ez a vizionálás? Természetes, őszinte örömmel köszöntöttem őket, és magamban feddőleg, kíváncsian kutattam ama badar emlékképek után, melyek az ő halálukat őrizgették. Ezen emlékek talán csak álmodások, talán csak mély, kába éjszakáimon temettem el kedves ismerőseimet? Minden oly zavarosan, oly bizonytalanul remegett, mint messze elhagyott fénypontok, tétován ingadoztam álom és valóság között, majd valami nyugtalanító határozatlanság lopódzott lelkembe, mely rebbenő mécsvilág módjára el-elfátyolozta, eltorzította ítéletemet, józan gondolkozásomat.

Már alig csodálkoztam, mikor Pali, egykori öreg inasunk megszólított az Arany Bika Szálloda omnibusza előtt, és lelkendezve kikapta kezemből táskámat. Igaz ugyan, hogy anyám maga regélte Paliról, hogy a hur-

colkodás befejezése után, mikor az új háziúr mesteremberei beköltöztek az ódon, családi házba, felakasztotta magát a denevérlakta padlás gerendáján. De úgy látszik, mégsem halt meg, lehet, hogy a sánta rendőr-orvos keltette ismét életre, vagy talán a zsidó temető mellett lakó javasasszony, aki állítólag jó barátságban volt a halállal.

Beültem az omnibuszba, és bedöcögtünk, bezötyögtünk a városba, az Arany Bika udvarába. A pörköltszagú folyosón az a kövér, kendőzött arcú szobaasszony gördült elém, akit annyiszor láttam az Arany Bika legszélső ablakában könyökölni kisdíák koromban, mikor fél nyolckor hiányos számtani feladvánnyal és rajztáblával hónom alatt iskolába siettem. Egyszer azonban nem feküdt a megszokott ablakban, elkerült a városból, de íme, most megint visszatért, és puha, festett arcán nemigen látszott meg, hogy azóta sok lenge év tovaszállott.

A legdíszesebb szobát kaptam, Pali gondosan gyertyát gyújtott, utánanézett a mosdóvíznek, a lagymatag szobaasszony bolyhos törülközőt helyezett az ódivatú mosdó felnyitott fedelére, majd párolgó, fahéjas forralt borral kedveskedett, hogy felmelegedjek.

— Majd átmegek az étterembe — szóltam Palihoz, miközben átöltözök, és belenéztém abba a zöldes, ködös tükörbe, melynek kopott, aranyos kerete mögül poros pávatollak bújtak elő.

— A nagyteremben multság van ma — szólt bizalmasan, kedveskedően a remegő kezű inas, a szekrénybe aggatva ruháimat. A gimnáziumnak van ma a hangversenye, s utána tánc lesz reggelig.

— Tánc? ... reggelig? ... — ismételtem álmélkodva, hitetlenül, és vibráló kíváncsisággal mentem át a vendéglőbe.

A nagyteremben cigány játszott, a meleg, sörszagú pára rátelepedett az ablakokra, a hangverseny ifjú szereplői már lejöttek a színpadról, a szapora, bugyboré-

koló beszéd összefonódott egy régi operett keringőjével, az asztalok zsúfolva voltak vendégekkel, néhol pedig hatalmas csokor jelezte a gimnazisták rajongó tiszteletét a műkedvelő hölgyekkel szemben. Csupa ismerős! Mikor a ragyás arcú zenészekre pillantottam, azt látom, hogy Sándor bácsi, az ősz hajú prímás áll a banda élén, akit bús nótákkal temetőbe kísértek már a helybeli cigányok, sőt az a kancsal nagybögös is ott állt közöttük, akit évekkal ezelőtt, egy téli éjszakán mámoros fővel holtra vertek egy vitás koronáért. Ott volt a morcos bajszú gimnáziumi igazgató is, noha azt tudtam róla, hogy elhelyezték a városokából, ott láttam szikár hitoktatómat, kinek nemrég kaptam meg gyászjelentését, ott láttam Horvát tanár úr feleségét is, aki gyermekágyi lázban halt meg, mikor hatodikba jártam. Mily hihetetlen, álomszerű valóság! Hisz ezek mind élnek. De honnan támadtak csalfa álmaim, különös, hazug emlékeim, melyeket való tényekként őrizgettem? Nem tudtam, nem is igen törekedtem erre megfelelni, oly kellemes volt látni, hallani, oly simogatós, oly jóleső, oly vigasztaló volt az a tudat, hogy mégsem igaz az a sok komor, csúnya hír, mégsem hagyták el oly sokan ezt a nyájas, unalmas városkát.

Mindannyian örömmel, meleg kedveskedéssel üdvözöltek, a mamák itt-ott összesúgtak, a rég nem látott leányzók megcirógattak szende tekintetükkel, Bomli, a főispáni titkár elem sietett:

— Gyere Pista bátyánk asztalához. Mégis úgy illik, hogy a főispánék vendége legyél...

— Pista bácsi még főispán? — csodálkoztam, mert úgy tudtam, hogy azóta megváltozott a kormány, és Pista bácsi rég otthagyta a főispánságot. Majd az is eszembe jutott, hogy Bomli örökre elaludt egy tragikus műtét után, és nyugtalan kétkedéssel faggattam, költögettem magamat:

— Talán álomban járok?...

Ekkor azonban már a főispánék asztala előtt álltam. Mindnyájan oly kedvesek voltak hozzám, mint tengerentúlról érkezett jó barátokhoz. A vacsora oly kövér, oly bőséges volt, akár hajdanán, tejszínes torta, illatos déligyümölcsök alkották a záradékot, és lágy francia pezsgő volt a kísérőital. Lassanként tologatni kezdték az asztalokat, a szmokingos rózsarcú gimnazisták, a jelvényes rendezők idegesen szaladgáltak, a hamvas leányzók táncrendjébe büszke férfinevek kerültek, a sörözgető polgárok, a víg kedélyű családapák a kisterembe vonultak vissza, a kopasz végrehajtó csiklandós anekdotába kezdett, és egy ijedt szemű kisdiák arról panaszkodott, hogy a második négyeshez nem lehet táncosnőt kapni. A cigány jókedvű, öreg csárdásba csapott, és megindult a tánc.

— Nini, Etelka! — szóltam meglepetten, mikor egy kék szalagos leányka sietett el asztalunk előtt. — Talaly nyáron azt olvastam az újságban, hogy fürdés közben a folyóba fulladt.

Mindnyájan nevettek badar szavaimon, végre nekem is nevetnem kellett, hogy palástoljam szégyenemet, különös zavaromat. Istenem, mi lehet velem? Hiszen ébren vagyok, mindent helyesen érzékelek, csupán emlékezetemben vannak érthetetlen fonákságok, bántó csalatkozások. A főispánné bizalmasan fülemhez hajol:

— Miért nem táncol? Nem látja, hogy Beba magát várja?

Beba, egykori, hűtelen szőke szerelmem ott ült anyjával egyedül az egyik asztalnál. Félénken, félszegen közeledtem feléjük, mint szerelmes gimnazista, aki latinóra alatt az imádott nevét rajzolgatja Cicero belső fedelére; az éles tekintetű mamának mély bókolással csókoltam kezét, mert emlékeztem még, hogy nemigen kedveli a poétákat.

— Táncol? — fordultam gyengéden elvesztett, szőke hercegnőmhöz.

— Persze, hiszen azért jöttem.

— És kedves férje...

— Férjem? — kacagott Beba, majd csodálkozva húzta fel keskeny szemöldökét fehér homlokára. — Hiszen még lány vagyok.

Bocsánatot morogtam, és táncra kértem fel az imádkozót. Mikor pedig a terem közepére értünk, szükségesnek tartottam magyarázatát adni különös viselkedésemnek:

— Úgy látszik, valaki keserű tréfát üzött velem. Alighogy elhagytam a várost, egy eljegyzési kártyát kaptam, majd nemsokára az esküvő bejelentését. Mindkettőn a menyasszony ön volt, ó, rózsaszál.

A hamvas, szőke leányzó komolyan, érzéletesen pillantott rám, és borzongató halksággal súgta:

— Senki menyasszonya nem voltam és nem is leszek, csupán a magáé, ha érdemesít rá.

Sikongani szerettem volna az örömtől, a soha nem remélt valóságtól, e kábító, váratlan vallomástól, de csak jelentősebb kézszorításban jeleztem a boldogságot, a megbocsátást, a hálát, a jelen gyönyörűségétől magasra szökkenő jókedvemet. Mindennek, mindenkinek oly őszintén örültem, mint gyermekkoromban forró, fenyőszagú karácsonyestéken; valami végtelen, olvatag, bíborfényű jóság, valami lágyan, duruzsolóan zuhogó szeretet muzsikált lelkemben, mindenki oly kedves, oly meghitt, oly közeli volt, oly jó, oly megnyugtató volt, hogy ott voltak körülöttem, összezsúfoltan az Arany Bika izzadt termében, s oly határtalanul boldognak éreztem magamat, hogy azt a bársonyos kezet szoríthatom kezembe, melyet már örökre elveszítettnek, mástól csókoltnak hittem. Mikor véget ért a tánc, a kisterem egyik pamlagára ültünk, és komoly dolgokról beszélgettünk.

— Holnap megtarthatnánk az eljegyzést.

— Februárban meglehetően az esküvő.

Beba szeme lázas, elégedett, örömtől csillogó nedvességben úszott, legyezője türelmetlenül rebtent meg

kezében, és selyemcipőjét édes nyugtalansággal ütögette az asztal otromba lábához. Minden oly szép volt, Sándor bácsi Csajkovszkijnak Valse des fleurs-jét játszotta, és a lihegő keblű, gyöngyöző arcú gimnazisták önérzetesen lejtettek, keringtek lenge ruhás, barackilátú táncosnőikkel. Volt magyartanárom felkérte az igazgató nyájas mosolyú feleségét, a főispánék asztalánál már a tizedik üveg pezsgőt hűtögették, a felhevült ifjak hideg limonádéval csillapígtatták magukat, az ajtóban pedig nemsokára megjelent lengő szakállával Iszákovics Péter bátyánk, aki nélkül még nem múlt el multság vagy névnap a városkában.

— Na, hogy mulatsz, öcsém? — szólott, mikor szembekeverültem vele.

— Nagyon jól — feleltem lelkendezve. — Igazán az ember nem hinné, hogy ily kedves multság is lehessen háborúban.

— Háború? — szolt nyújtottan, gyanakodva és belövellt, duzzadt szemét élesen próbálta reám irányítani. — Úgy látszik, te alaposan bepezsgőztél.

Már szinte bosszús lettem, végére akartam járni ennek a fonák helyzetnek, tisztázni akartam ezt a meg nem értett beszédet, ezt az újraéledt társaságot, türelmetlenül vágytam a kemény, érdes valóságot, mint sötétben eltévedt vándor a vakító világosságot, azonban Beba közelléte csakhamar lecsillapította futólagos nyugtalanságomat. Mindent elfeledtetett velem a szőke hercegnő; oly lágy, oly hamvas volt, mint a tavaszi reggel, a második négyest velem táncolta, negédesen, odaadóan simult hozzám a keringő alatt, kezem szorítását mindenkor viszonzta és velem igazította meg cipőjét, mely kissé szorította érzékeny, kicsinek éppen nem mondható lábát.

Már derengeni kezdett, mikor Bebéakat hazakísértem. Összebújtunk, és előresiettünk. Diadalmasan, részegen szorítottam a kedves, meleg kart, és a kapu

alatt megcsókoltam vágyva vágyott, keskeny szájú hercegnőmet.

— Holnap eljövök, és megkérem fehér kezedet — súgtam, mikor már közel kopogtak a szülők lépteit.

Abrándosan, fütyörészve tértem vissza az Arany Bikába. Egyik sarkon Laci barátommal találkoztam, látom, hogy utána döcög, dörmög a füstös arcú banda. Úgy látszik, éjjeli zenét ad eltűntnek, halottnak hitt jó barátom. De kinek? — ijedtem fel, hiszen az a kék szemű szűz, akit ő szeretett, már férjhez ment, mert okosan és nyugodtan azt hitte, hogy titkos jegyese örökké egy galíciai falu sírkertjében marad.

— Hová mégy, Laci? — kérdeztem félénken, fojtott részvétellel.

— Hiszen tudod... ő vár...

Nem volt szívem megmondani a valót, szóltanul, ügyetlenül szorítottam meg kezét, és továsiettem a sáros, élettelen utcákon. Mikor szállodámhoz értem, lassanként elfelejtettem ezt a sirámos találkozást, s valami langyos, kellemes érzés tombolt, hullámozott bensőmben. Ah, mégsem igaz az a sok, szomorú elköltözés, az a sok könny meg fájdalom, ami emlékezetemben felhalmozódott, mégiscsak visszatértek az elveszett jó barátok, a kedélyes, kényelmes öregurak is még itt vannak, a vastag nyakú Pista bácsi még nem hagyta el a főispáni széket, szikár hittanáromat nem vitték még el a fekete bóbitás lovak, Etelka se fulladt bele a füzesekkel szegélyezett folyócskába, és Beba fehér keze még szabad, sőt holnap már az enyém. Úgy éreztem, mintha sok könnyáztatott kötelék szabadulna fel, mintha sok terhes felhő omlna széjjel, a ravatalok, sárga arcok, fekete szalagok, sivár gyászmenetek keserves emlékképe örökre eltűnt, mint színházi süllyesztőn a fekete csodaorvos; szabadnak, szerencsésnek éreztem magam, és mélyen, mosolyogva, elégedetten fellélegeztem.

Könnyű szívvel, ujjongó kedvvel feküdtem le süp-

pedős ágyamba, a sajátos szagú párnák közé, és vídamságomban rakoncátlanul rúgtam néhányat a kővér, lagymatag dunnák hasába, melyeket Pali meg a kendőzött arcú szobaasszony különös gonddal halmozott fel ágyamban. Azután elfújtam a gyertyát.

Sötét volt. Valami kegyetlenül, követelődzően, sirámos ütemben zakatolni kezdett alattam.

— Ó, Istenem!

NOVEMBERI VÁNDOROK

— Fodor László könyve —

Bár Fodor László úgynevezett fiatal tehetség, a kezdő bátortalanságát, érdességét, szegletességét mégsem találhatjuk fel benne; meleg szívvel, érzékeny művészettel, befejezett készséggel ír ifjonti tétováság vagy fanatikus heveskedés nélkül. Novellái érzelmek, vágyak, kába álmodások tarka, bánatos románcai. Puha báj, tiszta, üde romanticizmus csillan fel a történetek puha ölében mint komor hegyek között kéklő, szelíd tengerszem. Itt-ott közbeszól ugyan a ma, a cinikus józanóság: szent Clementina legendájába vaskosan kacag bele a mának pávaasszonya, a rózsaszínű galamb helyett totyakos tyúk ugrik az asztalra, a gyönyörű lázálmkoba belerikít az elhízott utcai nő érdes, sárga fogú nevetése. Heine Henrik jut eszünkbe, aki egy keserű, józanító szót dobott szépséges ellágyulásai közé, és ezen a szón, mint borbársonyos függöny résén keresztül beömlött a valóság fagyott fénye, kegyetlen kopársága. Ebben a fájó disszonanciában nagyon sok fájdalmas szépség is van, és Fodor László is ezt a sajgó gyönyört szagatja fel lelkünkben. Olykor azonban gömbölyűen, lágyan, szinte áhítatosan fejeződik

be a regényes hangú novella, máskor megint a képzelet buja, kalandos fogatán röpködünk tova, alólunk kisklik a valószínűség talaja, kavargó képek, zúgó emlékek peregnek, rohannak el a szemünk előtt, de azért az örjítő érzelmek, a céda vágyak örökkön ott settenkednek a főhős körül. A beszélyek nem meghatározott helyen, nem fixált időben történnek, semmi aktualitás, semmi vonatkoztatás nem rögzíti le az író fantáziáját, a mese, a legenda bűvös birodalmában, a poézis széles, örökké virágos rétén játszanak a szereplők, akiknek csak egy-egy mozdulatuk vagy egy-egy szavuk árulja el modern származásukat.

A novellák legfőbb értékét a sokoldalú líra meg a friss, forró stílus adja meg, mely életre kelti a gondolatok szeszélyes, oly sokaktól némán hagyott játékát. Néha szinte fülledten tobzódnak a megfigyelések, hasonlatok, a képzeletbe suhanó vágyak leírásának tarka színtoltjai.

Fodor László első könyve általában az erőnek, a sokoldalú témakésztségnek, a súlyos értékű írásművészetnek üde és komoly megnyilatkozása: dúsan sokat ad, beláthatatlanul sokat ígér. A novelláskönyv a Tevankönyvtár egyik újabb füzete.

SIMORKA ULRİK ORGONISTA HISTÓRIAJA

— Erdődy Elek regénye —

A szegény, elvénhedt Simorka szomorú históriája már megjelent A Hét hasábjain, és a figyelmes, kritikus kedvű olvasó valószínűleg észrevette, hogy ez a regény — noha jeligéje nem új — mégis sok friss, eredeti és értékes tulajdonokkal ékeskedik. Már maga az elgondolás és a kulisszaválasztás oly ügyes meg öt-

letes, hogy a legegyszerűbb történet vonzóvá, érdekessé, kívánatosná válnak keretében. Simorka Ulrik históriájának olvasása közben sohasem látjuk a felszarvazott férj banális játékát, a szikár, hervadt orgonista eredeti, eleven és mégis ismerős alak, akinek mindennapos tragédiája Erdődy keze alatt egyénivé lesz: a groteszk valóság erejét, levegőjét, árnyékoltságát érezzük a szereplőkön. Lengei Lujza jól ismert, érzéki alakja is oly hű, oly életmeleg, mint frissen levetett ruhadarab, mely boldogan őrzi még úrnője illatát és forró véréét.

Erdődy Elek merész, de közvetlen és egyszerű mozdulattal fedi fel hőseinek lelki világát: az orgonista késsői tüzét, fáradt, borgőzös elmélkedését, a segédszínésznő parázna ravaszkodását, leplezett bűnös tervezgetését, a szomjas fiú kócos, lüktető szenvedélyét. Élesen és ötletesen figyel meg szavakat, szokásokat, mozdulatokat. Az erotika enyhe melege lengi át a regény levegőjét, és a kihűlt orgonista fagyottan, fáradtan, tartott, fonnyadt vágyakkal áll a tavaszban, a buja csókéletben, mint kiszáradt jegenye izzó, fülledt májusvégi éjszakában, majd a káprázatos valóság után belátja feleslegességét, énjének hazug tavaszát, de ekkor az Arany Kornétásban régóta fogvasztgatott káros italok zavaros lángokkal felgyulladnak a meghasonlott elmében.

Ha másvalaki fogott volna e témához, csendes, fénytelen írás lett volna az eredmény, melyet szürke érdeklődéssel, sápadt kedvvel olvastunk volna végig. Erdődy modern, újítgató egyénisége, kitűnő scenírozó készsége, fürge, ritkán bizarr írásmodora azonban élvezetes és komoly kvalitású regényt formált belőle. Simorka Ulrik orgonista históriája nem merül a feledésbe, az olvasó poros közönyébe, hanem hosszasan, izzóan zeng az emlékezetben, mint értékes, újszínű dallam.

A csinos, ódivatú köpenybe csomagolt regény a Modern Könyvtárban jelent meg.

LEVÉL

egy riadt, csókos, szomorú asszonyhoz

— márc. 1.

Az Ön éjszakái, ó, asszonyom, egy idő óta álmatlanok, töprengősek, hánykolódósak, mint Dosztojevszkij regényhősei. Ön kedvtelen, nyugtalan és ingerlékeny néhány nap óta, nem vágyik már színházba, pezsgőre, lovagra, prémre, dévajkodásra, drágakőre, az újságok kellemetlen, biztató híreket hoznak, a remény mécse már egészen jókedvűen ugrándozik, a visszaérkezés, a viszontlátás lassú, de biztos léptekkel közeledik, mint a végzet.

Tudom, könnyű hírű hölgyem, hogy Ön nem is oly régen kendőzi arcát, arra is emlékszem, hogy haja azelőtt egyszerű és barna volt, mint a mindennapi cipó, mely asztalunkra került. Sőt hajdanán — ha nem csalódom — ruházata szűkös, szürke és szegényes volt, és ajkán nem incselkedett pikáns mosolygás meg kekes, élvezeteg unottság, mely többnyire hervatag keblű, éjjeli táncosnők ékszere.

Való és érdekes dolog, hogy Ön kissé megváltozott az utóbbi években. Sokat és meggondolatlanul vásárolgat, gyakran jár haza kapuzárás után, otthonába új, henyé bútordarabok kerültek, ruhája drága, lenge és vidám, mint a hét főbűn jelmeze. Selyemharisnyát és kecses, keskeny cipőket hord, pedig hajdanán csak erkölcsös pamut meg szegényes cérna szorongatta, ölegette izmos, polgári bokáit. Tavasszal Budán vacsoráztatott egy monoklival birkózó főhadnaggyal, ábrándosan fogyasztotta a libasültet, és egy bécsi grizett sima, nyúlós kedvességével szemlélte Budának édeskés poézisét. Nyaranta a liget bohóságait kereste fel egy kopaszodó, mosolygós ezredorvos kíséretében, nagyokat rikoltott a hullámvasút zökkenésénél, gyerekes

örömmel és buzgalommal üzte a vásári szerencsejátékokat, és csiklandozó nevetéssel botorkált keresztül az az elvarázsolt kastély szegényes borzalmain. Egy alkalommal nyaralni is ment sima hajú anyjával, a strandon suttogás és kellemetlen pletyka fakadt ön után, egy kecskeszakállas úr közeledni próbált, és — úgy mondják — csupa szívélyességre talált, este csónakkirándulás volt a Balatonon, az őszülő, gondozott arcú lovag pedig majdnem beleesett a vízbe. Azután jött a gyönyörű ősz, a pesti korzón zajos beszédű katonák lépkedtek Ön mellett, néha kávéházba járt, máskor sötét mozipáholyokból bugyborékkolt fel nevetése, néhányszor azonban Operában is volt valami vörös arcú lovag kíséretében.

Már negyedik esztendeje lesz, hogy ilyen az Ön élete, kacér kedvű asszonyom, már négy esztendeje, hogy egy álmos, gyűrött lap érkezett valahonnan a Volga elképzelhetetlen vidékéről. Tudom, hogy Ön várt. Eleinte türelemmel, örömmel, gyerekes tervezetással és sok rágondolással. Azután türelmetlenebb lett, haragudott a hadvezetőségre, az újságokra, a cárra, Pasics úrra, a hatóságokra, Hindenburgra, sőt a német császárra is. A csökkent fizetés kevés lett, az árak ágaskodtak, mint az árvíz szegényes kunyhó falán, a megélhetés komor gondja fekete madáróriásként röpködött az Ön sivár árvasága felett. Őszintén, keservesen és könnyesen panaszkodott tehát, midőn urának egyik tisztjáról felkereste.

A főhadnagy bölintott beszédére, majd megfogta kezét, s megindultan mondta:

— Ne értsen félre, nagyságos asszonyom. Az önzetlen jó barát, a hűséges bajtárs segíteni akarna az Ön helyzetén . . .

És az Ön feje, mely akkor még egyszerű és barna volt, fáradtan lehanyatlott, mint alélt rózsafő, gyenge, tétova keze pedig a főhadnagy kezében maradt.

Eleinte még, elalvás alkalmával, felriadt: helyes-e,

amit tesz, nem kellene-e visszafordulni az inségbe, a nyomorba, a sóhajtós, türelmes várakozásba? Ideges, sokfoltú napokkal, mohón habzsolt örömeikkel, könnyelmű kacagással csitítgatta ezeket a kérdéseket, mint nyugodni vágyó anya rívó gyermekeit. Lassanként el is szunnyadtak ezek a kérdések, és néha meglepetten állapította meg, hogy nem is szeretné már viszontlátani az eltávozottat. A hónapok bús, véres évekké dagadtak, a savanyú, aktaszagú férj képe elfakult, mint bevonulási hirdetmény az utcasarkon, Ön talán már nem is emlékszik hangjára, bajuszára, száraz mondásaira. A lelkiismeret feleselgetése mind halkabb lett, mint távolba masírozó katonák nótája. Ha itt-ott még egy kíméletlen kérdés felvetette tekintetét, Ön elhúzta a csókos, sűrű kábulat redőjét, asszonyom, ahogy a szeparé füstszagú függönyét szokás, mialatt bent tombol a mámor és az izmos lábú táncosnő megmutatja térdének fehérségét. Ugy zsongott Ön körül minden, mint kisgyerek lázában a törpék, tündérek és királyfiak története, és Ön habzsolva, részeges hahotával itta azt a buja, bűnös, bódító nedűt, melyet azelőtt csak hírből ismert, s melyre talán sohasem vágyakozott.

Az újságok, a várásban megráncosodott emberek most reménykedni kezdenek: nemsokára visszatérnek a távolban sýnylődők. A szökés is könnyű és gyakori lett már a zavaros, fejetlen birodalomban, nem tudhatni: mely pillanatban toppan be az, kiről azt hitük, hogy örökre elszundított egy távoli, nehéz nevű, idegen városka sírkertjében. Ön pedig, asszonyom, éjjelente sokáig tűnődik, kínlódik, forgolódik, a kábulat omlós függönye lassanként széjjelmállik, és fölényesen, fagyottan kandikál be résein a holnap, mint szigorú rendőrhivatalnok. Mit mond majd, csókos, riadt szemű hölgyem, ha a visszatérő számon kéri a távol töltött éveket, ha netalán az Ön hűsége, sóhajtós fehérsége meg a várakozás napjai után érdeklődik? Mi-

vel magyarázza meg langyos jólétét, selyemharisnyáit, kendőzött arcát, buja parfümjét? Vajon menti-e Önt a bizonytalanság, az elfáradt idegrendszer, a rán-cos képű, kaján nyomor, mely csontos, rossz szagú kezével nyúlt Ön után? Vajon a hazatérő megbocsátja-e a csüggedést, a kába, illatos elcsuklást, a parázna órákat és éjszakákat?

Ugyebár, hasonló sirámos, sajogó kérdések faggatják Önt lefekvéskor, éjjel meg azt hiszi, hogy kopognak ablakán, reggel aggódva kukkant ki: nem érkezett-e haza valaki? Ha újságot vesz kezébe, szíve ijedten dobban meg, mert már megint hazaérkezett valaki a Volga vagy a Don vidékéről. Lehet, hogy másvalaki is útra kelt már, mámoros vágyak üzik, segítik, erősítik veszélyen, véren, halálkacérkodáson keresztül a sápadt magyar katonát, az ázott, drágán szerzett gúnya alatt a viszontlátás, a hazaérkezés közelgő öröme hahotázik, holnap vagy holnapután már túl lesz vészen, tespedő életen, vágyvéres emlékeken, és Pest felé viszi majd a vonat.

Nem tudom, megbocsátást, csendes válást, egy dühös, keserű férfi ökölcsapását, avagy pisztoly pukkasztását hozza-e az Ön számára a viszontlátásos holnap, csókos asszonyom? Sőt azt se tudom: melyiket érdemelné meg leginkább? Az asszony jogait, a csókok értelmét, a hűség fogalmát ugyanis még a szentírás is többféle módon példázza és magyarázza.

KASSÁK LAJOS KÖNYVEI

Némi csalódással tettük le Kassák novelláskönyvét — Egy szegény lélek megdicsőülését —, mert forradalmat, rikító újszerűséget vártunk, azonban néhány ködösen kavargó folton kívül komoly és értelmes so-

rokkal, lapokkal, történetekkel találkoztunk. Lehet, hogy egy régi Kassák és egy újabb, megalkudott Kassák írásai ezek, de ha művészi értékeket keresünk, úgy nem fontos ennek a találgatásnak eldöntése. A novellák közül csupán az első hajlik szilajabb szélsőségek, affektált modorosságok felé, de itt is inkább a köntös színezésében van merészség, mint a lényegben, az elgondolásban. Való és minden írásából hamar kiérezhető a témakeresés fájdalmas bizarrsága: a vak tanító szerelme, a pelyhes veréb tragédiája, a tót tutajos halála, a terhes asszony higgadt öröme, a bűzös halottak vonata, a zavarosan hallucináló rokkant megdicsőülése nem megszokott, nem nyájas, nem sima és nem egészséges téma, Kassák azonban sűrű vérű, lüktető erővel értékes, súlyos írást alkot belőle. Írásmodora megkapó, vakmerő és közvetlen, hasonlatai kínosak, érdesek, bátrak; tékozolva tobzódik színekben, szavakban, villámszerű megjelenítésekben. Mikor azonban végigolvastuk írását, a komor, bizarr történet megszokott, természetes íze marad vissza: a novellák érdekesek, de érthetőek. Ez okozta kellemes csalódásunkat, s ezért találhat az is értéket, élvezetet e könyvben, akinek nem rokonszenves a Ma kusza, kába elindulása.

Regénye, a Misilló királysága jobban, nyersebben, kifejezettebben mutatja az író kétségtelen tehetségét. A milió itt is szokatlan; göthös, tót majorban játszódik le a regény, egy féllábú, gyáva, kapzsi tót gazda a hőse, a többi alakok is csúnyák, kellemetlenek, ellenszenvesek, bár valószínűtlennek, erőszakoltnak egyiket se lehet mondani. A mese nem fontos, nem szövevényes, inkább kép akar lenni e regény — Gogol vagy Goncsarov mintájára —, melyben lassan részletezett emberrajzok helyezhetők el. Sajnos, hogy Kassákban nélkülözzük a nagy oroszok nyugalmát és nagyszerűségét. A leírásokban, a megfigyelésekben kegyetlen, lúdbőrös naturalizmus válik úrrá, mely nyersvörös

scb módjára szelíd undort és életkedvtelenséget fakaszt lelkünkben. Majdnem minden sorából kiérezzük az erőt, az eredeti tehetséget, elismerjük, sőt megcsodáljuk a mocskos, kicsinyes jellemek éles, mesteri rajzát, a szavak, jelzők, hasonlatok kíméletlen hűségét, színességét és szívtelenségét, de a rokonszenvenek, a gyönyörbe lágyulásnak érzése sohasem szegődik társul az olvasáshoz. A könyv végére a szerző odajegyezte, hogy 1912-ben írta a regényt. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Kassák akkor még közelebb volt Zolához, mint a futurista inkoherenciákhoz.

Mindkét könyv az Atheanaeum kiadása.

WEDEKIND

Tarka bohócfőveg csörgött nagy, idétlen fején, amikor a függöny elé lépett, hogy elmondja szereplésre és színjátszásra cseppet sem alkalmas hangján a prológot, melyben súlyos, bizarr problémákról volt szó: keserű filozófia ölelkezett a verssorok mögött a tiszta szemű poézissel, akárcsak csúf, csontos szatír puha, fehér szüzzel. Azután darabja következett, melyben maga játszotta a főszerepet sután, akadozva, kínos groteskséggel és szegletességgel.

Szemérmesen takargatott témákhoz nyúlt, de apostoli komolysággal, a misztérium fenségével tárgyalta a buja, kellemetlen erotikát, a serdülés suta vágyfelfőtörését, a nő hatalmas csókos csábítását, a leányvédő hölgy szerelmét a kegyetlen leánykereskedővel szemben. Noha a színpadon élt, szcenikai ravaszságokkal nem dolgozott. Olykor romantikus és rajongó volt, mint középkori minnesänger, de rossz ízű cinizmus egy drámájában sem enged regényes, sima tükrű harmóniát, máskor igazságokat, példálódzásokat akart

színpadra vinni, azonban sem meggyőződése, sem szilárd hite nem volt, hogy valamiért vakon és állhatatosan sikraszálljon. Sokszor és sokáig senki sem értette, csupa csipős ellentmondás feleselgetett énjében meg elszavalt gondolataiban, ő pedig szívósan, esetlenül küzdött, mint saját szerepeinek megjátszásával. Sokat csalódott, sok kongó, keserű estéje volt, ütődött élete iromba, ideges arcára rajzolódott, mely maga volt a nyugtalan elégedetlenség. Meghasonlások, tévelygések, lázadások nyikorogtak bensőjében, és ezek a kínos hangok érvényre jutottak műveiben is. Akaratos, benső siránkozását azonban eredeti szellemével és azzal a különös, mefisztói fölényvel feledtette, tarkargatta, amelyet borzongva szoktunk csodálni. Lassanként öntudatosabban, kristályosabban emelkedett elő értékes, bizarr egyénisége, iróniája érthetőbb, élezzetebb lett, nyugtalan félszége érdekes eredetiségnek tűnt fel. Reinhardt színpadi fondorkodása pedig tapsokat is csiholt számára.

Ilyen az élet! — ez a címe egyik drámájának, melyben egy király szánalmas, keserves sorsát mutatja be. — Ez a cím jóformán minden alkotása fölé illene, ez a cím sztereotip jelmondata volt Wedekindnek, szarkazmusával, poézisével, ideges dacosságával az életet akarta bemutatni meztelenül, utálatosan, de mégis stilizáltan.

Különös, szegletes, forrongó, kínlódó és nagy tehetőség volt. Megilletődve nézzük, miként fejeződik be a komédia, mint csapódik össze a függöny fanyar, csalódásos, akaratos élete lejátssza után, és sajnálkozva gondolunk arra, hogy az ügyetlen színész nem jön többé a függöny elé. Az író mély gondolatvilága, csipős bölcselkedése, komoly költészete azonban előkelő és maradandó helyet követel emlékezetünkben és a modern dráma panteonjában.

TABÉRY GÉZA: ÁT A GOLGOTHÁN

Vártuk már ezt a regényt, mert vártuk, hogy valaki merészen, hidegen, kegyetlen tárgyilagossággal és mincient megnemesítő művészettel nyúljon a világégés kezdetéhez, a lelkek kínjához, az élet szeszélyeihez, a halál omlós aratásához, a galíciai sárhoz, a sűrű magyar vérhez, az idegek ismeretlen kínú gyötrelméhez. Vártuk már a magyar háborús regényt rakétatüz, lelkesedés, gyűlölködés nélkül, a magyar lelkek őszinte, meztelen szereplését a háború első esztendejében.

Tabéry Géza teljesítette, valóra váltotta várakozásunkat. Regénye 1914 suta, kapkodó izalmának hű, brutálisan őszinte, idegesen művészi reprodukciója. 1914-hez már nyugodtan, hűvös kézzel nyúlhatunk, hiszen olybá tűnik ez az évszám, mint zsenge ifjúságunkban elsüppedt dátum, mint letűnt messzeségben gubbasztó határkö, melyet már nem nézünk izgalomtól elborult szemmel, hanem higgadtan, szelíd fáradtsággal és fölénnyel. Remegő, korbácsoló érzelmi színezések már nem kísérik emlékezésünket. Ki tudna lelkesedni ma az akkori pántlikás, katonazenés marsokon, ki gondol gyűlölettel a galíciai visszavonulásra, ki gondol ijedelemmel az őszi kolerára, ki beszél ma izgalommal Mezőlaborcról, kozák betörésről? 1914 tarka, zavaros indulatai leülepedtek, elnémultak, meghaltak, következőleg megérték a megírásra. Tabéry regényének az idő távolsága megadja a tárgyilagosság, a megtisztultság megkívánt nyugodt, tiszta és éleslátású fölényességét.

Az Át a Golgothán mint regény — akárcsak Barbusse híres, háborús alkotása — nem felel meg a klasszikus követelményeknek; szerkezete, bonyodalma, főhősének kidomborítása, alakjainak szerepeltetése nélkülözlik a rendszert, a szerves elgondolást, de ezt a regényt hibájául éppen témájánál fogva nem róhatjuk

fel. A háború kaotikus izgalma nem nyugodt és érthető módon kavarodik, bogozódik, a lelkekben sablonosan rendkívüliségek nyílnak, ágaskodnak, melyek nem szoríthatók a mese selymes szálai közé. A lazább szerkezet, a mozaikszerűség tehát összhangban van a véres, nyugtalan tartalommal. Tabéry Géza a háborút akarja adni e regényben teljes hívségében, hazug, tompító leplek nélkül. Sokszínű, nyugtalan tehetsége kitűnően érvényesül a háború tarka, szomorú, ábrándos, borzalmas színei között. Tulipán zászlós poétikus neurózisa, az asszony kóros érzékisége, a galíciai éjszakák kínos feszültsége, a csüggedés, a félelem rejtegetett ereje, a kolera sápadt árnya, a vigasztalan őszi eső, az állati embersors, a hadseregszállítás lázító lelkiismeretlensége, a mezőlaborci kórház sirámos, búzós förtelme, a szende Szilvia keserves útja, a százas ijesztő, márványkemény akarata sokféle árnyalatban, de mindenkor megrázó hűségben jelenik meg előttünk. Néha szelíd, nyájas foltok mosolyognak elő, máskor búsak, komoran feketéllenek, olykor drasztikus, brutális képek viczorognak, olykor pedig borzalmas, misztikus rebbenések suhannak tova a könyv oldalain. Minden szó, minden gondolat, minden mozdulat, minden pszichológiai megfigyelés, minden csúfság, minden becstelenség a háborút illusztrálja. A romantikus poézistól a legvaskosabb naturalizmusig minden írás- és írálymodor a háborút szolgálja ebben a könyvben. A sok nyájas, cenzúra és „közfelfogás” előtt hajlongó haditudósítás után végre tiszta, merész, művészi és őszinte képet kapunk a háború felszeg, zavaros nekiindulásáról.

A könyv Tevan ízléses kiadásában jelent meg.

HALOTT HUSVÉTOK

— márc. 29.

Áprilisi napfény aranylott, szikrázott a délelőttben, a városkában áhítatos csend, szent készülődés leelkedett, mintha ritka vendég lenne érkezőben, a házi-
varrónők már befejezték az új, tavaszi ruhákat, a vaj-
színű félcipőt még meg kell sűrgetni a kopasz, zöld
kötényes mesternél, a toronyban a kereplő üres hang-
jai kopognak, panaszkodnak, mint gégebajos öreg úr
beszéde, kalappróba folyik a tükör előtt, a böjti hal
lihegve dobálja magát a konyhaasztalon, a gyerekek
pattogatott kukoricát majszolnak, és teleszórják vele
a szobát.

Templomba járunk, lamentációkat énekelnek a kó-
ruson, megbámuljuk a szent sírt, a sok pálmát, a
sok borostás növényt, a merev arcú, őrt álló katoná-
kat és a pietà sárga, gyertyafényes testét. Új kala-
punk összegyűródik a tolongásban, a templomajtó
előtt megszaporoznak a koldusok, mint öreg, beteg
madarak a magtár körül, kint tavasz van, a sarkon
kék meg vörös luftballont árul egy kecskeszakállas
öregember, aki feltűnően hasonlít a tanfelügyelőre. A
kálvárián feketéllenek, mozognak az emberek, félrebil-
lentett fejjel, áhítatos arccal nézik a stációk naiv,
öreg, ütődött képeit, és leengedik kezükben a széj-
jelnytitott imakönyvet. Túl a kálvárián nedves, sely-
mes fűvön métát játszunk, sikítunk, kacagunk, kipi-
rulunk, mocsári gólyahír kiabál ki az árokból, az or-
szágúton idétlen, mezítlábos kislányok lépkednek, biz-
tosan ibolyát voltak szedni az erdőben. Rakoncátla-
nul utánuk kiáltunk, ők szaladni kezdenek, mi széle-
sen, pajzánul kacagunk: tavasz van, szünet van, és
gyerekek vagyunk. Odahaza ezalatt talán tojásokat
föstenek, és elrejtik őket az éléskamrában. Mire haza-

érünk, foltos bárány csetlik-botlik az udvarban, mekeg, fél, elszalad, mi azonban megfogjuk, és füvet tömünk a szájába. Este szüleink képes bibliáját forgatjuk, úgy olvassuk a Getszemáni kerti gyötrődést, Júdás árulását, Jézus elfogatását, Pilátus kézmosását, mint Hoffmann elbeszéléseit, melyet minden szombaton az iskolai könyvtárból kértünk, azután hosszas unszolásra kínosan és kelletlenül boldog húsvétot kívánunk, barkás, nyulas, piros tojásos lapokon keresztapánknak meg más távollevőknek, kezünk tintás lesz, mint szépírási órán, nagyot ásítunk, szemünk már fáradt az éles levegőtől, az elmúlt nap felhötlen szabadságától, szilaj játékaitól.

Nagyszombati alkonyatkor a posta, a plébánia és a pénzügy-igazgatóság sivár ablakaiban meghatott gyertyák rezegnek, zúgnak, zsongnak a harangok, mint lüktető hozsánna, zizegnek az új ruhák, némelyek még sántítanak az új sárga cipőben, sokakat meg sem ismerni merész színű köntösükben, a tömjénes homályból előkerülnek a templomi zászlók, melyek eddig kalodában álldogáltak a padok mentén, fehér ruhás lányos viszik őket, azután piros galléros ministránsok csöngetnek, fontoskodnak, az ösztövér káplán tömjénezeve hajlong az asztmás plébános előtt, aki nehézkes léptekkel, fölemelt szentséggel baktat a bíbor baldachin alatt. Városi hajdúk mennek oldalt, kivont karddal, szíjas csákóval, azután a kövér kántor csoszog, szemüvegét erősen letolja, hangját pedi oly büszkén rezegteti, mint elhízott, öreg kakas; körülötte ősz hajú, fekete ruhás polgárok énekelnek, egyik kezükben gyertya imbolyog, a másokban imakönyvet tartanak... ének, beszéd és harangszó összezsibong, mint zürzavaros bogárdongás, le kell venni a kalapot, meg kell hajolni a csöngetésre, de térdre már csak az ereszkedik, aki nem húzott új harisnyát az ünnepség tiszteletére.

A báránypaprikás szaga már az előszobában kelletlenkedik, sokára kell csak lámpást gyújtani, hízeltő

jácintszag nyújtózkodik a szalonban, mint édes semmittevés, kis húgom ügyetlen buzgalommal füves fészket készít a húsvéti nyúlnak, a narancsok gúlában mosolyognak az üvegtálban, mint negyvennyolcban az ágyúgolyók. Friss mézesbábot rágdicsálunk, kankalincsokor szorong egyik szűk nyakú vázában a tükör alatt, apám hazajön a kaszinóból, a posta képeslapokat hoz, egyikük a Riviéráról érkezett, valamelyik rokonunk onnan küld húsvéti üdvözetet.

— Milyen szép lehet most Nizza — mondja csendesen anyám, és kis ideig elmereng a napsütéses lapon, majd kisiet a konyhába, hogy a vacsora után nézzen.

Másnap reggel piros, lila, pettyes, képes, selymes tojások köszöntöttek ébredésünkkor, kis húgom mindjárt majszolni kezdte a csokoládét, mely egyik szétnyitott tojásból kiömlött. Bim-bamoznak a harangok, az ünnep kikészített reggelében tiszta verőfény, kisvárosi áhítat hintázik, feltámadt Krisztus, Mária Magdaléna látá, hogy elvétellett a kő a sírról, alleluja zsong imákban, énekekben, jámbor gondolatokban, és reggelire a kávéhoz szentelt sonkát meg kalácsot kapunk. A templom előtt tarka, rokolyás szoknyák, hejehujás színek, festett arcú bunyevác menyecskék kígyóznak, tolongnak, kavarnognak, zsíros, fekete ruhás parasztok pipázgatnak, tereferélnek, és nagyokat pöknek a járdára, a sarkokon gyerekek játszadoznak, krajcárt próbálnak a vörös tojásba ütni, délben nagy sörözés van az Elefántban, a korzón tavaszi ruhák kiabálnak, kacérkodnak mint vedlett papagájok, a megyeházi írkok ferencjózsefet öltenek, és félszeg kéjjel gondolnak a délutáni kuglira, a szabadságra hazajött jogászok meg ludovikások affektáltan udvarolnak, a patika előtt a megyei urak politikáról vitatkoznak, de mikor a közjegyző karcsú, elegáns lányai végiglejtenek a főutcán, elhallgatnak, csupán elismerő megjegyzéseket küldenek a hölgyek után.

— Holnap locsolni kell mennem — sóhajtozom gond-

terhes arccal odahaza. Anyámtól illatszert csenek, lo-csolóm fondorlatait vizsgálgatom, és a szerkezet működését bodros hajú kis húgomon próbálom ki. A bodros hajú kislány sírva fakad, én azonban egy cukros tojással elnémítom és megvigasztalom. A Fräulein az ablaknál fejét rázza, majd tovább olvassa a piros fedelű könyvet. A kertben habosan, fehér meg rózsaszín gomolyagban virítanak a gyümölcsfák, mintha lenge, mesebeli hó csüngene az ágakon, a cselédek elmennek, megint harangoznak, már három óra, az orgona ágain világoszöld pontok gubbasztanak. Uzsonnára hivatalosak vagyunk az alispánékhoz, anyám megköti nyakkendőmet, és homlokon csókol. Eszünk, kacagunk, tejszínhabot ejtünk nadrágunkra, a kelleténél több datolyát fogyasztunk, társasjátékot játszunk, elzongorázunk betanult kis darabunkat, sokat nevetünk az egyik hogytetszikhénél, kiváltjuk a zálogokat, sima arcunk pedig oly piros, mint a szűzi boldogság. Mikor hazamegyünk, eszembe jut, hogy még csak két nap a vakáció, és elkomorodok. Anyámék nincsenek otthon, a gyermekszobában még sötét van, kis húgom álmosan nyöszörög, a Fräulein lámpagyújtással vesződik, a gyufa érdesen sercen, torkom fanyar és fojtogató, a gyufa kék lángja ellobban, megint sötét van, szívem öszefacsarodik, szemem kissé nedves lesz:

— Mily hamar elmúlik minden.

MENEKÜLÉS

Csendes, tompa, rózsaszín poros alkony sóhajtozik az ibolyás hegyek mögött, mint fakuló, haldokló dicőség. Vadludak szálldosnoak a napnyugati égbolt puha, ábrándos bársonyán. Kisasszony napja van közelgőben, vecsernyére baktat a nép, a vár tövében

erjedt szagú ivóban citeraszó mellett óbégat néhány facér cseh zsoldos, akik lemaradtak a király seregéből, ájtatos harangszó hintázik a szelíd alkonyatban, a parton kikötöttek már a barna orcájú révészek, a szűk utcák zugában, a sötét kapualjak alatt pedig alattomos homály leleselkedik, mint titkos, fekete boszszú. Érzékeny csendesség, fojtott szavú szorongás, aggodalmas várakozás vibrál a haldokló délutánban.

— Már tizedik napja...

Az alacsony, bársonyos szemű ifjú asszony az ablakhoz lépett, és révetegen nézett a jámbor, augusztus végi alkonyatba.

— Ne aggódjon, felség — szólalt meg mögötte Gert-rúd, a németalföldi palotahölgy. — Öfelsége biztosan bevárta a segítőcsapatokat, az ellenség pedig még távol lehet, talán még nem is került összeütközésre a sor...

— Már tizedik napja, hogy elment — szólt szemrehányóan a királyné. — A futár egy hét alatt ideér az ország végéről is. Nyugtalan és bosszús vagyok.

— Talán vadászatra menne felséged holnap reggel, hogy nyugtalanító gondjait ellefejtse. A szigeten türelmetlenül várja felségedet a sok magas reptű sólyom...

A királyné unottan legyintett, nem sokat törődött a nyájas fecsegéssel. Férjére gondolt, és bizonytalanság, kísérteties arcú aggodalom nyugtalanította. Nem is az ellenségtől féltette, hanem a dörmögő, tüzes tekintetű nemesektől, akik folyton jogaikról beszélnek. A király mulatós, könnyelmű, szeszélyes kedvű férfi, és a főurak elégedetlenek, a pispekek már előtte is szóvá tettek urának ledér, bűnös, erélytelen életmódját... Is-tenem, csak baj ne érje. Hiszen nem rossz ember, olykor lágy és szomorú, mint egyhangú litván dal, máskor könnyes meg bűnbánó, mint lekonyult fejű harmatos rózsa, és ilyenkor hitvesének fehér kezét csokolgatja. A sápadt arcú asszony szánakozva, a jóvá nem tehetés keserűségével érezte, hogy nem szabadott volna idáig engedni a király tehetetlenségét, tu-

nya, mulató kedvét. Ki tudja, mi lesz még vele, nem lobban-e fel a bozontos, kemény szavú urak haragja, és nem talál-nak-e halállal büntetendő bűnöst a lágy-szívű, erőtlen uralkodóban?

Összerázkódott.

— Talán felséged hallani kívánja a prágai zenésze-
ket, avagy Libussa kisasszonyt, aki éneklésével, kecses-
ségével és táncával sok gondot meg borús hangulatot
tud feledtetni.

— Hagyjál magamra, Gertrúd — szólt ridegen és
rosszkedvűen a királyné, majd ismét az ablakhoz ment,
és üresen, elbámult arccal nézte azt a két elnyúlt fel-
hőfátyolt, mely aléltan pihent, úszott a mályvaszínű
égen.

Valamit elmulasztott, valamit elfelejtett — ez kíno-
ta folytonosan, és remegve gondolt arra, helyrehozhat-
ja-e mulasztását. Neki kellett volna erősnek és szigo-
rúnak lenni, jogokat, hatalmakat szerezni, visszacsalni
a koronás úr régi tekintélyét, országos ügyeket intéz-
ni, és megszüntetni az udvar buja, tunya, fülledt éle-
tét, kiűzni a sok iszákos lovagot, a sok dalolós királyi
ágyast, neki kellett volna a nemesekkel tanácskozni,
és rideg rendeleteket aláírni, akkor talán nem került
volna a király ezüstje a zsidók kezére, és nem kellene
pénzt meg élelmet kérni a nunciustól vagy kegyes mo-
solyú tanácsosoktól.

A megbánást, a beismerést csakhamar a holnap vi-
rágos képe, ujjongó tervezgetése követte lelkében. Ha
királyi férje visszajön, okosan, higgadtan beszélni fog
vele, meg fogja győzni őt, hogy a pazarlós, dőzsölős,
mármoros élet nem vezethet jóra, érdeklődni fog az
adóügyek meg az uradalmi jövedelmek iránt, és kis-
sé kurtábban fog bánni a főpapokkal meg a velencei
követtel, aki csupa rosszindulatú tudósítást küld a
signoriának. Gyerekes öröm, a javítás és alkotás lel-
kes vágya, ifjú, türelmetlen munkakedv bontakozott
ki belsejében, mint felkelő nap világossága, csupán

halovány és alkalmatlan felhő suhant tova a jövő álmok káprázatán: vajon lesz-e még mód minderre?

Sietve, türelmetlenül nyugtatta meg magát, s vakon, parancsolóan hitt a léha, erőtlen király megtérésében, a nemesség megjuhászodásában, a jövedelmek szaporításában, az ínséges, céda viszonyok enyhülésében, az ellenség megveretésében — minden vágyott merészségben, egy friss, egészséges életben. Még mindketten fiatalok, még sok ködös év van előttük, melyekben csillognak az ígéretek, mint párás, őszi estén a csillagok, sok minden megváltozhat, csiszolódhat, erősödhet a jövődő titokzatos fátyolba burkolt napjaiban, még nem késő újból, előlről kezdeni mindent, helyrehozni a mulasztást, a céltalan, súlytalan napok henye ürességét, feltámasztani az erőt, az önkényt, a fölényes hatalmat. A király tétova, italkedvelő, de puha, formálható lelkületű, talán hajlik majd a jó szóra, a józan, hideg tanácsokra, ahogy eddig hajlott a borgözös, parázna tivornyákra.

Az udvarmester hármat kopogott az ajtón, majd belépett, s a kellesténél gyorsabban jelentette:

— Felsőged szolgálja, Flórián, most érkezett meg a táborból, és fontos hírt óhajtana közölni felségeddel.

A királyné megrezsent, várakozásának hirtelen és ismeretlen kielégülése kissé elszédítette, de hangja azért kemény volt:

— Jöjjön azonnal elém.

Flórián rongyosan, sárpettyesen, maszatos, megszeppent arccal tétovázott, dülöngött be az ajtón; lélegzete oly szapora volt, mint az agyonhajszolt vadé.

— Beszélj, Flórián — türelmetlenkedett szorongó szívvel a királyné.

A szolga lihegősen, kavargó fejjel dadogta:

— Felsőges asszonyom... azért jöttem rohanva, véres lóval, azért bátorodom ily poros, rongyos ruházatban, ennyi sietséggel felséged elé, mert... mert se-

regünk teljesen szétszóródott, a csatát elvesztettük, és az ellenség holnap vagy holnapután már itt lehet.

— És a király? — rikoltotta riadtan a hirtelen kipirult arcú királyné.

— Nem tudom, mi történt a felséges úrral... Mindenki arra futott, amerre tudott.

*

A királyi főtárnokmester keserűen, de határozottan szólt:

— Nem marad más hátra, mint a rögtöni menekülés. Az ellenséges portyázó csapatok holnap vagy holnapután már itt lehetnek, és felséged nyugalma, sőt élete is veszélyben forog...

A királyné fehérebb volt a szokottnál, vastag ajka szürkén, fázósan remegett, mint hosszú, hideg fürdő után, apró, szaggatott lépikkel mérte végig a tanácskozóterem kőkockás padozatát, majd hirtelen megállt a tárnokmester előtt:

— Mit gondol, kincstartó úr, merre lehet most a király?

— Ófelsége minden bizonnyal nyugat felé menekül; nem valószínű, hogy ide jöjjön előbb, hiszen kifejezett kívánsága volt, hogy veszély esetén a felséges asszony is meneküljön az ország kincseivel.

— De hát — ellenkezett dacosan a királyné — annyi őrség csak van a várban, hogy holmi portyázó hordát elkergetsen?

— Háromszáz lovas van mindössze a városban, és a várnagy őnagyságának van némi őrhada — felelt csendes szégyennel a kincstartó. — Ennyi erőben nemigen bízhatunk.

Az alacsony, tág szembogarú asszony rekedt félelemmel, ingerült keserűséggel és kissé akadozva dobta oda az elbúsult férfiak felé:

— Nyomorult ország.

Az ösztövéér, deres bajszú várnagy kardja fejére csapott, és önérzetesen, fojtott indulattal mondta:

— Bocsásson meg, felséged, de ez az ország még negyven év előtt egyik leghatalmasabb és legerősebb országa volt Európának. Nem mi, nem is a nép tehet róla, hogy idáig jutottunk, hanem...

— Úgy látom tehát — vágott közbe gögös figyelmetlenséggel a királyné —, hogy a főtárnokmester úr ajánlatát kell elfogadnom. Én mindjárt elkezdem a csomagolást a főtárnokmester úrral együtt. Nehogy a városban nyugtalanság vagy zűrzavar támadjon, ki kell hirdetni, s mindenkinek azt kell mondani, hogy vadászatra megyek. Az urak is lássanak hozzá a csomagoláshoz, de sietősen, mert ha a veszély csakugyan oly közel van, ahogy önök mondják, úgy még ma éjjel el akarok indulni.

A főurak bólintottak, elhagyták a tanácskozótermet, és sietős léptekkel, facsarodó meg remegő szívvel indultak otthonuk felé. Nemsokára setét este lett, és lomha szekerek csörömpöltek az utcákon, sürgető, káromkodós kiáltások recsegték, pattogtak a tompa, jámbor nyári alkonyatban, a paloták ablakában nyugtalan lángok, sietős, kapkodós árnyak rebbentek meg és suhantak tova, türelmetlen kopácsolás, rendetlenül lüktető lárma sikongott fel a várból, mint megtámadott pávahad riadt rikoltozása. Föveg nélküli emberek szaladtak tova az utcán füstös szakállú fáklyákkal, súlyos terheket cipeltek a királyi szolgák a nagy hasú hajókra, ahol elevenen, pörölősen nyüzsgötek a barna bőrű evezősök, a város pedig felébredt készülődő szunynyadásából, álmosan reszketve, ámuló félelemmel kíváncsiskodott a lakosság, a polgárok megállították a kapkodó kezű, izzadt arcú, zavaros tekintetű királyi embereket.

— A királyné vadászni megy — vetették oda sietve a kérdezettek.

Már éjszaka lett, a nap erőtlen, fakuló rózsaszínje,

mint forró ágyból tovaküldött sóhaj, tehetetlenül belemlott az est acélszürke homályába, frissen és vidáman hunyorgattak a csillagok, melyekre azonban ez alkalommal senki sem figyelt. A fehér kendős asszonyok jajveszékeltek, a végítéletet emlegették, sokan tátott szájjal bámulták az ijedt kavarodást, ide-oda tipegtek az utcán, kérdezősködtek, kételkedtek, mosolyogtak, mások serényen munkához láttak, szédülő fejfel, pislákoló mécsvilágnál kapkodtak, rakosgattak, ládákat tologattak, a hajókon hangos puffanással estek le a királyi málhák, egy megrakott szekér dübörögve gördült tova a vár szűk, gödrös utcáin, az imbolygó, rohanó, ugrándozó fáklyalángok vészthozó tüzes madarakként röpdöstek az éjszakában, a zsidók hangosan, énekelve imádkoztak, és magasra emelték karjukat.

Egyszerre éles világosság rikított fel a várkapu felől. A nyugtalan, jajongó polgárok megszeppentek és kissé lecsendesedtek. Kisebb számú lovascsapat indult el lángsörényű szövétnekekkel, majd lekanyarodtak a nyugati úton. Foltos vizslák nyüzsgötek, csaholtak a lovak között, és komoran, szinte borzongtatóan csörgött a katonák vértézete.

— A királyné — suttogták, morogták az ijedt és keserű emberek.

A felséges asszony ólomfehér arccal, lesütött szemekkel ült lován, mint hideg, halott márványszobor. Mellette két szobalány magasra tartotta a fáklyát. Senki sem hitte már, hogy vadászatra készül. Mikor pedig a távolabbi utcákban híre kelt, hogy a királyné már eltávozott, a félelem, a fejvesztettség még kínosabb zagyvaságban száguldott, kavargott a remegő lelkű városban. Csecsemők visítottak, hűséges komondorok szűkültek, lódobogás kopogott, közelgett fuldokló ütemben, majd fegyver csörrent, és rémes segélykiáltás süvített a szelíd, csillagsugáros éjszakában, a kóbor cseh zsoldosok megtámadták a csomagolókat, a kába fejű menekülőket, itt-ott átdöfött testű polgár

feküdt keresztben az utcán, másutt, ásító kapuk feketeiségében beteg asszonyok, félszeg gyereklányok nyögdecseltek, rimázkodtak, átkozódtak, akiket nem kímélt meg a lézengő katonák borszagú szenvedélye. Árnyak szaladtak, imbolyogtak a vibráló szövétnekek ingatag fényében, a hajókon durva káromkodás dörögött, a meztelen törzsű, érdes hangú naszádosok gorombán lökték vissza a menekülésért siránkozókat, az otromba málhásszekerek pedig siketítő zakatolással zötyögtek tova az országúton. Ijesztő, pokoli zűrzavar tombolt, dobogott, sikoltozott a hűvösödő nyár végi éjszakában. Lovas katonák pattogtak, csörtettek végig az utcán, harsány kürtszó rikoltott, mintha csakugyan nagyszerű vadászat lenne készülöben, a tárnokmester erélyesen kiáltozott a hajók berakodásánál, majd ő is a pápai nuncius kíséretével együtt nyugatra vette útját a királyné után. Számos batus gyerek és öreg és nyöszörgő asszony követte az urak kíséretét, némelyek terhes, alacsony kocsiban baktattak utána. Búsan, nehézkesen gördült, döcögött tova a hosszú, sirámos, fáklyás karaván a sötétben kígyózó, porgomolyagos országúton.

A városban lassan, fáradtan gyérült a zaj, és elálmosodott az izgalom. Sokan megnyugodtak, aludni tértek, noha körülöttük üres, feldúlt házak siketítően hallgattak, s a megrakott naszádok is már indulóban voltak.

— Minek menekülni, mikor még híre sincs az ellenségnek? — mosolygott egy harcsabajszú kézműves, és kövér közönnyel zárta be ablakát, hogy folytathassa álmát.

Lassanként derengeni kezdett, s a város halkabban, szaggatottabban lélegzett, mint egy haldokló. Itt-ott még kopácsoltak, néha tovaözörgött még egy málháskocsi az országút felé vivő bütykös kövű utcákon. A várban már az utolsó szekeret rakták meg, egy fiatal, petyhüdt arcú kapitány vigyázott fel a cselédekre meg

a segédkező katonákra. Egyszerre türelmetlen dörömbölés hallatszik a kapun. Sáros, mocskos, véres lovon egy alélt, zilált, izzadt köntösű férfi érkezett.

— Királyi kamarás úr! — rémüldözött a kapunyitó szolgálta.

A kamarás leugrott lováról, zsibbadt lábakkal oda-sietett a kapitányhoz, s lázasan, alig érthetően dadogta:

— A felséges asszonnyal akarok beszélni.

— Már elment. Azt a hírt kapta, hogy seregünket teljesen széjjelverték, ezért menekült. Igaz ez, kamarás úr?

— Igaz. Magam is onnan jövök, sőt...

A petyhüdt arcú kapitány kérdően, riadtan nézett a gyűrött, maszatos kamarásra, aki susogva nyögte:

— A király... halott. Egy patakba fulladt bele, mikor menekülni akart, lova maga alá temette...

Fagyott, nehéz hallgatás következett. A szolgák ki-áltoztak, a királyi bútordarabok fájdalmas jajjal kop-pantak egymásra. A kapitány, aki idegen származású volt, levette nehéz, tollas kalapját, mintha igazítani akarna rajta valamit, megforgatta, mereven megbámul-ta, s csak jó sokára és nagyon halkán morogta:

— Szegény ország.

Ulrik úr, a királyi kamarás, ásítósat sóhajtott, majd kis vizet és friss lovat kért, aztán kivágtatott a várkapun. Tízta, üde hajnal bimbózott a keleti látóhatáron, mint barackszínű tündérialom, madarak csicseregtek a rozsdásodó lombokon, kék fátyolos najádok tán-coltak a folyó hullámain, a távoli hegyeken még ott felejtődött az éjszaka párás, füstös takarója, a fű har-matos volt, mint elhagyott mátka párnája reggel; a kongó, üres városban árva, sápadt zaj zümmögött már csak. Senki sem látott munkája után, a savanyú sza-gú ivók ajtaja zárva maradt, a folyópart üres és hall-gatag volt, mint régi temető.

Ulrik úr kissé eltűnődött az élettelen, virradat csó-

kolta városon. Bágyadtan, oktanul tekintett széjjel; már nagyon elfáradt, két napja folyton nyeregben ült: kimerült, mocskos, és kába fejű volt. A nap kényelmesen, vérvörösén emelkedett fel a folyón túli alföld puha párájából. A kamarás felrezzent, felocsúdott az alélt merengésből. Hirtelen felsikoltott belsejében a gyászor hír, melyet tovább kell vinnie, feljajdult a sok vészor, véres, halálhörgős emlék, a zúgó zivatar, a pukkanós ágyúszó, a sebesültek bődulése, az üldözők vijjogása... Keményen megsarkantyúzta lovát, és nekivágott a menekülők felporzott, keserves útjának.

ÚJ NEVEK

Indokolatlan gőg lenne közönnyel fogadni, észre nem venni azt a sok új nevet, melyet a mának magyar irodalma felvetett. Régente — nem is olyan régen — kényelmesen számon lehetett tartani a magyar írókat, végig lehetett olvasni minden magyar könyvet, és amellet sok üres, ásítós órát lehetett eltölteni olvasnivaló hiánya miatt. De ma? Ki győzi manapság idővel és türelemmel, hogy végigolvashatná az új magyar szép-irodalmat, mely oly buján burjánzik, mint várva várt eső után a gyermeklánc. Szinte szédítő a sok név, a sok könyv, de elfordulni tőlük lomha kényelem, igaztalan nemtörődömség lenne.

A múlt század utolsó felét a regény és novella terén kizárólag Jókai uralta tehetségével, termékenységével és különösen széles népszerűségével. Azok a nevek, akik mellette vagy árnyékában feltűnedeztek, sápadt, hamar fakuló árnyak voltak csupán. Ki emlékszik ma már Degré Alajosra, Vadnai Károlyra, Szatmári Károlyra vagy Abonyi Lajosra? Pedig ők nem érdemelték meg annyira a feledést, mint amennyire Jókai megér-

demelte az örök életet. Ma már nincs Jókaink, és íróink merészebben mutatkoznak be, mint latin szóonokok, akik szabadabban beszélnek a fórumon a tirannus halála után. Azok, akik ma kimagaslanak, nem dicsekedhetnek a nagy elbeszélő kövér, jovialis népszerűségével, s talán ez is egyik oka lehet a magyar irodalom demokratikus alakulásának. Az a sok új név, mely a szabadság levegőjében kibimbózott, általában nem árul el oly különbségeket, mint régebben; mintha a tehetség is az egyenlőség elve szerint oszlana meg az írók között. Tegnap még vaskos, otromba tehetségtelenségek viaskodtak az irodalommal, suta, sötét fejű emberek merészkedtek írni, sőt könyvet kiadni. Ma ezek az abszolút tehetségtelenek mind ritkábbak, s a halmozottan dús asztalú könyvpiacot tekintve teljesen jelentéktelenek. Annál számosabbak a közepesek. Sokakban ugyan ígéret van, némelyikben egy merész, tündöklő ív elindulását érezzük, legtöbb azonban szürke, nyugodt munkása az írásnak. Lehet, hogy Dickensek, Flaubert-ek bújdosnak a szürke lebernyeg alatt, s talán csak később bontakoznak ki hatalmas körvonalakban, de ez nem valószínű.

A nagy és népszerű regényírók kora letűnt, az olvasók megsaporodtak, pártokra, csoportokra szakadt, regényírás útján már nem képzelhető el az országos népszerűség, monumentális regények írására vagy olvasására pedig manapság se kedv, se idő, se hangulat, se nyugodtság nincsen. Kicsinyes, tűszúrásos gondok kelletlenkednek írónak, olvasónak egyaránt, a szent elmélyedés, a zavartalan, áhítatos tollforgatás szinte alig is képzelhető el e nyűtt, ideges, sirámos és kellemetlen korban. A könyv jó üzlet lett, következőleg az írást is a kalmárszellem irányítja. Gondozottan, csiszoltan, ábrándos művészettel alig ír valaki a mai magyar írók közül; lázasan kapkodnak sietős sikerek, apró előnyök után, a regényeket nem gondolják végig, a kabaré silány ötleteket is megfizet, nem

tűnődnek, nem bölcsekednek lassan és előkelően, pongyolán irnak, sietnek futólagos gondolatok lerögzítésével, nem simítanak, nem csoportosítanak megkapó megfigyeléseket, értékes ötletket, úgyhogy a tökéletesség, a kiválóság érzését nem keltik fel az olvasóban.

Mindez érthetővé teszi az új nevek színtelenségét és középszerűségét. Merész irányok, rakoncátlan jelszavak nem lelkesítik őket, majdnem mindnyájan a szelíd romantizmus kedvelői, ha némely írásukban szimbolisták is, vagy itt-ott esetleg Zolával tartanak is távoli rokonságot. Ez a fáradt iránytalanság egyik legjellemzőbb tulajdona az újonnan érkezetteknek. Nagy tervek, nagy elgondolások nem fakadnak elméjükben, vagy ha igen, úgy csenevész, tökéletlenül. Olvasmányt akarnak csak írni, gyors sikert akarnak. Mint ha örökké ez vibrálna szemük előtt: csak hamar, ki tudja, mi lesz holnap. Sajnos, ennek a mondatnak igazsága van, a holnap bizonytalanabb, mint a mohácsi vész után, s alig foglalkozik valaki életének, pályafutásának fantasztikus vázolatásával, mintha esztelen, hasztalan dolog lenne minden tervezetés. A ma vezeti az új nevek tollát, a ma zavarossága okozza az irodalom laposságát, bőségét és iránytalanságát is. Az új nevek jóformán mind tehetségek, akik talán ragyogó üstökösutatót írtak volna le egy más kor boltozatán, de így idegesen, kínosan, gondoktól körülzúmmogva, írásuk fáradt, szürke, sietős.

A jelenkor nem a nagy emberek kora, nem is várunk nagy elbeszélőt, sőt el se tudnók képzelni egy Jókai, egy Eötvös József megjelenését. Az új nevektől azonban legalább másvalamit várunk. A magyar nyelv széles skálává bővült, a magyar irodalom már rég elhagyta gyermekkorát, ennek érvényre kellene jutnia az új írásokban is; a nemesség, a higgadtság bélyegét szeretnők látni azokon az alkotásokon, melyeknek fedelén új nevek köszöngetnek. A tehetséget nem vonjuk kétségbe, csupán előkelő nyugodtság és tökéletes-

ség után áhítozunk. Több tervezgetést, több elmélyedést, gondosabb írást és a talajtalan mának feledését várjuk. Akkor talán értékes, magas nivóra emelkedne a bőséges magyar elbeszélő irodalom.

EMLÉKEZÉS EGY HALVÁNYODÓ TRAGÉDIÁRA

— ápr. 26.

Pajkos, langyos napfény szikrázik a hatalmas koporsó oldalán, vidám pörölycsapás kopog az áprilisi délelőttben, mint szorgalmas harkálymunka, az ácsok kiabálnak, kacagnak, kurjantanak, és sűrű kátrányszag nyújtózkodik a levegőben. A fájdalom, a gyász, a megdöbbenés fáradtan elcsuklott már, mint sirámos alkonyat, az újságok más híreket közölnek, az aktatáskás urak már megírták jegyzőkönyvüket, minden elcsendesül, elbóbiskol, az iszapos ajtók, ablakok és egyszerű bútorok hallgatnak, mint diszkrét lakájok, talán már semmi sem őrízgeti az átkos tragédiát...

*

Két asszony a drágaságról beszélt az előbb, de aztán hirtelen elhallgattak, elnyomta őket a kába álom, s most összeölelkezve szenderegnek a padozaton, egy deres fejű, domború hasú lócsiszár üresen bámul bele a zöldes derengésbe. Az egyik sarokból fekete rés ásítzik, mint éhes Moloch-száj. Egy szőke bajszú, patentnyakkendősi fiatalember, aki a földön heverészik, lassan, lopva a rés felé közeledik. Egy ráncos arcú népfelkelő lehajtott fejjel gubbaszt a két szendergő asszony mellett, lenhajú, piros pántlikás kislány tiszta,

boldog álmában édesanyja szoknyájába kapaszkodik, pedig nem is olyan régen még ennivalóért nyöszörgött. A patentnyakkendős fiatalember boldogan, mosolyogva kicsúszik a résen, a többiek nem is csodálkoznak, csupán a pocakos lócsizár ránt egyet a vállán lustán, alig észrevehetően. Úgy látszik, nem bánja, hogy valaki eltávozott közülük: menjen csak, ha azt hiszi, hogy a résen túl jobb, szebb vagy kényelmesebb az élet. De úgy látszik, a patentnyakkendős követőkre talál. A guggoló népfelkelő lassan megfordul, majd hirtelen előreesik, s alattomosan, titkos örömmel ő is a fekete rés felé csúszik. Senki se szól hozzá, senki se marasztalja, s a ráncos katonát is elnyeli a titokzatos, hívogató feketeség.

Öreg, lekonyult bajszú paraszt töprengve ül a padon. Az előbb még beszélgetett egy vastag nyakú őrmesterrel.

— Én már csak amondó vagyok...

Itt megszakadt a beszéd, a gondolat. Mit is akart mondani? Talán a háborúról valamit, vagy a fiáról, aki fogoly Szibériában, s talán most van hazatérőben? Már nem tud semmit, nem emlékszik az elindult gondolat útjára. Úgy látszik, az őrmester se nagyon kíváncsi a folytatásra, messzire eltávolodott az öreg parasztól, s ügyetlenül térdre esett egy kendős menyecske előtt. Lehet, hogy szerelmi vallomást akart tenni, elmondani, hogy vágyik a piros arcú asszony biztató szavára, hívogató kacsintására, meleg mosolyára, puha, vidám ajakára, de torkában rekedt a vallomás. A százrokolyás menyecske mereven, értelmetlenül nézi ismeretlen, térdre esett lovagját. Nem biztatja, de nem is utasítja el. A másik sarokban fiatal, fehér bőrű lány bóbiskol öblös nyugvószéken. Szemkagylója lezárt, mint didergő, fehér virágszirom harmatos hajnalon, alélt keze ölében nyugszik, talán még most is álmodik, napfényes vidéken jár, tűzpiros virágot szed a zöld selymes mezőn, és csillogó, sudár herceggel ta-

lálkozik az erdőszélen. A fehér leányzó nyugodtan álmondhatik, csend van, hűvös homály van, egyik sem szól a másikhoz, mintha haragban lenne az egész kis társaság.

Csendesen várnak, unatkoznak. Szinte elfelejtették, mit is akartak az előbb, noha egy szavuk, egy gondolatuk, egy sikolyuk lett volna, de aztán mégis elhallgattak, s buta, döbbsent némaságban a falhoz támaszkodtak, vagy leültek, ledültek a földre, mint megállított fáradt állatok. Fagyott közönybe, bamba nemtörődömségbe süppedtek, agyuk megpihent, szemük nem kutatott izgalmak, újságok, rendkívüliségek után, fülükben a hideg üresség zúgott, ajkukat lomhán, tétlenül nyitva hagyták, mint görnyedt, elbutult aggasztványok.

A vágy, az öröm, az aggódás, a jókedv kihalt a lelükből, mint őszi erdőből a kirándulók hahotája. Már nem voltak kíváncsiak a holnapra, szereteteikre, ezüst hajú édesanyjukra, maszatos gyermekükre, aki kenyeret majszolva várja őket a muskátlis otthon kapujában. Fáradtak voltak tervezgetni, kacagni, könnyezni, ábrándokat szöni, sőt szeretni meg gyűlölni is. Egy-némelyik ugyan joggal haragudhatna szomszédjára, nemrég még vadul viaskodtak egymással, de aztán hirtelen elszállt dühösségük, mint ijedten elnémult puskafüstje, és szótlánul kibékültek. Nem sóhajtoztak haza, nem gondoltak ismerős arcokra, vágyott csókokra, rettegett bánatokra, vidám üzletekre, kínos kötelességekre. Büszkén, boldogan és fölényesen elfelejtették az életet.

Az élet pedig forgott tovább, mint ligeti körhinta kopogós kintorna bánatos hangjai mellett. A nők nevettek, szókéllettek a korzón, a nap vidáman csókolódzott kendőzött arcokkal, jókedvű színekkel, zsenge levelekkel, az utca nyútt, beteg porával. A budai gesztenyefák alatt megint szerelmet vallott egy gimnazista, a külügyminiszter lemondott, a Margit hídról leve-

tette magát egy ismeretlen, húsz év körüli életunt, fagyaltot lehet már kapni a kávéházban, és sokan otthon hagyják felöltőjüket. Az olasz előretöréseket sikerrel visszavertük, a színházak teletömödtek élvezet-szomjas emberekkel, Clémenceau beszédet mond a kamarában, az Avenue de la Republique kövezetét felszakítja a távolból küldött német ágyúlöveg, Ukrania gabonát ad a központi hatalmaknak, a körúton rancos arcú asszonyok zsírért ácsorognak, a vörös gárda kivonul Helsingforsból, a visszatérő fogoly hűtlenségen kapja feleségét, a Lys mindkét partján tért nyertek a németek — minden közönyös, unalmas dolog a hallgatag emberek előtt. Vajon mi érdekelheti őket? Szelíden, okosan, fájdalmasan és titokzatosan elhallgatják a feleletet.

Fejük felett kopácsolás hallatszik. A hallgatag emberek kissé összerezzenek, a pocakos lócsiszár felveti deresedő fejét, a vastag nyakú őrmester majdnem orrára bukik a heves rázkódástól, a piros pántlikás kislány görcsösen fogja anyja szoknyáját, az álmodó leányzó mintha felemelné fehér kezét, szerényen tiltakozva, szelíden könyörögve, hogy ne háborgassák. A néma társaság felrázódik bágyadt, hűvös csendű közönyéből, azonban egyikük sem örül ennek. Tudják, hogy még egyszer — kínosan, fájdalmasan — találkozniok kell az élettel, és egyiküknek sem tetszik ez a találkozás. Olyan jó lett volna tovább is a siket, bűgő csendben, a mocskoszöld homályban, a fagyott, boldog némaságban hallgatni, és feledni könnyet, kacajt, tavaszt meg háborút.

*

A nagy koporsó már üres, a néma társaság eltávozott belőle, megtörtént a kínos, könnyes, sikongós találkozás, és elszéledtek a hallgatag emberek ismerős vidékek, szelíd falucskák felé, az otthoni föld nyugo-

dalmas feketeségébe. Az üres koporsó körül serény munka folyik, az ásító résen már segítettek az izzadt testű emberek, az iszapos deszkák tisztán, hívogatóan fénylenek, derült, bizakodó recsegés, kurjongatás, kopácsolás, dúdolgatás ugrándozik az incselkedő tava-szi verőfényben, mintha valamely halotti tor borgőzös vendégei mulatoznának.

A MAGYAR ÁLLAM ÉLETRAJZA

— Szekfű Gyula könyvei —

A magyar állam életrajza eredetileg a német közön-ség számára íródott a „Politische Bücherei” című vál-lalatban, hogy a német nép politikai műveltségének egy ránk nézve igen fontos hézagát kitöltse, de azért a magyar fordítás közel sem felesleges, mert össze-foglalva, tág áttekintéssel mi sem ismertük a magyar állam történetét. A magyar nemzet története már sok-szor, sokféleképpen íródott meg, s az újabb magyar történetírás majdnem kizárólag pepceselő részletekkel, száraz, érdektelen adatokkal szolgálja a színdús hazai történelmet, úgyhogy örömmel kell üdvözlönnünk azt a gondolatot, mely egységes, áttekinthető, élvezhető té-mát s ezzel kapcsolatosan mély tanulságot keres a magyar történelemben.

A magyar állam rövid nomád alakulata után bámula-tos tökéletességgel és ügyességgel fejlődik alkotmányos királysággá. Szent István homályos, misztikus, glóriás alakja Szekfű megvilágításában hatalmas, elnős, ki-tűnő politikai érzékű, de mindig erősen reális uralko-dóvá válik, aki a legnehezebb, a lehetetlennek látszó feladatot oldotta meg: Magyarország helyes és biztos helyzetét Kelet és Nyugat között. Az Árpádok korá-

ban, néhány gyenge király uralkodásától eltekintve, szilárdan áll, és a fejlődés nyugodt folytonosságában él a magyar nemzetállam. Az idegen uralkodók trónra jutása egyúttal a rendiség kifejlődését is jelenti. Ez sok viszály, ingadozás és belső harc kútforrása lett, a központi hatalom és a rendiség többször összemérték erejüket, és csak akkor volt béke, fejlődés és egység, ha e két erő egyensúlyba jutott egymással. Ez az egyensúly az Anjouk, de különösen Mátyás idejében volt az állam szempontjából a legüdvösebb, a legszilárdabb s a Jagellók alatt a legingatagabb, s ez a körülmény — a francia politika és az iszlám fanatizmus mellett — legfontosabb oka volt a török beözönlésnek. 1526 után az állam elveszti önállóságát, az ország s vele az állam is három részre szakad, s ekkor kezdődik az évszázados, szomorú harc a Habsburgok, az abszolutizmus, a katolicizmus, a nyugati eszmék ellen. A nyugatellenes harc már Szent István idejében ütötte fel fejét a pogány lázadásokban, most azonban kifejezettebb, körülírta lesz, és nevet is kap: németgyűlölet. Thököly a törökkel, Rákóczi XIV. Lajossal szövetkezik, csak hogy a független magyar nemzetállamot visszaállítsa, de az osztrák befolyás s a tagadhatatlan nyugati érdekközösség pártokra bontja a nemzetet, és lehetetlenné teszi a hatalmas ellenállást, az egységes függetlenítés állásfoglalását. Sivár abszolutizmusban leélt századok. I. Ferdinánd, az első, igazi Habsburg a veszedelem kapkodás napjai alatt, tisztán gyakorlati szempontok miatt egyesítette a magyar állam ügyeit anélkül, hogy ezzel a nemzeti érzelmeket tudatosan sértette volna. A tudatos, gögös abszolutizmus I. Lipótnál kezdődik, és csak a XVIII. században, a szatmári békekötés után enyhül úgynevezett patriarchális abszolutizmussá. A modern alkotmányos magyar állam keletkezésében Széchenyi István grófé a legnagyobb szerep, akit a szerző jelentőség tekintetében a magyar állam történelmében Szent István

mellé helyez. A Széchenyi aggodása és intése ellenére kitört forradalom ismét abszolutizmusba fúl, s csak az 1867-es kiegyezés állította vissza az alkotmányos királyságot. Az 1526 előtti független nemzetállam azonban még mindig messze van, az eszményi magyar állam még mindig gyermektegy ábránd, mely unottá vált politikai jelszavakban él.

A magyar állam bús, véres, megalkuvásos életét Szekfű hűvösen, nyugodtan, szinte szigorúan írja meg. Élesen akarja hangsúlyozni, minden mondatában, hogy ő nem romantikus elbeszélő, mint Horváth Mihály, nem költő vagy moralista történész, mint Michélet vagy Macaulay, nem a polgári-liberális történetfelfogás híve, hanem a hideg tényeken, élettelen okmányokon épült tárgyilagos történelemszemléleté. Érzelmi motívuma nem rezzen meg írásában, csak széles tudás, meg rideg — bár tetszetős — okfejtés, és ezzel az újszerű metodikával egyes személyek és tények új, emberibb színekre kapnak. A sovénységnek, a lazafias törekvésnek még szelíd árnyalata sem érezhető. A szerző kemény elfogultsága a német olvasóban is csak a munka komolyságát, értékességét és megbízhatóságát fogja kelteni. Az elfogultság hiánya azonban semmit se csorbít a magyar politikai küzdelmek magasztosságán, nemes keserűségén, melyek mindenkoron a magyar nemzet tiszta, helyes és lovagias érzésű lelkületét domborítják elő; ellenkezőleg: a hideg fényben élesebb képet kapunk. E könyv szerzőjét senki sem illelheti nacionalista, sovénista vádakkal; a legridegebb tárgyilagosság legélesebb lencséjén keresztül sem lehet másképpen látni e viszontagságos állam életrajzát, mint ahogy Szekfű megírta. Keserves igazságtalanságok, ártatlan vércsorgás, ostoba császári gög gyengítette, török járom fojtogatta, kétfejű sas tépdeste a magyar államot, mely azonban szívósan, valami titokzatos akarat szerint fenségesen került ki az egyenlőtlen küzdelemből. Ez az oktalan, jogtalan tipogatás

és amellet az örökké élő, titokzatosan lappangó nemzeti erő komoly s talán vigasztaló gondolkozásba ejti az olvasót különösen most, a kínos, keserves politikai jelenben.

GESZTENYEVIRÁGZÁS

— máj. 10.

Kicsiny, szíromból készült karácsonyfák üldögélnék az öreg vadgesztenyék ágain, némelyek sápadtak, sárgák, mint linom viaszfigurák, mások rózsaszínűek, mint a málnafagylalt. Az ötujjú levelek vidáman legyeztetik a kecses, büszke szíromtornyocskákat, mint ha gögös, díszes grófkisasszonyoknak udvarolnának, akik fennhéjázó merevséggel fogadják az udvarlást. A gesztenyefák alatt sétálgatok, a holnapi leckét tanulgom: nyelvtanból ismétlés van, latinból húsz sor memoriter, történelemből Ulászló uralkodása... Oly szép az enyhe májusi alkony, mint az aranyfényű ifjúság, már gyenge, puha por szikrázik, aranylik az ég szelíd, narancspiros peremén a városvégi kertek fölött; mély zöld színekben szunnyadoznak a fák, a virágágyakból vidám tulipánok, ábrándos íriszek világítanak tarka színekben, mint barátságos lidércclángok.

Ó, bársonyos, hallgatag, gesztenyevirágos alkonyatok! Lorettói litániát énekelnek a keskeny arcú apácák, Jézus fehér virágok, nyugodt gyertyalángok közül nézi a lehajtott fejű hívőket, tömjénfüst és fűszeres liliomillat hull ki a Szent János utcára, mint sápadt malaszt, mint a mennyek jó szagú ígérete, és kába, alázatos mormolás hangzik a rácsos ablakok mögül:

— Könyörödj érettünk... Hallgass meg minket.

A vak verklis éktelen, ódon keringőt darál a sarkon, a piacon hájas kofák már olasz cseresznyét kínálnak, ájtatos arcú asszonyok jönnek a zárdai litániáról, a korzó cukrászdájában fagylaltot meg jegeskávét lehet kapni, a negyedisták kimentek növényt gyűjteni a csatorna partjára, Guszti bácsi pedig, a nyomorgós, délceg gavallér, öreg, sárga girardijában sétálgat a főutcán. Otthon nagymosás van, az udvaron keresztül húzott kötelekre teregetik a fehérruhát, mely vakít a tiszta, déli napsütésben, a sárga pelyhes kis csibék idétlen, sötétedő tollakkal, fürgébb lábakkal szaladgálnak, kapargálnak a bodzabokrok tövében, és függetleníteni akarják magukat túlzottan aggódó, unalmasan kotyogó anyjuktól. A „Vadászkürt” elé poros leandereket helyeznek, katicabogár kúszik az orgona finoman erezett levelén, kertünkben sima, sötét bimbókat hajt a bazsarózsa, a külvárosi utcákban maszatos lábú gyerekek sárkányt eregetnek, és bodros, gomolygós felhők követik futásukat, mint barna füst a helyi érdekű vasút lokomobilját.

Jó atyád névnapja érkezik el. Korán kelsz, noha iskolába nem kell menned e napon, gyöngyvirágcsokrot szorongatsz kezedben, és elmondod betanult köszöntődet. Vörös orrú megyei hajdúk jönnek, hosszú asztalt terítenek meg a teraszon, vidámsárga sört csapolnak a folyosón, a konyhában meleg pogácsa készül, az ovális tálakon élénk színű retekrozsákat, síkos fényű vajcsíkokat, pettyes szalámitallérokat csoportosít a gondos szakácsnő, hangos, öblös jókedvvel, kisebb-nagyobb csoportokban jönnek a derűs arcú gratulánsok, a megyeházán csupán a kopott könyökű díjnokok maradnak, akik ilyenkor több merészséggel bóbiskolnak a vármegye ügyei felett, mint máskülönben. Felköszöntő és zabolátlan, zavaros éljenzés hangzik el, majd a kaszinói dalárda háromszólamú énekbe kezd; a kusza zajban, a sör- és szivarszagban alétan hajtják le fejüket az asztalra helyezett tulipánok. Mind

több és több lesz a felköszöntők száma, s lassanként a délutánba hajlik a névnapünneplés. Az egyik segédmérnök fényképfelvételeket készít, a kaszinó dalárdája teljesen fegyelmetlenül magyar nótákat énekel, a kancsal alispán pedig úgy ölelgeti a pocakos fizika-tanárt, mint széles csípőjű szakácsnéját. Estére cigány lopózik be az ebédlőbe, a nyári konyhából zamatos csirkepaprikásszag indul útnak a májusi estében, arany gyöngyökben pereg le a fejes salátára csurgatott olaj, a lengő szakállú levéltáros a lehullott levelű rezgőnyárfán kesereg, és kissé szeszélyesen dirigálja a füstösképű bandát. Sötét lesz, kilenc órát harangoznak, le kell már feküdnöm, mert holnap iskola: latin, szám-tan, természetrajz, történelem. Szobám felső ablaka nyitva van, láthatatlan szárnyakon belibben a tavasz, mint titkos vágy, mint soha nem érzett szomorúság. Nem tudok elaludni, mert áthallatszik a cigányzene, a zagyva csörömpölés, kacagós mámor, öreg vizslánk a holdat ugatja, távolból fakón fütyül a vonat, és a sejtelmes éji látogató sajátos, nyugtalanító illatokat hoz magával.

Sokan az osztályban megszámlálták a napokat. Még negyvenegyszer alszunk, és akkor kikapjuk a bizonyítványt. Csak az a sok ismétlés ne volna! A virágzó gesztenyék alatt sétálgató diák már türelmetlen, a nagy szünidőt várja, az utazást, a szabadságot, az iskolai gondok és kötelességek eltávozását. Piros betűs ünnep jön, fehér fátyolos, bamba arcú leánykák tipegnek a templom felé, fehér cipőjük orra beleütözik a piac rücskös kövezetébe, imakönyvet és csipkés zsebkendőt szorongatnak kezükben, mintha túlvilági üdvösségük függne a merev szorongatástól. Aldozócsü-törtök van, mely napon sok dolga van a szánta fényképesznek.

A bazsarózsák maholnap kinyílnak már, pünkösöd közeledik, a gólyák pajkosan keringenek a szomszédék kéménye körül, bodros báránnyelűk nyájaskod-

nak az égen, mint zsenge angyalszárnyak, és a jövő hét szombatján majális lesz az S. erdőben. Vékony hangú elemisták verik fel a bükkösök méla, zöld némaságát, nemzetiszínű zászlókkal szaladgálnak a rövidnadrágos gyerekek, és angol—búr háborút játszanak. A vendéglőben sváb rezesbanda rötyög, a tisztáson zsákfutást rendez a kecskeszakállú tanító, estefelé kocson jönnek a mosolygós szülők, mi félve tekintünk a fák között bujkáló homályba, a mintázott lampionok enyhe fényt vetnek a piros abroszú asztalokra, aztán tűzijáték következik, és egy aszfaltos négyszögben táncba kezdenek a felsős gimnazisták.

A gesztenyefák lassan, fájdalmasan hullatni kezdek pirinyó szirmaikat, a szirmokból készült karácsonyfák kopaszodnak már, a gögös tornyocskák szelíd szomorúsággal megalkusznak a mulandósággal. Érik, sárgul, pirul már a cseresznye, vastag por száll fel az utakon rözögös parasztszekerek után, horpadt locsolóval hűsítik a főutca boltjait, közeledik a vizsga, a bizonyítványkiosztás, a nyaralás, a széles szabadság. A délután lustán elnyúlik, mint heverésző macska a tornác párkányán, apád fürjészni megy, vállára veszi puskáját, és az öreg vizsla elégedett ábrázattal kullog utána. A tetőről fehér galambok szállnak fel, és lassú szárnycsattogással elröpülnek, mint tovatűnő tündérálmok...

Istenem, vajon élnek-e, virágoznak-e még a kisvárosi kertnek hí barátként szeretett vadgesztenyefái, és vajon alattuk sétál-e még a gondtalan, aransugáros ifjúság?

OHNET

Közel fél századon keresztül írogatta a grófnők, az eladósodott hercegek, a nemes szívű félvilági hölgyek

regényeit, és adott cukros táptalajt egyszerű leánylelkek, jámbor falusi asszonykák ábrándgombáinak. Nemrég még a legnépszerűbb francia regényíró volt Magyarországon, és népszerűségére jellemző, hogy olvasóinak legnagyobb része fonetikusán ejtette ki nevét, sőt akadt oly masamódlány is, aki túlzott kecsességgel dupla t-vel akarta hangsúlyozni a regények és azok írójának „nett”-ségét.

Könnyed felületességgel, nyájas érzelgősséggel, súlytalan romanticizmussal és gyárias termékenységgel írt regényt, drámát, vígjátékot. Mélyebb és komolyabb törekvései sohasem voltak, a felső tízezrek történetével akarta szórakoztatni az alsó, primitív, epekedős lelkű milliókat. Komolyabb, sötétebb színeket sohasem használt, a hamiskás borút a másik fejezetben már elégedett, jámbor mosolygású verőfény követte, s ha a nyúl szívű varrólány könnyezett is az olcsó, híg levű érzelgősségen a könyv közepén, a végén nyugodt derűvel, kielégített örömmel mosolygott fel, mert az előkelő szerelmesek mégiscsak összekerültek. Jellemrajzokról, lélektani értékekről Ohnet-nál nem lehet szó, s ezért az irodalom, a kritika sohasem vette komolyan, sőt legtöbbször egyáltalán észre sem vette. Utóbbi időben olvasói is megfogyatkoztak, mert majdnem minden nemzetnél követői akadtak az üres, édeskés franciának, akik felismerték a jó, bár ízléstelen üzletet, és hazai talajba ültetéssel, nemzeti nevekkal és átfestett kulisszákkal kiszorították öregedő mesterüket, aki mégiscsak távoli idegen volt. Ohnet-t illette a megalapítás, a kezdeményezés haszna, joga, ő aratta le a vásári, művészietlen munka első sikerének hamar hervadó kalászeit.

Most, halála után csupa keserű és engesztelhetetlen vád, ajkbiggyesztős megvetés hull a sírjára, és néhány évtized múlva, amikor utolsó paradicsompiros kötete is széjjelmállik, senki sem fog emlékezni nevére, melyet a legalaposabb irodalomtörténet sem fog megörö-

kíteni. Ha igazságosak akarunk lenni, és nem figyelünk a részvét, a sajnálkozás csitítgató szavára, meg kell állapítanunk, hogy Ohnet munkássága ezt a sort meg is érdemli.

A MAI MAGYAR DRÁMA

A mának magyar drámairodalma sikerekben és népszerűségben gazdagabb, mint valaha. Vannak színműveink, melyek az egész világot bejárták, a német sajtó állandóan sopánkodik a magyar drámák beözönlése miatt; a fővárosi színházak a legkitűnőbb üzleteket csinálják, és színi ügyekről ma minden zsenge bokájû bakfis tájékozottabb, mint hajdanán az öltözők bennfentesei. A társadalom mohó érdeklődése a színház iránt virágoztatta fel ősidők óta a drámairodalmat, a Szophoklészek, Calderonok, Shakespeare-ek és Molière-ek nagyságában, illetve nagyra fejlődésében fontos szerepe van a kor nemzeti és társadalmi életének; a színház, a dráma és következőleg a drámaíró elválaszthatatlan a közönségtől. Mindezt ma fokozottan, bénító erővel érezzük.

Jelenünk mámoros színházlázában, a külföldön is visszhangzó zajos színházi sikereink között azonban hiába keresünk tiszta drámai értékeket, hiába keressük a nagy, a tökéletes drámát. Úgyes, sima, tetszetős játékok majdnem valamennyien, tapsot, sikert, pénzt és sietős népszerűséget hoznak szerzőjüknek, de maradandó babért nem látunk a hamar hervadó virágok között. Vakító fényel jönnek, tág tömegek bámult tárgyai lesznek, majd hirtelen elhalványulnak, s lebuknak a feketeségbe, mint a majális rakétái. A dráma hasonló sorsában és a drámairodalom ilyen alakulásában mindenesetre a közönségnek van a legfontosabb

szerepe, a közönség tetszése vagy nemtetszése befolyásolja legjobban a magyar drámaírást. A nagy drámának ma nem lenne közönsége, sőt talán — színháza sem. Senki sem akar örökbecsű, nehéz, művészi, de siváran sikertelen munkát alkotni, íróink inkább a közönségnek, a mának, a pénznek írnak, mint az irodalomnak, és a hideg cinizmus, az okos számítás jegyei helyezkednek el képzeletükben, mint számok egy józan vállalkozás költségvetésében.

Ma egyedül a közönség, a színház irányítja a magyar drámát. Valószínűleg már Euripidész is közönségnek írt, de mindenesetre más ízlésű és gondolkozású közönségnek, meglehet azonban, hogy akkor, amikor a színház inkább rajongó kedvtelés volt, mint üzlet, a drámaíró volt hatással a közönségre. A társadalmi irányításnak bizonyos fokig mindenesetre ellent lehetne állni, csalfán és művésziesen módosítani lehetne a külső ízlést, hogy komoly dráma legyen a megkívánt színjátékból. Sajnos, ez a törekvés nagyon idegen a magyar drámaírásban. Legtöbbször közönségesen szórakoztatni akarnak, nagy tömegek hódítására törekednek, színpadi hatásokra, ügyes színészekre számítnak, aktuális kérdéseket, olcsó romantikát, köznapi derűt, hamis érzelmőséget üres lélekkel kavarnak össze színdarabbá. Mások — ezek már kevesebben vannak — komolyabb, művészibb munkát végeznek, noha szintén nem feledkeznek meg a nézőtérrel; gondosan megfigyelt alakokat, kedves, fájdalmas groteszségeket, csendes, rokonszenves, olykor szokatlan történeteket visznek színpadra, s alkotásaikra jellemző, hogy a dráma egyik fajához sem tartoznak. Inkább képek, mint történések. Vannak történelmi drámáink is, melyektől nem lehet megtagadni a szép, ügyes, eleven és hatásos jelzőket, alapjában véve azonban csupán a történelem testes illusztrációi és nem drámák a szó magasztos értelmében.

Mindnyájan számolnak a közönséggel, a hamaros si-

kerrel, a jövedelmező népszerűséggel. A népszerűség pedig sohasem jár karöltve a művészettel. Goethe és Schiller nem sok drámai sikert arattak a maguk idejében, ellenben Kotzebue ugyanakkor fürdött a tapsviháros népszerűségben. És ki emlegeti ma Kotzebue Ferdinándot?

Felmerül az a kérdés, miért nem lehetne nálunk l'art pour l'art darabot írni színháztól és közönségtől teljesen függetlenül, hiszen ezt célozzák az Akadémia tekintélyes jutalmai. Sajnos, az Akadémia ridegsége és mogorva maradisága széles szakadékot alkotott ön maga és az élő irodalom között. Az Akadémiát nálunk néhány naiv gimnazistán kívül senki sem veszi komolyan, a pályázatokra vidéki önképzőkörök tagjai pályáznak, akik éppen Bánk bánt tanulják, avagy szigorú bajszú tanárok, akik Madáchcsal és Szigligetivel lezárták a magyar drámairodalmat. És ezek iránt a száraz, élettelen, magyar dolgozat szagú pályamunkák iránt senki sem érdeklődik, a nyertesek nevét senki sem ismeri, műveikre senki sem kíváncsi. Ez a közöny indokolt és érthető, mert elképzelhetetlen, hogy valaki távol a ma irodalmától élvezetesen fenségest alkosson. Poétikai szabályok és irodalomtörténeti tanulságok ismerete még nem egyenlő a művészi alkotással. A magyar tehetségek tehát elfordulnak az Akadémiától, s így akaratlanul is a színház csalogató világába kerülnek, mely csábítóan tárja fel az érvényesülés útját és irányát. Így az Akadémia távolabb esik a mának drámairodalmától, mint a teozófia a kettős könyvviteltől. Ez a groteszk, nevetséges eltávolodás pedig azt okozza, hogy az Akadémia jelszavai és kívánalmi unott, kopott, ellenszenves szavakká válnak, melyekre a ma drámaírójának még emlékezni sem szabad, mikor a felvonásokat írogatja. Innen megint az a sajnálatos körülmény származik, hogy ma senki sem beszél tragikumról, jellemkomikumról, a cselekmény egységéről, és drámaíróink inkább reflektorra, zsinór-

padlásra meg a közönség megdöbbenésére gondolnak írás közben, mint Arisztotelész poétikájára.

Hogy Bánk bán óta nincs nagy drámánk, annak okát a korban, a társadalomban keressük, és ne a tehetségek hiányában. A közönségnek túlságosan erős beleszólása van manapság a drámaírásba, melyet teljesen a maga csiszolatlan ízlése szerint irányít, a színház szívtelen üzletté vált, az Akadémia pedig távoli tétlenségében nem látja a mást és az életet. A magyar drámaíró jelenleg szórakoztat és nem gyönyörködtet. A szórakoztatáshoz ügyesség, ravaszság meg tömegismeret kell, és íróink hamar megérezték, megértették, elsajátították ezeket a nem éppen nemes tulajdonokat. Ezért a magyar dráma, mely diadalmasan járja be a külföldi színpadokat, nem egyéb, mint ügyes, szórakoztató játék, sikerült, hatásos darab, mely nyugodt kézzel beszedi a mulandó meleg esték sikervirágait, tekintélyes tantième-jeit, és azután átfordul a feledésbe, mint minden olyan alkotás, melyből hiányzik a fenséges művészet.

BALÁZS BÉLA

Balázs Béla a Nyugat forrongásakor és forongásában vetődött fel. Nem hozott szédületes értékeket vagy szélsőségeket, csupán csendes, higgadt tehetséget, és ezért sohasem volt népszerű. Mikor eltávolodott a Nyugattól, szívós szorgalommal tovább írt verset, drámát és novellát; legutóbb egy drámája szelíden megbukott a Nemzeti Színházban, s azóta a legszorgalmasabb, a legádázabb könyvírók közé tartozik, egy ízléses vidéki kiadó nemes önfeláldozással neki szenteli jóformán egész életét és papírkészletét.

Nem óhajtunk Balázs Béla tehetsége fölött vitát

kezdeni, mert tehetségét nem tagadjuk, csupán azon érzésünket akarjuk hangsúlyozni, hogy nem rokonszenves jelenség. Írásaiban, témakeresésében valami kellemtelen önérzetesség, sőt önteltség páváskodik, sokszor bántóan megéreződik, hogy akaratos tudatossággal ír, hogy erőszakosan, bár ügyes lelki motívumokkal forgatja a mesét, s ezért valami száraz ellenszenv telepszik írása és olvasója közé. A megkomponálás ereje és őszintesége, az elképzelés természetes lengése, a látgy, kedves életmelegség hiányzik Balázs Bélából, ami annál feltűnőbb, mert témái, alakjai majdnem mind ez után szomjaznak. Gondos pszichológiai háttérre és művészi formákra törekszik, de higgadtsága, ridegsége nem tudja látgyvá, vonzóvá tenni a kontúrokat. Drámái helyes tragikai érzéssel, de hűvös, száraz drámai tehetséggel íródtak meg, elbeszélő műveiben a keresett lelki merészségek, a valósággal kegyetlenül összekapcsolt misztikumok az uralkodók, melyek büszkén hirdetik a hideg és tudatos képzeletet. Most megjelent könyvéről (*Kalandok és figurák*) is csak ezt mondhatjuk. Az első novella gondosan figyelgetett és részletezett lelki rajzaival, langyos közvetlenségével a kötet legértékesebb darabja, a többiek hűvösek, önérzetesek és gyenge koncepciójú vázlatok csupán.

Most megjelent kötetével egyidejűleg, ugyanannál a kiadónál, feltűnő olcsó áron (ó irodalom, ó üzlet!) Lukács Györgynek a következő könyve jelent meg: *Balázs Béla és akinek nem kell*. A harcos, haragos című könyv előszavából nemsokára megtudjuk, hogy az „akik” alatt egyedül Babits Mihály értendő, aki Hebbel és a német költők hatását érezte Balázs Bélán. Ezért született hát meg ez a könyv, ezért ez a nagy hűhós előszó és a hét emészthetetlen tanulmány? Hány értékeesebb és érdekesebb alakunk van jelen irodalmunkban, hányról írtak már súlyosabb szavakat, de Lukács György csupán arra a cseppet sem jogosulatlan mondatra reagál, mely Balázs Béláról szól,

s hozzá mindjárt egy egész könyvvel! Hány nagy költőnk nem kapott még könyvet önmagáról! Ezért a könyvért azonban senki se irigyelje Balázs Bélát. A hosszú, nagyképűsködő előszó zavaros, szédítő szócsorogás, kábítóan aprólékos szörszálhasogatás, mely meghatározás különben a tanulmányokra is áll. Szó van ugyan Balázs Béláról is, de csakhamar kiüríti az egész irodalmi pantheont: Szophoklész, Shakespeare-t, Vörösmartyt, Goethét, Hugo Victort, Lessinget, Schlegelt, Tassót, Kantot, Madáchot, Dosztojevszkijt, Katonát, Maeterlincket, Rilket, Georgét stb. stb. stb. stb., azután Babitsot cáfolja, útbaigazítja, és fölényesen sajnálja, mert annyit téved, és mert szűk a látóköre. Hogy mit akar Lukács György tulajdonképpen, azt nem lehet sehol sem megtudni, sőt megérezni sem. Nehézkes, bágyasztó, émelyítő okoskodás cammog, tá-molyog végig e könyvön, mindent menteni, magyarázni, elemezni akar, de a sok zavaros hasonlat, a magyartalan írásmodor egy világos, értelmes gondolatot sem vetít elő. Balázs Béla rossz prókátorra akadt, de hát mi szüksége volt egyáltalán prókátorra?

BÜBÜ

— Charles-Louis Philippe regénye —

Charles-Louis Philippe csalódott, fájdalmasan küszködő egyéniség; sívár élete, lány altruizmusa, nemes, könnyed, de sötét írásai és korai halála fáradt, búsongó portrét festenek képzeletünk vásznára. Megértő szeretettel, simogatós rokonszenvvel fordul egyszerű lelkék, egyszerű, de mélységes szenvedések felé, találóan és puha gonddal figyeli meg az utca, a szegénység, a prostitúció, az olcsó mulatóhelyek alakjait és szinte

becézve foglalkozik csupavalóság embereivel, akiknek a tisztaság, a gondozottság, a sima, nyájas boldogság nem tartozik tulajdonaik közé.

Bubu de Montparnasse című regényének szereplői is ilyenek. A háttér a Boulevard de Sebastopol, az ívlámpák tejfehér fénye ömlik a járókelőkre, a rizsporos lányok üzlet után néznek, detektívek kopognak végig a gyalogjárdán, tunyán ögyelegnek a selyemfiúk, az utcai árusok szenvedélyesen kiáltoznak, és fél-szeg ifjak szerető nőre meg olcsó kalandra áhítoznak. Maga a történet szaggatott és szeszélyes, de azért súlyos és szomorú, mint a kapualjakban gubbasztó sötétség. Tulajdonképpen Berthe, a jólelkű, puha, kedves utcai lány áll a regény központjában két férfi között. Az egyik Bübü, a kitartott, facér asztalossegéd, a másik Pierre, a gondos, érzelgős ifjú, kinek havi százötven frankja van egy vasúttársaságnál. Bübü lopásért börtönbe kerül, Berthe Pierre-hez megy, és a tisztesség felé halad, de egyszer csak érte jön kiszabadult kitartottja, és visszaviszi a fertőbe, a gyűrött, agyonhasznált ágyba, az odaadásos, szennyes csókú pénzszerzésbe.

A regény laza, széthulló alkotás, melynek kevés logikája és szerves elgondolása van, de mint kép, mint rajz színes, eleven és mély meglátásokkal ékeskedő. Közönséges, mocskos, ingatag erkölcsű emberekkel foglalkozik Charles-Louis Philippe, selyemfiúk, prostituáltak, poshadt szagú ivók levegőjében; luesz, higany, kórház, fogház, maszatos szeretkezés undorító fogalmai között értékes szomorúsággal, meleg fájdalommal, nemes megbocsátással mozgatja alakjait, mint lágyszívű fogházigazgató a maga fegyenceit. Szelíd szubjektivitás lengi át könyvét, megilletődve fordul szomorúságok és nyomorúságok felé, kutató tekintete leginkább ezeken akad meg. „J'aime toutes les choses, mais j'aime surtout ce qui souffre” — írja egyik barátjá-

nak, és ez a szenvedés-szeretés egyik legjellemzőbb és legnemesebb tulajdona ebben a könyvében is.

A *Bübü*t Pajzs Elemér fordította. Alig hisszük, hogy valaki jobban, közvetlenebbül, megértőbben tudta volna visszaadni Charles-Louis Philippe szívvel, szájalommal és szomorúsággal megírt regényét. Pajzs Elemér írói egyénisége nagyon közel áll a nemes, mély tekintetű elbeszélőéhez.

NOTTURNO

— máj. 31.

Élettelen utcákon kóborolni, a kalapot levenni, és félrehajtott fejjel nézni csillagokat, árnyakat, remegő lombokat, keskeny fényezésű ablakokat, melyek mögött lázas gyermekeket, vetkőző párokat, hortyogó apákat és haláltusás aggodat sejthet a tétova sétáló, nagyot lélegezni, tanyai illatokkal találkozni, zörrenő bokorra figyelni, sóhajt küldeni távolban szendergő vagy soha nem látott személyek felé; könnyes kedvvel, név nélküli fájdalommal megtorpanni egy hársfa homályában, elkalandozott gondolatok után tekinteni, és elbámulni a buzgó, dacos bogarak bárgyú táncát az utcai lámpa körül — szelíd, szomorú és fenséges időtöltés. A képzelet tarka, bársonyos szárnyon száll az enyhe éjszakában, halott emlékképek emelkednek fel a feledésből, mint kerek holdtányér a tó vizéből, elevenekké, bájosakká, közelivé válnak, semmi sincs, ami a mára, a kínra, a ráncos arcú gondra, a holnap sivár, ínséges szürkületére figyelmeztetne, a sötétség oly lágy, hogy a kemény valóság elolvad benne, az éjszaka oly illatos, mint hajdanán, szerelmes ifjúságunkban; ha nem akarjuk, hát nem hisszük, hogy idő is van, meg

mulandóság, meg vér, meg halál, meg süvítő fegyvergolyó. Langyos, puha, áhítatos feketeség úszik körülöttünk, minden éles fájdalmat és csúf nyomorúságot eltakar Szent Iván havának jó szagú, selymes függönyű éjszakája, csupa bizonytalanság és határozatlanság utunk és életünk; csend van, minden mozdulatlan. Talán mámorban, mesében, múltban andalgunk?

A kisváros már elszenderült, az éjjeli vonat elzakatolt már Pest felé, a bivalynyakú főügyész horkolása kihallatszik az utcára, a lomha testű asszonyok megfordulnak ágyukban, némelyik lerúgja magáról a melegen ölelgető paplant, a plébániatemplom már elütötte az éjfélt, a temetőben ilyenkor mozdulnak meg a hantok és az elégedetlen halottak. Pálcámmal ábrándosan és értelmetlenül megsuhintom a platánleveleket, fájdalmasan felzizeg és megrázkódik a megütött lomb, és én bűnbánóan tekintek fel: miért is tettem? A külvárosi kocsmában tamburáznak, óbégatnak, tétován megállok az ablak alatt, mintha be akarnék térni, kedvesnek, vonzónak tetszik a durva, kurjantásos muzsika, a keskeny ablakréson át látom: miként évődik a szerb kocsmárosné az izzadt mulatozókkal, kiknek piros az arcuk az italtól s az otromba vágtyól, mint az abrosz, melyen gólyanyakú üvegek álldogálnak.

Továb megyek, mindig csak tovább, árnyékom fogy és nő az utcai lámpák körül, mint lomhán mozgó küllő, sírkőraktárak meg üres kertek következnek, a sárgán virrasztó lámpások elmaradoznak mellőlem... Ki tudja, merre járok? Sötét van, csend van, mint a halálban. Nem kérdezem meg magamat: hol vagyok? Lehet, hogy selymes búzaföld, illatos rét vagy sivár ugar van körülöttem. Amott bús fejű fák álldogálnak, erre valami töltés húzódik végig, ott iromba, értelmetlen árnyképek gubbasztanak, emitt kékes bágyadsággal valami víz fénylik, mint fáradt, vak tükör. Egy biztató, józanító fénypontot se látok már. Talán egy le-tűnt évszázadba tévedtem, talán ősidőkben járok em-

ber nélküli vidéken? Sehol egy szilárd pont, egy hideg, kemény jel, mely felébresztene, mely okos kegyetlenséggel belevilágítana a képzelet zombékos, szivárványos köd ülte útvesztőibe, mely megmutatná az utat az érdes valóság felé, és ez a puha bizonytalanság inkább bágyasztó, mint borzongató. Megállok. A langyos éjjelben kérdések, miértek zsongnak a fülemben, mint szívósan szálldozó, himbálódzó szúnyograjok, de engem inkább elringat fás hangú zümmögésük.

— Ki vagy te? — dongják, zsongják, faggatják körülöttem, és én nem sietek a válaszadással. Emlékek rajzanak fel agyamban riadt seregélyek módjára, és aranyos gyermekkoromat látom: az óvodát, egy öreg ház udvarát, a szöke krajnai lányt, aki sétálni vitt a napos ebédutánban, üde anyácskám, amint a zongoránál dúdolgat, és a nagy játékosládát, melyben vasút is volt, meg kőcocka. Talán gyermek vagyok még, és most reteszkes kis ágyamban alszom, és álomban ezen a langyos, fekete bársonyos tájon járok, talán holnap felébredek, anyácskám homlokon csóko, a reggeli verőfény megremeg ágyam fehérségén, a rézfeszület vidáman csillog fejem felett, mintha a boldogságot jelképezné, a Fräulein meleg kávét hoz majd, és friss piros kiflit... Vagy öreg lennék már, fáradt és kedvtelen, mint unott keringő a táncteremben? Végigsimítom arcom: szakállam nincsen, de nyűtt, csontos, borostás formákat tapintok arcom helyén, és nincs tükkör, nincs hűvös fény, hogy láthatnám magam, hogy láthatnám: ráncos-e már az arcom, és hajam szöke-e még, mint egykoron? Ah, tudom már, ki vagyok. Tegnapelőtt volt az érettségi, a banketten beszédet mondtam, a pufók arcú osztályfőnök könnyezve ölelt meg, a szívem egy barna leányzó mosolyát zárja magába, szerelmes vagyok, boldog vagyok, most éjjeli zenét adtam a bűvös szemű imádottnak, és aztán kijöttem az éjszakába, hogy szabadságot, virágos, széldületes káprázatokat keressek. Igen, így lesz... De

most meg úgy emlékszem, hogy mindez már rég elmúlt, a szerelem, a boldogság, a tervek már rég szétfoszlottak, mint kéményfüst, mint a gyermeklánc pelyhes bóbítája. Lehet, hogy már meghaltam, öngyilkos lettem, és most koporsóban fekszem. Sötét van, minden hallgat körülöttem, és én azt hiszem, éjszaka van, azt remélem, hogy nemsokára elmúlik a tompa, langyos feketeség, hogy piros pirkadás jő, hogy holnap jő: élet, mozgás, rettegés, szeretés, kín meg ólmos gondfelhő. De szívem még dobog, mellem emelkedik, felemelem kezemet, és nem ütöm meg magam a szemfedőmben. Élek. Vagyok.

Kakas kukorékol valamilyen boglyás tanyán, az őrház felől kutyaugatás panaszkodik bele az enyhe éjszakába, és otromba ólszag nyújtózkodik a levegőben, mint sáros, jóllakott disznó. Most már biztos, hogy eljön a holnap, hogy nemsokára vörös virradat izzik az erdő mögött, nemsokára minden tiszta lesz, éles, érthető meg világos, ami még most a felejtéses feketeség bizonytalanságában úszik, mint titkos vágy az álmok tengerében.

— Eh — szólok némi kedvtelenséggel, ügyetlenül meg kissé ingerülten suhintok egyet pálcámmal a langyos levegőben, és visszafordulok.

DIÁKKISASSZONYOK

— jún. 7.

Rövid idő alatt már a harmadik egyetemi hallgató távozik el az életből, mint száraz, unalmas előadásról, ahol nem olvasnak katalógust, ahol senki sem kéri számon eltávozásukat. A hideg statisztikába majd furcsa adatok, megmagyarázhatatlan százalékok kerülnek,

és fontoskodó következtetések fakadnak majd a rideg számokból, a napihírszerű tragédiákból, melyek lassanként oly megszokottá válnak, mint marólúgos pesztonkák és Dunába ugró nevelőnk „drámái”.

Az ok sehol se világos, sehol se érhető, még részvétellel is alig elgondolható. Az újságok nagyképűsködő misztikumokba göngyölik az egyszerű, sikolytalan szomorúságot, az emberek nagy meghasonlásokról, összetett érzésekről, bonyolult lelki harcokról beszélnek, és nem tudják elgondolni azt a köznapi eshetőséget, hogy a diákkisasszony oly egyszerűen és azzal az unott tragikummal szerelemes, mint egy cselédleány, akit elhagyott a bakája. Tény az, hogy a nagy, súlyos problémákat, a lét nem nehéz és talán örökké megoldhatatlan kérdései nagyon is kézenfekvők a miértek kutatásánál, és hogy alig akadna valaki, aki a véletlen bús játékát látná e három, döbbenetes egymásutánban lepergett öngyilkosságban. Nem valószínű, de nem is elképzelhetetlen, hogy ennek a három halálhírnek magyarázata: különös, szeszélyes szomorúságtalálkozás, s az okok tarkák, különbözők, mint rendőri hírek, melyekben szerelmi bánat, amerikai párbaj, kártyaadóság és életuntság szokott szerepelni. Meglehet, hogy az okok kicsinyesek, szürkék, szinte unalmasak, de az is lehetséges, hogy általánosak, érdekesek és oly mélyen tragikusak, mint a középkor tömegpszichózisai.

Talán nem járunk helytelen úton, ha bizonyos aránytalanságok között keressük a magyarázatot. A női lélek sokáig őrizgeti a kezdetlegesség bájait és félszégéseit; nagy tudások, nagy világosságok mellett ott őrizgetik gyerekes kedvteléseiket, naiv gondolataikat, sötét színű előítéleteiket. A nő erős szubjektivitása soha sincsen jó barátságban a hívős tudatossággal, a tárgyilagos gondolkozásmóddal. A diákkisasszony tág látóköre és dús képzetvilága nincsen arányban a nő szűk, romantikus fogalmával, a masamódszerelem és a hideg, fölényes tudományok nehezen maradnak egyen-

súlyban a leánylélekben. És egy fiatal lélek nyugalmának megbillenése, megrázkódtatása után rendszerint ciánkáli vagy pisztoly következik.

Sokan kevés komolysággal és jóformán minden hivatásérzés nélkül indulnak az egyetem felé; új foglalkozásuk csak cím, mely szilajabb világnézetre és viselkedésre jogosít fel. Szabadságot áhítoznak, titkos kalandokra, szexuális szenzációkra vágyanak, melyek mind valóra válhatnak a dévaj, mámoros függetlenségben, de mikor a vágyva vágyott szabad levegőbe kerülnek: elszédülnek, elbuknak, mint ványadt madárkák, melyek langyos kalitkából az indás, regényes őserdő közepébe repülnek. Mások szigorúan, meggondolt, hosszú léptekkel indulnak útnak, kemény figyelemmel, komoly szorgalommal, őszinte tudásvágygal töltögetik a kémcsöveket, hajolnak a mikroszkóp fölé, forgatják a cifra, bonyolult koponyacontokat, és szívósan szított törekvéssel lapozgatnak a száraz, unalmas tankönyvekben. Megeshetik azonban, hogy minden hiába: banális szerelem tör utat a hűvös gondolatfalak, a kínnal és keserű kedvvel összegyűjtött új képzetraktár között, és ősi erővel, hatalmas önzéssel rombol, terveket, egyensúlyt bont. A tömeg pedig kész a korai, kiforratlan ítélettel: a nők nem valók tudományos pályára. A férfi veleszületett pillangójoga minden úrt és aránytalanságot átrepülhet, a férfinál minden mozdulat, mely nem tartozik hivatásához, megszokott és természetes. Senkinek se jut eszébe váddal illetni azt a diákot, aki csókot vált éjjel egy ferencvárosi kapualjban, de ha ugyanezt a diákkisasszony teszi, már ott a mementó: a nő konzervatív kötelességei, noha a lovagkor óta fordult egynéhányat a világ. Igazságok ölelkeznek itt lázongó igazságtalanságokkal, apró szerelmi drámák nagy jelentőségű jelenségekkel. Omlós, ólomszínű köd üli ezeket a dolgokat, mely talán sohasem hasad széjjel, tiszta utat és helyes megoldást itt csak elvakult ember láthat.

Nem akarunk általánosítani, mert ha valahol, úgy itt jut legnagyobb szerephez az egyéniség. Egy dolog azonban mindenesetre bizonyos, és ez az, hogy a nő mindig megfizet akkor, ha a férfi hivatását vállalja. Az egyik kényelmes feleség-élettel, meleg családiassággal, a másik tüdejével vagy idegzetével, a harmadik nőiességével, némelyik becsületével, s van olyan is — íme —, aki életével fizet.

ÚJ KÖNYVEK

A magyar kisváros dús, szinte kiaknázhatatlan bányája az elbeszélő írásművészetnek, a flaubert-i fajképrajznak, a lomha, szűk hatású légkörfestésnek, mégis üresen és unalmasan hat, ha valaki nyájas, kopott sablonokkal, fénytelen általánosítással próbálja a kisváros képét és szellemét megérezkíteni. Eleven, mondhatni újszerű szem és merész, eredeti toll kell ma már vidéki történetekhez, és ez a kíváncsi tökéletesen megvan a Cirkusz írójában. Pajzs Elemér a megfigyelések, az éleslátások mestere, észrevesz minden félszeg mozdulatot és gondolatot, hűen, kerestetlenül veti oda a groteszk vonásokat, és végül megkapó elevenséggel áll előttünk írásának modellje. Ebben a kötetében két hosszabb elbeszélés simul egymáshoz, két kitűnő kisvárosi kép, kevés történéssel, de annál több valósággal, erővel, élethűséggel és gondosan ellesett részletekkel. Az elsőnek hőse Stepanek úr, a rajztanár (nem ismeretlen A Hét olvasói előtt), aki bárgyúan, szenvedélyesen és egy agglegény gyerekes szegietességével óhajtja magáévá tenni Philomena kisasszonyt, a csalfa birkózóhölgyet. Mennyi ismerősség és valóság van ebben az egyszerű, magában élő, szomorúan sörözgető, titokban szerelemre vágyó és váró alakban! A

többi szereplő meg a lomha, önző kisvárosi élet is ily hű, ily találó és amellett — új meglátásai miatt — mégis eredeti. A Rudi című elbeszélésében is a kisváros a háttér, ugyan más rangú, más foglalkozású és más arcélú emberek szerepelnek benne, de ugyanavval a merész, éles megvilágítással. Bonyodalom, fordulatos történés egyikben sincsen, csendes, suta és szomorú epizód mindkettő az alföldi kisváros álmos, kényelmes, kegyetlen történelmében. Mindkét elbeszélésben a kisváros, a benne mozgó, töprengő, tervezgető emberek rajza a fontos és az értékes. Valamit azonban sajnálnunk és kifogásolnunk kell. Sok idegen, korcs, konyhai szó csúszik be Pajzs Elemér írásába. A szereplők beszéltetésénél van jogosultsága ennek a pongyola nyelvnek, mely a kicsinyes, közönséges, fésületlen kisvárosi szellemet óhajtja szemléltetni, de az író különben színes elbeszélő részleteiből kellemetlen diszsonanciával rikítanak elő ilyen szavak: pucolni, kunyerálni, ringlispil, gusztusos, fluszpapír stb. Az egyébként becses és kitűnő könyv már második kiadásban jelent meg, jeléül annak, hogy megérdemelt sikerét a közönség is szentesítette.

*

A novella sokat változott Maupassant óta, de jóformán semmit se haladt. Mikor a nagy francia mester elbeszéléseit olvassuk (Szerelmesek), frisseknek, üdéknek érezzük őket, mintha csak mai keltezésű folyóiratban lapozgatnánk, csupán a tökéletesség, a könnyed ötletek és a nehéz, értékes lélekfestések kerek összhangja emlékeztetnek letűnt időre: a novella aranykorára és a múlt század nagy, francia realistáira. Ebben a kötetben szerelmes történetek vannak, és leginkább a főhős maga meséli el kalandját, hogy a történet természetesebb és közvetlenebb legyen. Mosolygós báj, finom érzékiség, mély lelki meglátások és hétközna-

pi tragikumok vegyülnek össze ezekben a történetekben, melyet Maupassant nemes írásművészete kerek, tetszetős, formában önt. Valószínű, hogy e könyv kiadói nem a művészetet keresőkre számítottak, hanem azokra, akik csiklandós novellákat sejtenek a cím és a névtelen pornográf írók mellé lesüllyesztett szerző mögött. Ezt a szándékot a kötet külső alakján is megérezzük. Hiába, a könyvkiadás is csak üzlet: azt az árut kínálja, melynél biztosan nagy a kereslet.

*

Claude Farrère kezd divatossá válni nálunk, az Ave Caesar rövid idő alatt már a harmadik regénye, mely magyarul megjelenik. Mi okozza ezt a divatosságot, igazán nem tudjuk, egy azonban bizonyos: semmi esetre sem Farrère írói egyénisége. Ez a regénye rövid háborús regény, két anarchista sorsa íródik meg benne, akik hősi halált halnak, de haláluk előtt levetik régi énjüket és elveiket. A regényből csodálatos módon hiányzik a boche-gyűlölet, de sajnos, más is hiányzik belőle. A két főhős alakja és beállítása valószínűtlen, émelygősen keresett, cselekményről pedig nem lehet szó, a történet unottan egyszerű, és kissé erőszakoltan nyúlik, tagolódik száz oldalon keresztül. A szerző tárgyilagos akar maradni, s ezért kerüli a melegebb hangulatfoltokat, melyek fokozták volna a történet közvetlenségét. Néhány ötlet, néhány szép mondás megpóz ad színt és értéket a regénynek. A hozzáfűzött négy novella közül említést érdemel a Kezek című, mely úgy szépségben, mint finomságban és értékben a kötet legkimagaslóbb alkotása. A fordítás Lakatos László munkája.

A ZÖLDKÖVES GYÖRŰ

— Török Gyula regénye —

A magyar vidéki élet, nagy múltú családok, hanyatló büszkesége és nyárspolgárius elszürkülése, régi címeres házak elkótyavetyélése, pepita nadrágos Camillók távozása, nagyapáink dölyfös, hejehujás életének sápadt, pénztelen alkonya — mindez egy magyar regényírónak dús vizű forrás, melynek vize nem apad el, és nem sekélyesedik unalmassá. A régi, gondtalan világot, az adósságtól recsegő kúriákat, a regényes, hótisztán szerető lovagokat, a fehér keblű, krinolinós dámákat, a régi, virtuskodó magyar nemeseket sohasem lehet elégszer megírni és elsíratni, mindig friss szépséget és friss fájdalmat találni az emlékezésben, amely a jelen sivár, zavaros, pénzzel és parvenüséggel, tudakossággal meg közönségességgel fertőzött világában simogató, lélekemelő vigasztalás.

Török Gyula új regénye ebben a levegőben játszódik le. Kifejezett, cselekvő hőse, szilárd szerkezete, kerek mondanivalója, tömör jeligéje nincs ennek a regénynek, mely inkább a hatvanas évek korrajza, néhány előkelő vidéki alak távozó árnya, a derűs, dáridós évek fájdalmas búcsúztatása. Török Gyula első regénye: A porban, elismerést keltett erős koncepciójával, szigorú egységével, és a megírásban mutatta a legtöbb fogvatékosságot. Második regénye a megírás tekintetében haladást, csiszolódást jelent; noha itt-ott még kissé darabos és nem nevezhető simának vagy gördülékenynek, mégis e regénynek megírása jobb, mint megtervezése. Nagyon sok és nagyon súlyos volt a szerző mondanivalója, és ez a témátömöttség elnyomja a regény vázát és alapgondolatát, mint hindu templom nehéz, zsúfolt ornamentikája a szerkezet vonalait.

Ebben a regényben éppen az egységet, a szilárd megtervezést nélkülözzük. Még a zöld köves gyűrű, a bároság, az ősi jogok és előkelő hagyományok jelképe sem tekinthető a regény magvának, a történet tengelyének; a pecsétgyűrűnek már a regény kezdetekor nincs különösebb jelentősége, már akkor is csak üres kegyelet, melyre nemigen gondolnak később se, s a végén hiábavalónak nevezik, és könnyű szívvel eltüntetik egy illetéktelen személy ujján.

A zöldköves gyűrű nagy, széles regény, mely terjedelmével is emlékeztetni akar a múlt század könyvelmes, duzzadt kötetű regényeire. Szélessége, ráérős elbeszélő módja több helyen, de különösen a regény elindulásában fárasztó. Az alakok rajza sokszor nagyon finom, egyéni és mélyen árnyékolt, máskor kissé merev vagy regényesen sápadt, ritkán hézagos vagy sablonos. A szereplők általában a legnehezebb modellek, akiket regényíró választhat magának: a lelkekben gyökeres átváltozások, fojtott meghasonlások, áhítatos lemondások, kínos, kemény ellentmondások, lassan hatmaskodó téboly és hányatott, szaggatott fejlődések küzdenek, viaskodnak. Természetes dolog, hogy ily nehéz feladatokkal a kezdő író is küzd, bár legtöbbször erővel és sikerrel. Minden alakban, minden apró történésben valami közös keserűség kellemetlenkedik, s ezért a regény oly vigasztalan, oly támasztalan érzéseket szaggat fel az olvasóban, mint egy sirámos, őszi temetés. Ennek a keserűségnek mindenesetre van jogosultsága, hiszen a múlt fájdalmas alkonya szomorú és könnyes sikerekre szomjazik, de Török Gyula keserűsége terhes, igaztalan és valószínűtlen. Gondoljuk csak el az Őz gyermekek sorsát. Előbb anyjuk hal el, azután szigorú mostohát kapnak, azután apjuk hunyja le a szemét, és közönyös, különböző szívű rokonok széjjelválasztják őket, azután mostohájuk megőrül, szerető nagyapjuk meghal, s végül az egyetlen fiú, akit bárói cím illetve meg, szatócsinas lesz. A múlt regé-

nye, még derűjével is fájdalmasan hat, miért hát a mesével, a részletekkel is sötétíteni annak tónusát? Az emlékezés mindig fájdalmas, de legtöbbször vigasztalóan szép is; valami igazságot, valami elégtételt, valami szelíd gyönyört érezünk a mulandóság igaztalanságában. Ebben a regényben azonban talajtalan a keserűség.

A mindennek ellenére érdemes és komoly munka a Táltos gondos, finom kiadásában jelent meg, Kozma kecses, nyugodt borítékával.

HAJÓKÁZÁS A MŰLT TENGERÉN

— *júl. 12.*

Alkonyodott, és elhagytuk a kikötőt. Egy hollóhajú, bársonyos szemű olasz hölgy sokáig integetett még a törpülő móló felé. A távolból, a hegyoldalról könnyes, tétova fénypontok vibráltak, sápadt szikrák az est om-lós, lagymatag uszályában. Hajók pöfékeltek a mólók körül, egyik-másik panaszos, érdes sikoltása még utánunk szállt, mint suta, elkésett üdvözet, a végtelen tenger peremén pedig karcsú halászbárkák árnyképe himbálódzott a fakó, határozatlan égbársonyon.

— *Quel crépuscule!* — áradozott egy tömpe orrú hölgy, mikor a fedélzetre jött, tavaszöld fátyollal volt bekötve kalapja, és elragadtatásához illően széjjeltárta karjait.

Az alkony azonban nem volt rendkívüli, nem volt megható, ilyen alkonyt minden levelezőlapon látni. Sápadt, narancsvörös sóhaj nyúlott el a tintakék hegyek mögött, a tenger szürke volt és csendes, mint német utazó kedélye, a kikötőben fülledt ködben, álmos esti

párákban, poshadt tengeri állatokban élet és világosság mozgott, kankalinsárga ablakok villantak fel, és felgyúltak a rakodópart tejfehér gömbjei, egy-két kórsa sirály himbálódzott még a haldokló estében, mint-ha láthatatlan szálakon hintáznának.

Hajónk serényen, fiatalos igyekezettel vágott neki az estnek, a tengernek, a párába fúló végtelennek. Holnap nélben Anconába kell érkeznünk. A víz duruzsolva mozog, csobog, a gépházból meleg, izzadt, olajos lehelet csapódik fel, a bársonyos szemű hölgy elejti egyik kesztyűjét, én mohó készséggel emelem fel, ő köszönetet rebeg, én meghajlok és nevemet dadogom, lent a szalonban pedig valaki zongorázni kezd, és egy önérzetes, ömleteg tenor énekel hozzá:

*Lieta ricordo d'un amor che fu
Io l'amo tanto ed ei non m'ama piu...*

A zöld fátyolos hölgy mellett fehér nadrágos lovag áll a karfára támaszkodva. Talán spanyol grand, talán svéd arisztokrata, talán könyvelő egy pesti pénzintézetnél. A hollóhajú olasz hölgy elárulja, hogy Marietának hívják, és az örök várost nevezi otthonának, majd lágyan, kissé banális tünődéssel mondja:

— És maga magyar? Nagyon szeretem a magyarokat.

Olyan lágy az este, annyi megbocsátás, annyi csábos elszédülés úszik, incselkedik a fedélzet felett, mint bőröndszagú, kis hotelszobában, melynek ablakából a Campanile csúcsát és rózsaszín fellegeket láthat a szerelmes. A vastag szemüvegű német eltette Baedekerét, egy vászonszékbe ült, és hozzá nem illő ábrándossággal a határozatlan csillagpontokat kezdi szemlélni, melyek félénken, erőtlenül pislognak le a fakón sötétedő égről. A fehér nadrágos lovag közelebb hajol a

francia hölgyhöz, a konyhából a bécsi szelet szaga groteszk ujjongással felszökik a fedélzetre, a kikötő, a város árnyai és fényfoltjai pedig törpülnek, torzulnak, távolodnak. Előttünk az ég összeölelkezik a tengerrel, a határvonal sejtéses párában olvad fel, mint mesék fátyolos kárpitja, mint puha álmok szemhatára. Egy pofaszállás úr, akit orosznak vagy dának lehet tartani, vaskos látcsövével a hunyorgató kikötőt szemléli, a tenger bátor szárnyakon csapkod a csobogó, sístergő hajó körül, a zöld fátyolos hölgy leül, keresztbe teszi lábát, és megmutatja nyugtalan, fehér harisnyás idomait, lovagja hosszasan, alázatosan suttog valamit, de ő fejét rázza, és hangosan, bár kevés meggyőződéssel folyton azt mondja: jamais...

Széles, borotvareklámos arcú pap jön fel a lépcsőn, nyurga, lencsőke leánnyal. A leányzó, akiről senki sem tételezi fel, hogy rokonságban van a széles állkapcsú tisztelendővel, folyton csipog, csicsereg, és vékony sétapálcájával ügyeskedik.

— De hát miért nem tart velünk? Meglátja, hogy jól fog mulatni.

— Nem, kedves kisasszony — recsegett az abbé hangja, mint üres gyomrú kardalósé. — Nekem okvetlenül Modenába kell mennem, hogy a Sforzák történelme után kutassak. Ószre készen kell lennem a munkával.

— Olyan fontosak azok a Sforzák? — kiáltott fel a zergebokájú amazon, és felhúzta szemöldökét.

— Hogyne, kisasszony. Talán ön is hallotta híreét Francesco Sforzának, Miláno hercegének, aki az utolsó Visconti leányát, Bianca Máriát vette nőül. Az ő fiuk volt Galeazzo Maria Sforza, az ő lányuk volt Ippolita Maria Sforza, aki aragóniai Alfonsóhoz, a calabriai herceghez ment nőül.

A nyurga, lencsínú leányzó türelmetlenül helyesel:

— Ó, igen, hallottam már, de... de nem tudja, fő-

tisztelendő uram, mikorra készül el a vacsora? Éhes vagyok.

Már komolyan, súlyosan sötétedik. A kikötőt, az elhagyott hajókat erőtlen, bátortalanul csillámló és lassan a vízbe merülő fénypontok jelzik csupán, inkább sejteni lehet a kikötővárost, mint sápadozó emlékeket, melyek tallózva süllyednek el ifjúságban, feledésben. Marietta kisasszony elregéli, hogy Leopardit kedveli, meg Papini novelláit, és olykor, ha kedve támad, énekelni is szokott. A tenger sötét, mint latin rege, néha vak, szürke tükör villan fel a hullámok hátán, melyen azonban hiába keressük a csillagok ezüstarcocskáját. A zöld fátyolos hölgy fátyola szürke kígyóként fickándozik a levegőben, a fehér nadrágos lovag közellétét már nem lehet megállapítani, a pofaszakállas úr me-reven nézi a víz fodrait, és esetlenül utána zümmögi a szalonból felsóhajtó dallamot. Végre a pincér jelzi a table d'hote elkészültét. A nyurga, csipogó lány diadalmasan felsikolt, s magával húzza a hordóhasú tisztelendőt, aki húzódozik, mint megriadt gyermek, és nehézkesen, apró jajgatásokkal dökög le a lépcsőn. Az ebédlőben vidám, vakító villanyfény, zsibongás, idegen szó, csillogó ékszerek, különös arcok, szikrázó szemüvegek, szökellős kacağások. Marietta kisasszony szemben ül velem, s lábam akaratlanul megérinti keskeny cipőcskéjét. A pincér tengeri halat szolgál fel olajos elkészítésben, sápadt, zöld citromkupakkal, és a hollóhajú hölgy cipellője nem távozik el az enyém mellől. Mikor a desszerthez érünk, lágyan, olvatagon rám emelkedik a bársonyos tekintet.

— Igérje meg — szólt komolyan, és kis négyszöget vágott le a jeges ananászból —, hogy ha Rómába kerül, úgy az első útja hozzám vezet.

— Igérem, signorina. Még az ősszel, de ha akkor nem, úgy jövő tavasszal biztosan felkeresem az örök várost, illetve önt, éjfékete princessa.

Gerjedten és mámorosan néztem a tejfehér arcra, a kárminvörös ajkakra, a dús, fényes, fekete pillákra, a nyugodt, lágy vonalú, csókszomjas nyakra. Nézésem már illetlen lehetett, ezért tétován a falra siklott tekintetem. Fent egy hajóvállalat hirdetése függött, keskeny, sötétvörös keretben, nagy kivilágított hajó pöfékel a képen, és az ablakok pirossárga világa végighintázik a zöld hullámokon. Alatta egy francia pezsgőgyár falinaptára szerénykedett. Tekintetem gondtalanul, üresen csúszott le a naptárról, mely 1914. július havát jelezte.

NÉGY ESZTENDŐ

— *júl. 26.*

„És imádnak a sárkányt, aki a hatalmat adta a fenevadnak és imádnak a fenevadat, ezt mondván: kicsoda hasonló e fenevadhoz? Kicsoda viaskodhatik övele? És adaték néki nagy dolgoknak és káromlásoknak szóló szája; és adaték néki hatalom, hogy cselekedjék negyvenkét hónapig.” Valamikor hittel, bizakodással, megalkuvással olvastuk ezeket a sorokat János apostolnak mennyei jelenésekről való könyvében, ismételten kiszámítottuk, mikoron pereg le az átkos negyvenkét hónap, estenden könnyebben sóhajtottunk: megint kevesebb egy véres nappal, egy kurta lépéssel ismét közelebb jutottunk a csendes befejezés felé. Sóhajok szálltak, napok múltak, hónapok hervadtak le a kalendárium lapjairól, eljött a negyvenkettedik hónap, meg a negyvenharmadik, meg a negyvennyolcadik, és a fenevadnak nem múla el véres hatalma. A szentírás kihull kezünkéből, mint a remény csalódásos virága, mely színét és illatát elvesztette. Már fáradságos hónapokkal

mérni az üröm, a könny, a vér idejét, már négy esztendő vánszorgott tova.

Minden kisiklott alólunk, minden elsötétedett körülöttünk. Nincs már írás, nincs már kenetes szó, mely feltámasztaná hitünket, nincs holnapunk, amelyben bízánk, és nincs akaratunk, amellyel holnapot csinálhatnánk. Elsüllyedtünk, és szűkülve, könyörögve kiáltunk régi énünk, régi világunk után. Szeretet után. Gondtalan mosoly, puha örömök, szelíd boldogság, kurta önfeledtség után. Egy nyugodt, szürke nap után, melyre nem csöppennek piros foltok, egy gondolat után, melyet nem húznak a sárba az ólmos gondok...

Négy esztendő... és elvesztettük önmagunkat. Idegenül nézünk a tükörbe: kié ez a kemény arc, a bágyadt, színtelen tekintet, kié ez a durva mosoly, ez a könnytelen, kövesült fájdalom? És hol van régi lelkünk, a szelíd, a puha, a vágyakba és álmokba göngyölt? Ijedten látjuk, hogy minden elsüllyedt, mint egy nagy, villanysugáros hajó az óceánon, melyben zene szólt, párizsi parfüm heverészett, párok keringtek, és pálmák sóhajtoztak. Durvák, önzők, hitványok, uzsorások, részvétlenek lettünk. Kacajunk érdes, mint részeg sikoltás, hangunk nyers, mint prédaéhes ragadozóké, vágyunk egyszerű és erőszakos, mint minden állaté, és szemünk már nem lábad könnybe vér, halál meg betegség látásakor; lelkünk kérges és gromba lett, mint a rozstopcsinszagú sírásók keze. Kegyetlen önzéssel, ősi örömmel tapogatjuk meg csontjainkat. Vagyunk, élünk. Engem megkímélt még a golyó, a gyilkos kór, a halálos szomorúság, én élek, lélegzem, járok és várok — egyébbel nem gondolok. Örömet keresek szívem rendes lüktetésében, légzésem szabályosságában, gyomrom telődésében, a titokban, ravaszsággal szerzett táplálékban, a pillanatnak, a dacos élvezésnek kaján mosolyában. Örömünk a vegetatív életet élők örömévé süllyedt, és csak az fáj, ami

a megkímélt ének fáj, ami az erőszakos kényelmet, a primitíven durva önszeretetet megzavarja.

Négy esztendő... Az önzés kitölti a lelkeket, a szeretet pedig kikergetett, kehes komondorként nyöszörög éjjel a kapu előtt. Az álmok bársonyos szárnyú pillangói nem röpködnek már a szendergő emberek pillájára, vad, vaskos hortyogás rotyog a szobában, vagy kapzsi, kegyetlen üzleteket tervez az ágyban fekvő, a nők hideg paráznasággal kínálják testüket, pénzt gyűjtenek, selyemben járnak, és nem írnak odaadó sorokat a távoli férfinak, nem hajolnak tűzvörös virágok fölé, nem súgnak álomhalk szavakat a selymes szirmok közé — a szép szavak, gyengéd mozdulatok és finom szerelmek kora letűnt, akárcsak a tejszínes narancsfagyalté, a jó szív, a meleg tekintet, a kecses jelenet, a puha álmodozás már a múlté és a regényké.

Korunk a közönségesség, a durvaság kora lett. Az emberek gorombán horzsolják egymást, tülekednek, mocskos szavakat, pöfeteg átkokat vesznek ajkukra, és mohón, tajtékozva törtetnek kapzsi, kicsinyes célok felé. Mosdatlan elemek kerülnek az élet felszínére, akiken megéreződik még a dohos, kozmás kufárszag, a fehér kezű hercegnők, a nemes szívű lovagok összemorzsolódnak a vad kavarodásban, a hamvas lelkekről lekopik a hímpor, a lány szeretet pedig szívtelen közönnyé kövesedik.

Megdöbbenünk, mikor az évek súlyos, haláljajos múlását látjuk, mikor a naptár nyugodtan és kegyetlenül emlékeztet az évfordulóra. Összeroppanunk, és magunkba szállunk. Szavakra gondolunk, melyek üresen csengenek, mint a hamispénz, fogalmakra, melyek mögül kihullott a tartalom, vágyakra, melyek halottsápadttá fakultak. Párizs, Velence, Nizza meg a boldog tenger jut eszünkbe, meg a gondtalanság, meg a sima ujjongás, meg a jámbor, örökre elhantolt, ártatlan kedvtelések. Észre vesszük, hogy anyánk haja fehér lett, hogy nincs mellettünk hangos kacajú öcsénk, hogy

gyermeteg hűgünkől aggódó mátka vált, hogy nincs már barátunk, nincs társaságunk, csak rút, eldurvult énünk maradt meg, és kerges, kemény, idegen arcok vigyorognak ránk.

Ó, fenséges, féktelen, fegyveres fenevad, meddig tart még átkozott — ó, ezerszer átkozott — hatalmad? A jónak, a szépnek már egyetlen, erőtlén bimbója sem maradt meg lelkünkben. Régi, fonnyadt virágokat, elszüppedt kerteket keresünk a feneketlen, fekete pokolban, és elvesztett szereteteinkkel, elröppent szerény boldogságunkkal szeretnénk még csak egyszer találkozni. Jajongva tárjuk széjjel karunkat, és kérjük, követeljük az emberi életet.

EMLÉKEZÉS

— Nyári napokról, lenge hercegnőkről, kisvárosi cukrászboltról és hat jó barátról. —

— aug. 2.

Hatan üldögéltünk esténként a kisváros főutcai cukrászboltja előtt, ifjan, boldogan, mesterkélten göggel és fáradtsággal. Alig léptük még át életünk második évtizedét, és némelyikünk szemében monokli ült, mások pedig oly unottan próbálták elfogyasztani a karamelles fagyaltot (mely különben semmi kívánnivalót sem hagyott hátra), mint petyhüdt arcú regényhősök. Langyos, porülte nyári esték voltak, puha, barna pillék röpdöstek a lámpák körül, a cukrászbolt előtt fehér ruhák libbentek meg, kisvárosi kacajok szökdécseltek, kandi pillantások rebbentek tova, majd szuszogó, hájas nyakú mamák következtek, akik az egyforintos marhahúson meg a tunya, feleselgető cselédeken keseregtek. Fölényes, fővárosias szellemeskedések fakadtak a

tovalejtő és kacszázó személyek után. Mi vesszőfutásnak képzeltük a sétálók elvonulását, ők azonban nem találták kellemetlennek a cukrászbolt előtti sétát, csípős, fölényeskedő megjegyzéseink valószínűleg nagyon halkak, nagyon keresettek voltak, s ezért egyúttal hatástalanok is.

Hatan voltunk, és az ötletes, könnyed beszédre törekedtünk, némely mássalhangzót hibásan ejtettünk ki, kurtán, mesterségesen és kimérten kacagtunk, mint nyegle arisztokraták a színpadon, többször megigazítottuk a szemünk elé nyomott üveget, kényesen vigyáztunk nadrágunk vasalt élére, és ugyancsak ügyeltünk a kecsesen meg ügyesen megkötött csokornyakendőre. A nőkről különleges történeteket regéltünk el, mintha csak Maupassant novelláit adtuk volna elő, tünődve néztünk cigarettánk füstje után, és hamar, titokzatosan fejeztük be történetünket, mintha még nagyon sok mondanivalónk volna: sikongós dráma, buja meghittség, csókos kábulat, de némaságot parancsol a jó ízlés meg az úri titoktartás. Azután utazásokról, könyvekről, költőkről, színészekről, lábakról meg egyébekről esett szó; mindig komolyan, hűvösen, előkelően beszélgettünk, mint fáradt, tapasztalatokban meghiggadt és megcsömörlött világfiak.

A cukrászakisasszonynak csak közönyös, udvarias szavakat mondtunk, de azért lehunytt szemmel is pontosan láttuk fehér, alélt kezét, amint a fagyaltot élénk tette, s valamennyien el szerettük volna kísérni a cukrászbolt bezárása után, de ezt sohasem vallottuk meg egymásnak. Félénken, félszegen rebegette el a fagyalt-nemeket, és a vaniliát mindig két l-lel mondta, így: vanillia. Mikor pedig már elhozta a kívánt fagyott szeleteket, eltűnt a helyiség mélyében, a vastag kék függöny mögött. Hogy mit csinált ott néha órákon keresztül? — ez ingerlő, de megfejthetetlen titok volt számunkra. Tíz óra után pár perccel feltette kék sza-

lagos szalmakalapját, mi mereven meghajoltunk, és csendesen felkeltünk asztalunk mellől.

Ó, emlékeztek-e, hogy mi hatan néha utána mentünk, szaporán kopogtak lépteik, mint női óra ketyegése, s egyszer, mindössze csak egyszer, visszanezített, és pajkosan mosolygott, pedig a cukrászoltban sohasem láttuk mosolyogni. Bizonyos utcakereszteződésig mentünk csak, tovább sohasem követtük, s így senki sem tudta, hol lakik a fagyos étkek fehér kezű felszolgálója. A szeme talán kék volt, avagy tenger zöldjéhez hasonló? — sohasem néztünk a szemébe. Azután céltalan, lomha sétákat tettünk a hársfaszagú, fojtott morajú, kutyaugatásos éjszakában; ilyenkor semmit sem beszéltünk. Néha felpillantottunk a spalattarcsából előbuggyanó sárga fényre, elmerengtünk a világosság okán és eredetén: talán beteg van a háznál, vagy vendég érkezett az esti gyorsvonattal? A monokli ilyenkor mellényzsebünkben szunnyadozott, lépteink melán kopogtak, mint a párkányokról olvadó hó enyhe télutói éjszakán, kevés szavunk zengő és nyugtalan volt, mint szerelmeseké, de vajon kibe voltunk szerelmesek?

Néhányszor összejöttünk egymás otthonában, amikor is anyánk meg pesti színészekért epedő hógunk távol maradtak a „férfi”-társaságtól. Mély fotójükbe süppedtünk, finnyásan keresztbe tettük lábunkat, jéghideg málnabólét szolgáltak fel, némelyikünk tarka gyűrűs szivarra gyújtott, hátrahajtott fővel omlós füstkarikákat eregetett, egy halk szavú barátunk levelezőlapot íratott alá, mely egy távoli, hattyúnyakú ismeretlennek szólt, azután tagolva, előkelően beszélgettünk, mint rideg lordok kék ködű városokban. Később őszintébbé, közvetlenebbé olvadt a hangulat, valamelyikünk a zongorához ült, pattogó dél-amerikai táncok és időszerű dalocskák szöktek fel a billentyűk mögül, egyikünk fütyülni kezdett, másik megfelelő táncba csapott, és mi többiek édesen, gyerekesen felkacagtunk, beszédünk jókedvűbb, szilajabb és szabadabb lett, de

azért nyugodt, finom mozdulattal ütöttük bele cigaretánk hamuját az öblös tartókba.

Minden este együtt voltunk a főutcai cukrászboltban. A szomszéd kávéházban zene szólt, a vakációzó gimnazisták félszegen udvaroltak, a kreol bőrű patikusné meleg pillantással cirógatta végig asztalunkat, némely leányzó elfogódottan lépdelt el a cukrászda terasza előtt, sőt hiú örömmel olyanokat is megfigyelhettünk, akik közvetlenül a cukrászbolt előtt fordultak vissza. Emlékeztek-e még ama karcsú, sápadt leányzóra, akit egy drámai művésznőről, G. F. asszonyról neveztünk el feltűnő hasonlatossága miatt, avagy a szeplős orrú K. Karolára, kinek legszebb lába volt a városkában? És eszetekbe jut-e még a pénzügyi titkár két pozsgás arcú leánya, avagy a vasúti főmérnök ringó járású neje, akit egy francia regény hősnőjéről neveztünk el? És emlékeztek-e még a kerek és kopasz fejű malomhivatalnokra, a hórihorgas postáskisasszonyra, meg V. főispán két forró pillantású, szurokfekete leányára?

Egy este nem találtuk ott a karcsú kezű cukrászkisasszonyt, s többé már nem is láttuk őt viszont. Tíz óra után megbeszélés nélkül elindultunk ama utca kereszteződésig, ahol a fehér ruhás hölgy eltűnni szokott, kissé megálltunk, egyikünk pálcájával végigsuhintott a levegőben, és csendesen visszafordultunk.

Azután esős napok következtek, a kitűzött népünnepelet követező vasárnapra halasztották, mi hallgatagon ültünk az elárvult cukrászboltban, a ponyváról sirámosan csurgott le a víz, mint vég nélküli gyereksírás. Rövid idő alatt mindnyájan elhagytuk a városkát. Úgy hallottam, hogy a cukrászda hamarosan bezárult, s hogy a fehér kezű kisasszony öngyilkos lett — ki tudja, igaz-e mindez? Mi hatan, ifjak, büszkék és életszerelmesek, nagyon széjjel kerültünk, s nem tudom, kinek jut még eszébe, hogy mily langyos, szelíd napokat töltöttünk el együtt a lomha lelkű, szép szemű

nők lakta alföldi városban. Ah, ti már nem gondolhattok minderre, kedves jó barátok ott Galíciában, sáros faluk határában, a Piave medrében, a valjevói temetőben meg Szibéria jeges földjében mohosodó, jelentelen fakeresztek alatt. Vagy talán mindig ilyesmikről gondoltok?

KÖLTÉSZET ÉS ORVOSTUDOMÁNY

— aug. 9.

Felületesen nézve, ellentétnek tűnik fel e két szó, mintha csak azt írják le: képzelet és valóság, vagy kábulat és józanság, pedig valójában nagyon sok közösség meg összetartozás van a két fogalom között. Mindkettőnek tárgya ugyanaz, mindkettő a természettel, az étellel, az emberrel foglalkozik, csupán a mód meg a cél más. Az egyik a művészetet választja eszközül, a másik a tudományt; az egyik szépre törekszik, a másik az épre meg a hasznosra. Érdekes tehát párhuzamot vonni közöttük, és egymás mellé helyezni a két különböző világnézetet, mely más és más látószögből látja ugyanazt az embert és ugyanazt az emberi életet.

Doktor Augstein, egy brombergi orvos, nemrég könyvet írt a költészet és orvostudomány viszonyáról, helyesebben a költészetben szereplő patológikus jelenségekről. Kissé felületesen és vázlatosan foglalkozik e dús, szinte kimeríthetetlen témával, írásából hiányzik a német részletesség és alaposság (annál több van benne a német nép iránti elfogódott lelkesedésből), mégis az ötlet, az elgondolás érdekes, sőt érdemes, élvezetes és tanulságos.

*

Furcsa, de a világirodalom nagy költői igen sokat foglalkoznak az orvostudománnyal. Homérosz sokszor beszél gyógyászatról, gyógyfüvekről, ő tesz először említést orvosnőről, a szőke Agamedéről, aki kitűnően értett a gyógynövényekhez, sőt az Iliászban ezt olvashatjuk: „egy orvos annyi, mint sok ember együttvéve”. Platón Szümpozionjában nívós vitatkozást találunk az alkohol-kérdésről, Hérodotosz pedig több értékes adatot közöl az egyiptomiak fejlett orvoslásáról. Az újabb irodalomban még sokkal gyakrabban szerepelnek az orvosok. Thackeray a *Pendennis* harmadik kötete előtt hálálkodó sorokat intéz kezelőorvosához. Goethe és Rabelais már nem nagyon bíznak az orvosokban, akiknek azonban Molière a legádázabb ellensége. Különösen a *Képzelt beteg* harmadik felvonása izzik az orvosok iránti gyűlöletről, a gúnyos, epés élcelődéstől. Utána talán Tolsztoj következik, aki a *Kreutzer-szonátában* elvakultan, hamis okfejtéssel támad az orvosokra és az orvostudományra.

Bár a költészet gyakran foglalkozik orvosi dolgokkal: betegséggel, halállal, örülettel, de csak a legritkább esetben találunk helyesen megfigyelt, valóságba illő kórképeket vagy haláltusákat. Különösen a klaszikusok hamisítják meg a természetet. Az orléans-i szűzben például Talbot elvérzéses halála gyors és valószínűtlen, Shakespeare *Othellójában* pedig Desdemona megfojtása orvosilag teljesen érthetetlen és megmagyarázhatatlan. Általában roppant valószínűtlenül hatnak közvetlen a halál előtt elmondott hosszú, kerek deklamálások. Az örület szerepeltetése ugyancsak gyakori, különösen Shakespeare-nél, akinek elmezavaros alakjai közül legsikerültebb Lear és Ophelia. A költők elmezavarok leírásánál szívesen hajlanak titokzatosságok felé, s ezért az örület legtöbbször kilép az emberi keretektől, merészen magasra törő, de indokolása teljesen hiányos. Pszichopata egyéniségek leírása és szerepeltetése már kizárólagosan a

modern irodalom tulajdonsága; első helyen e tekintetben Ibsen áll, mert Nóra, Peer Gynt, Hjalmar Ekdal, Hjalmar öngyilkos leánya, Hedda Gabler: valamenyien lelkileg kóros egyéniségek, melyek többé-kevésbé megállják az orvosi kritikát is.

A költők között is voltak kóros egyéniségek, de a komoly német elmeorvostan kivételeknek jelzi őket, és élesen kikel Lombroso népszerű elmélete ellen, mely a lángész és örület rokonságát hangoztatja. Lombroso adatai zagyvák, bizonytalanok, kevés kritikával összeválogatottak, következtetései pedig kalandosan merészek. Nagyon kisszámúak azok a nagy emberek, akik elmebetegségeket voltak, és számtalanok az épeszű zsenik. Toulouse francia elmeorvos húsz munkatársával egy éven keresztül mindennap két órán át foglalkozott Zolával, annak egész lelkivilágával, és beszámolójából kitűnt, hogy a nagy regényírónak a legnormálisabb szellemi világa és élete volt. Tagadhatatlan, hogy a költők között voltak patológikus jelenségek, így minden bizonnyal az volt Grabbe, a merész német drámaíró, aki beteges szenvedéllyel imádta az alkoholt, már kora reggel kezdte az ivást, s ezért jóformán állandó alkoholos mérgezésben élt. Sokszor a legbadarabb cselekedetre kapható volt, egy ízben például a földre guggolt, mint egy macska, egerekre vadászott, és fogai közé vette őket. Scheffel, a Säckingeni trombitás ismert szerzője, korai elbutulásban szenvedett, de ő sem vetette meg az alkoholt. Élete szeszélyes és nyugtalan volt, állandóan fejfájások kínozták, sőt téves eszméi is zaklathatták. Egyik költeményében ugyanis annyira megkapó hűséggel festi egy szerzetes üldözési mániáját, hogy azok biztosan saját lelkében éltek. Swedenborgnak, a nagy misztikusnak és vallásalapítónak zavaros, vallásos tárgyú hallucinációi voltak, egy ízben gazdája szétdúlt arccal, habzó szájjal találta szobájában, ahonnan az utcára szökött, ruháit letépte, és a sárban hempergődött. Lassanként rendszeres tébolyo-

dottság fejlődött ki nála, azonban mint minden tébolydott, úgy ő is megőrzött bizonyos szellemi készséget, sőt megőrizte elvitathatatlan zsenialitását, és talán ezzel magyarázható nagy hatása és bámulatos szuggesztív ereje, mely még ma is — két évszázad után — tisztelőket, sőt hívőket teremt. Strindberg egyéniségéről sokat írtak, de a legvalószínűbb Rahmer elmeorvos tanulmánya, amelyben melankóliásnak ítéli Strindberget, mert ebbe a körképbe illeszthetők be zárkózottsága, bizalmatlansága, halálvárása, öngyilkossági gondolatai, önvádoló mániája, melyek javarészt műveiben is fellelhetők. Negyvenhat éves korában különben súlyos heveny, zavartság tör ki rajta, bizalmatlansága a végsőkig fokozódik, élenken hallucinál, és ítélőképessége erősen meggyengül; ez a csökkent kritikai erő későbbi, gyűlölettől és szörnyű előítéletektől befolyásolt írásain jelentős nyomot hagy. Téves eszmék irányították Rousseau működését is, aki meg volt győződve, hogy vélt ellenségei összeesküdtek ellene, őt különböző rágalomokkal illetik a világ előtt, s ezért védőiratokat gyártott. Dosztojevszkij epilepsziás volt. Érdekesen írja le rohamának szokatlan előjelét, amint a legfenségebb érzés vezeti be görcsös rohamát, csupa légiesség boldogságot, paradicsomi gyönyöröket érez ilyenkor, és sajnálja az egészségeseket, akik ebben a földöntúli élvezetben nem részesülhetnek. Ugyancsak epilepsziás volt Poe Allan, de idegbajához súlyos izzákoság, majd ópium- és morfiúmélvezet társult. Írásaiiban külön meg lehet találni az epilepszia következményeit, a borzalmas történetekben az alkohol hatása érezhető, míg az ópium gőze lágy, színes és derült képzeletcsapongásban nyilvánul meg.

Végül említést érdemel az a közismert tény is, hogy a költészetben óriási szerephez jut a szuggesztívó. A költészet és vallás uralják és kormányozzák az emberiség szívét, és olyan hatalmas mélységeket mozgatnak meg, ahová meggyőződés, tudás és értelem sohase

juthatna el. A gondolat a nyomtatott sorokból legtöbbször változatlanul röppen át az olvasó lelkébe, és csak kevés olyan önálló, nagy műveltségű, szigorú ítéletű ember akad, aki függetleníteni tudná magát újságoktól, pártoktól, társaságtól, törzssasztaltól. Legnagyobb szuggesztíós ereje a sajtónak van, amely milliók lelkét kormányozhatja és korbácsolhatja. Ha a befolyásolhatóságnak nem lenne ily tág tere, ha az egyén függetlenebb, keményebb, szigorúbb lett volna, úgy a háborút szomjazó tömegőrület se jutott volna megfelelő talajhoz. Sajnos, a tömegszuggesztíó állandó és biztos jelenség, mint a gümőkór vagy a trachoma, és nemcsak a költészetben állandó, hanem az életben is. Vannak még ma is és lesznek még holnap is népeket uszító szavak, meg emberek és üres jelszavak után törtető népek, ítélet nélküli embertömegek, melyek ordítóznak, gyűlölködnek, lelkesednek és meghalnak, mint bárgyú madarak, melyek nekirepülnek a világítótorony vastag, vakító ablakának, kicsiny agyvelejük pedig kiloccsan a gyenge, felhasadt csontok közül.

SOUVENIR D'AOUT

— aug. 23.

Napokon át esett az eső, tompa, lucskos, vigasztalan sűrűség omlott széjjel a völgyben, mint hervatag hölgy lelkében a hangtalan búsongás, a vastag láb-szárú asszonyok magasra emelték szoknyájukat, ha a nagyvendéglőbe igyekeztek ebéd- és vacsoraidőben, a kecskeszakállas fürdőorvos pedig felhajtotta körgallérjának csuklyáját, amint az a turistaárjegyzékekben látható. Oly korán látogatott el az este, a nedves, enyv-színű sötétség, mintha fanyar, podagrás öregúr ágját

készülne megvetni, aki nem kedveli már a hosszas vacsorákat, a társaságot, az anekdotázást vagy a magányos estvéli pipaszó és vörösbor barátságát. Unalmamban és elkeseredésemben öt sóskiflit ettem meg uzsonnára a habos kávé mellé, az újságokban mindig elolvastam az apróhirdetéseket meg a meteorológiai intézet sürgönyprognózisát, és halálosan beleszerettem egy szivarbarna hajzatú kisasszonyba. A kúrszalomban a legdivatosabb zenedarabok a Strauss-keringők voltak, néha ugyan eljátszották a Lysistraté egyes részletét, azután egy nagy lábú bécsi leányzó hegedűjével és Gluck menüettjeivel szerepelt, mégis sokan bosszankodtak és panaszkodtak, hogy fejletlen a zenei élet, s hogy a hibás fogú zongora felső c-je már h-nak is beillik. A makacsul csúf idő szobafogságra, csendes szórakozásokra, beszélgetésekre és zsémbeskedésre ítélte a nyaralókat, az ezredesék kemény kacajú katonatársaságában langsquent-t játszottak az egyik sarokban, B.-nének, a fehér nyakú pesti asszonynak hevesen udvarolt a lapátfogú szolgabíró, Sándor bácsi, a Sáros megyei földesúr pedig vadászhistóriákat mesélt három paradicsomarcú öregúrnak, és fahajas forralt bort ivott hőstetteihez.

Fájdalmasan, végtelen türelemmel csurgott, kopogott le a víz a Nagyszálló lyukas ereszeről, mint kellemetlen beteg nyöszörgése, az étterem ablakaira hamvas pára lehelődött, az egyik felső ablaktáblát többszörösen megrázta az esőgyöngyös szél, de azért a hibás reteszt senkinek sem jutott eszébe kijavíttatni. Szivaleczky úr, a császárszakállas bérlő némi elégedetlenséggel és magyartalan hangsúllyal kiáltott fel, ha a teraszon ázó asztalait és a fősétány barátságatlan, esőgyűrűs pocsolyáit szemlélte az étterem ablaka mögül:

— Vége már a szezonnak, kérem alássan...

Valéria halk fájdalommal vallotta be, hogy holnapután komolyan elutaznak. Az István-napi mulatságból már úgyse lesz semmi, édesanyjára, aki már tíz für-

dővel többet vett, mint amennyit az orvos előírt, nyomasztólag hat a lucskos időjárás, nemsokára az iskolák is elkezdődnek, és ötödikén már az intézetben kell lennie... Vacsoránál üresen maradt néhány asztal, és a molett, halovány pesti hölgy asztalán pöfeteg rózsacsokor jelezte, hogy ő is elindul a holnap reggeli vónattal — a fürdővendégek lassanként elszökdöstek, mint öregedő dáma mellől a táncos gavallérok. Csupán a bécsi hölgy hegedült szívós kitartással, és Sándor bácsi sem fogyott ki kalandos körvadászatokból, vaddisznótörténetekből és mulatságos kacsaesekből. Az érkező nyaralók névsora már csak egy-két sorra szorítkozott, a másodemeleti szobák lassanként lakók nélkül maradtak, Flórián, a zöld kötényes bérszolga sanda tekintettel rakta kocsira a bőröndöket, és illő borralaló ellenében szerencsés utat is kívánt a távozóknak. A király születésnapja csendesesen telt el, a zászlók kötelességszerűen áztak az esőben, mint hűséges őrszemek, a tervezett tűzijátékot azonban nem lehetett magtartani, csupán néhány lampion tarkállott opálos fénnel a Nagyszálloda ablakában, a vendéglőben zöld füzérekkel és nemzetiszínű kárpittal ékesítettek fel öfelsége olajnyomatos képét, a hegyes bajszú ezredes pedig feltűzte az okkupációs emlékérmét. Valéria nagyon sajnálta a tűzijáték elmaradását.

A kanyargós hegyi ösvényeken senki sem járt, a sziklás kilátók felé nem indultak szatyorral, szögcsipővel és pörge tiroli kalappal ellátott kirándulók. Hűvös, barátságatlan volt az idő, mint gyomorhajós nyugdíjas kedélye. Fagylaltot már nem csináltak a kávéházban, mert úgyse rendelte volna senki sem, a nagybógós többször dörmögött a kevés borralaló miatt, és az a hír terjedt el, hogy a köszvényes báróné befűtött szobájában. A fehér nyakú, kacér szemű pesti asszony szerenádot kapott az utolsó éjjel, és másnapra kissé kedvesebb lett az idő, voltak, akik felöltő nélkül is kimerészkedtek, sőt úgy tapasztaltam, hogy a

kopasz nagybögös is kevesebb szigorúsággal és elégedetlenséggel kezeli hangszerét. Ezen az estén Valéria majdnem könnyekre fakadt, mikor együttlétünkről, az elröppent szép napokról, közös alkonyati sétákról, titkos ígéreteinkről és a válás kegyetlenségéről beszéltem a kúrszalon tükör alatti pamlagán. Utolsó este volt, az ezredesné hahotázva cigarettázott, a bécsi lány talán szebben hegedült, mint máskülönben, a szél nem kopogott az étterem rozoga ablakán, Szivalecky úr merev udvariassággal forgolódott asztalunk körül, mint ha az útra készülők emlékezetébe kellemes képmását akarta volna elhelyezni.

Másnap csakugyan elutazott Valéria. Kikísértem őket az állomásra, kötelező rózsacsokorral, száraz torokkal és nehéz, szorongó ifjú szívemmel. Tiszta, telt színű augusztusi nap volt, a hegyoldalak frissen, komolyan, kékesen zöldelltek a hosszas eső, a hideg, párás éjszakák után, mint könnyekben megmosott reménységek. A nap kíméletesen szurkálta át a felhők porszínű rongyait, a bükkfaleveleken felcsillant az eső vibráló csöppje, a lomha, kövér kocsi belezötyögött a zavaros tócsákba, a sárpettyek ilyenkor ijedten ugrottak fel, és a vén tót kocsis dörmögve csapkodta göthös lovait, mintha ők lennének okozói a gondozatlan útnak, a kevés burgonyának meg a sors egyéb igazságtalanságainak, melyek akkortájt az öreg kocsis kérés kedélyét bosszantgatták.

— És fog reám gondolni? — kérdezte Valéria megható melegséggel, mikor egyedül maradtunk a felvidéki állomás néptelen peronján.

Jelentős némasággal megszorítottam keskeny kezét, és akkor csakugyan azt hittem, hogy sohasem felejttem el dohánybarna fürtű nyári szerelmemet. A vonat már bent pöfékelt az állomáson, a völgyből felbúgott a gőzfűrész mélabús sirása, a verőfény kibukott a foszlányos felhők résén keresztül, a himlőhelyes hordár elhelyezte a csomagokat, és Valéria búcsúzaskor titok-

zatosan odasúgta: Irjon. Azután felszállt, rózsáimat dédelgetve karjára vette, mint szopós csecsemőt, majd kihajolt az ablakon, és mondott valamit, mikor a vonat elindult, amit azonban nem értettem meg. Bólintottam egyet, és megemeltem kalapomat, a távolodó vonatból pedig idegesen kis zsebkendő repkedése volt látható az egyik ablak körül.

A mulandóság, a soha vissza nem térés ólmos érzése ráfeküdt lelkemre, mint valami lomha, szürke macska gazdájának fehér vánkosára. Valériával együtt elutazott egy nyár, egy augusztus, egy zöld diákszerellem, a gondtalan ifjúság egy darabkája, mely után azal a meddő keserűséggel, azzal a facsarodó fájdalommal nézek, mint szeretett halott koporsója után, melyre súlyos, sárga göröngyöket dobnak a sírásók.

A GYÜLÖLKÖDŐ TUDOMÁNY

— szept. 6.

Merész, nem őszinte dolog a tudományt tárgyilagosságnak nevezni, mert ha a tárgyilagosságnak illik is annak néhány fajára, túlsúlyban vannak azok a tudományok — például a történelem, a bölcsélet, a természettudományok hipotézisei —, melyek éppoly líraiak, mint kecses, szerelmes szonettek. Mégis a tudományban bízunk, hiszünk, akár csak a középkor nagy olasz szentjei Istenben és a túlvilágban. A tudomány vallásunk, a tudomány életünk, gondolkozásunk alapja, terveink határa, vágyaink irányítója. Mikor négy esztendővel ezelőtt a gyűlölködés vérvörös virága rikített fel szürke lelkek és írások között, balgán meg boldogan hittük, hogy a tudományra nem hullhat rá a mérges növények véres-tüzes szirma, hittünk a kultúrában, a lélek, a

tudományos gondolkodás magasságában, a tárgyilagos tudás hűvösségében, melyek megőrzik modern vallásunk emelkedettségét, pártatlanságát és zárkózott előkelőségét. Mikor az a hír jött, hogy odaát Wagnert tartják a legtehetségtelegebb zeneköltőnek, s amikor nálunk félve, tétova viták után adták csak elő Verdi operáit, bólintottunk egyet: ez zene, ez művészet, ahol szerepet játszik és játszott a szenvedély. Mikor azonban a franciák tudományos egyesületük tagnévsorából kitörölték a német neveket, és tehetségtelennek nevezték azt a tudóst, aki véletlenül Goethe nyelvén írta le gondolatait, kissé megdöbbsentünk, fájdalmasan csalódtunk hitünkben, a fenséges és örökké közösnek remélt tudományban, melyet ugyanazok az alacsony szenvedélyek mozgatnak, mint a közélet durva, utcai megnyilvánulásait.

Azóta sokszor láttuk a gyűlölet vadvörös virágját finom írások, értékes gondolatok között, de ezek között is fájdalmasan és megdöbbsentően hat Le Bonnak, a neves, komoly francia pszichológusnak könyve a háború tömeglélektanáról. Sokszor keserű kacagásra késztet ez a két szigorú hangú kötet groteszk valótlanságaival, máskor sajogó, szinte sajnálkozó érzéseket vált ki felületességével és teljes elvakultságával. Pedig az, aki a „Transformation mentale des peuples”-t kezébe veszi, nem pufogó propagandát, rakétás hangulatcsinálást vár, hanem nyugodt, előkelő pszichológiát, tárgyilagos megfigyeléseket és komoly szigorúsággal kiépített okfejtéseket. Az igazán, kétségbeejtően szomorú azonban az, hogy az olvasó csakugyan talál értékeket, szellemes következtetéseket, de csakhamar rekedt boulevard-hangon felharsog a meztelen gyűlölködés, mint az őserdők üvöltése lágy szimfónia előadásakor.

Az antant népei Le Bon szerint egyénibbek, függetlenebbek, szabadabb és merészebb gondolkodásúak, míg a németek szolgai lelkületűek, az egyén náluk balgán aláveti magát az állam akaratának, könnyen

hajlanak misztikumok, badar illúziók felé, Istentől származó népnak hiszik önmagukat, és természetesen találják, hogy császárjuk Isten akaratából kormányozza az országot. A háború után az ellentétek még élesebbek lesznek a germán és gall nemzet között, a franciák jobban össze fognak tartani, mely összetartást avval kellene fokozni, hogy a kifelé lobogó gyűlöletet magasabb lángra szítanák, minden iskolában például tanítani kellene azt a vastag könyvet, amelyben az összes német kegyetlenkedések bent foglaltatnának. Békében különböző népek rokonszenveztek egymással, és volt valami arányosság, amely nyugodt egyensúlyban tartotta a nemzetek érzelmi világát, amely azonban a háborúban alaposan megváltozott. A magyarok és osztrákok gyengeségből és határozatlanságból a német jellem kívánalmi szerint formálódtak, s ezért ők is elvesztették a „világ” rokonszenvét. És ha véget is ér a háború, a jeles pszichológus jóslása szerint a németbarátság nem fog többé felújulni, senki sem fog rokonszenvezni avval a néppel, amely asszonyokat és gyerekeket elevenen égetett el.

Mikor a franciák kiváló és értékes tudósának érdes, elvakult hangú mondatait olvassuk, úgy érezzük, hogy lelkünkben az utolsó szál is elszakad, mely a langyos, csendes azelőtthöz fűzött. Szinte elképzelhetetlen, hogy lesz megint egy világ, amikor nyugodtan, szeplőtlen örömmel ülhetünk fel a Párizsba vivő expresszre, amikor nyugodtan ejthetünk kemény német meg magyar szavakat a lüktető avenue-kön vagy valamelyik montmartre-i mulatóhelyen. Sőt az is elképzelhetetlen, hogy a francia tudomány ismét kezét nyújtsa a Rajnán túlnak, hogy nemzetközi kongresszusok legyenek, s hosszú, higgadt előadások — hogy jelentéktelenné falkuljon a gyűlölködés.

Nem vagyunk pártoskodók és egyoldalúak, jól tudjuk, hogy a német jellem dicsőítéséről, a germán faj tökéletességéről, erkölcsének szigorúságáról és a fran-

cia felületességről, szenvedélyességről meg durvaságról számos komoly nevű német tudós írt cikket és köteteket. A német militarizmus védelmére és előnyös magyarázatára tekintélyes számú nyilatkozat hangzott már el, melyeknek szerzői közé például Wundt is tartozik. Mégis a hang itt más, komolyabb, hidegebb, a tudomány higgadtabban, fölényesebben áll előttünk, és inkább az önteltség, mint a gyűlölet vádját lehetne ellene emelni. A vad gyűlölet, az ellenség tendenciózus beállítása majdnem kizárólag annak a súlytalan, sovén, silány Reventlov-sajtónak tulajdona, mely sokkal több gáncsban, mint rokonszenvben részesül. A tudomány csendes otthonában nyugodtabb szavakat és gondolatokat találunk, melyek legalább látszatra tárgyilagosak.

Nálunk meg éppen idegen már a szenvedélyesség. Igaz, hogy 1914-ben mámoros kiáltások szeltek át az utcát, a sajtót s itt-ott egy tudományos cikkecskét, csakhamar azonban az első Kárpátokban elfagyott lábbal elfagyott a gyűlölködés vadvirága is, és most nemcsak a tudományban, de más téren is oly közel gondoljuk az ellenséget, mintha szabadon állana előttünk az út Párizs vagy Velence felé, és a hajdani nyájas portások fogadnának a szállodák halljában. Lelkünkben kihalt a harag, az „ellenség” gondolata, hidegen, előkelően feledjük a kezdet haragtól tajtékozó csúfságait, a szenvedélyek egykori szalmalángjait, belátjuk és megbánjuk vétkeinket, szívünk tele van megbocsájtással, a testvériesség áradozó melegével, és békés, nyugodt, azelőtt arcú holnapra áhítozunk. Mi már higgadtan látjuk a múltat, és tiszta, nemes vágyakkal szeretnők meg nem történtté tenni a történelem legocsmányabb négy esztendejét. „Ah, Párizs!” — sóhajtjuk lehunytt szemmel, és finomkodva, kellő tisztelettel ejtjük ki az idegen szavakat, színpadjainkon Shakespeare-t meg Molière-t játsszák, Puccininek tapsolunk, angol divatért siránkozunk, és a modern francia re-

gényirodalom sokkal ismertebb és kedveltebb nálunk, mint Angliában vagy Olaszországban. Tisztelettel és régi kedvességgel nyújtjuk kezünket az ellenség felé, mint visszatért, kedves jó barátnak, lelkünkben már rég kiűztük a bosszút, a gyűlöletet, az ellenszenv érdes, rikító indulatait; megértést, finom fáradságot és könnyekben megmosott szeretetet ringatunk bensőnkben, mint nemes igazgyöngyöket távoli tengerek kagylója.

Mégis tudományos megállapítást nyert, hogy vérgőz vadak, kegyetlen barbárok, a gyermekek és asszonyok eleven elégetői vagyunk. Vagy talán éppen ezért? ...

BEÖTHY ZSOLT

A hetvenéves Beöthy Zsolt azok közé a mind jobban fogyó irodalmi férfiak közé tartozik, akik még beszéltek Arany Jánossal, akik a Greguss és Gyulai Pál légkörében nőttek föl, és a hatvanhetes nemzedék pillérei gyanánt tartják kultúránknak a huszadik századba átvezető hídját.

Beöthy Zsolt ma vezéralakja a magyar kulturális életnek. A magyar irodalomtörténészek közül egyedül ő emelkedik ki a rendszerező és alapvető Toldy Ferenc és a harcos Gyulai Pál magasságáig. Gyulai halála óta Beöthy nagyhatalom az irodalom terén. Egy szava karriereknek csinálja meg az útját. Az egyetem, a Kisfaludy Társaság, az Akadémia, a Franklin Társulat, a Tanáregyesület, az Irodalomtörténeti Társaság, a Budapesti Szemle — mit mondjunk még — az ő tekintélyével takaróznak. Beöthy pályája a legszebb és legtipikusabb magyar karrier. Pályája a jogászságtól az

egyetem esztétikai tanszékén át a főrendházi tagsághoz vezet.

Fiatal korában verseket és regényeket írt, ahogy akkor minden nemesi ifjú ezzel kezdte. Száz évvel előbb meg is maradt volna írónak. Az úttörő Bessenyei és a lelkes Kazinczy lelki utódja a tudományra adta magát. Esztétikai katedrára vállalkozott egy országban, ahol nincsen filozófiai kultúra. Nem is az esztétikában alkotott maradandót. Megírta A szépprózai elbeszélést, a magyar filológiának ezt a ma is színvonalán álló klasszikus munkáját, melynek magyar jelentősége mellett eltörpül az a hely, amit Dunlop hasonló munkája a világirodalom történetében elfoglal. A magyar irodalom kistükrre és iskolai kézikönyvre Tolgyóta az egyetlen művészi és tudományos áttekintése a magyar irodalom egészen napjainkig levezetett történetének. Lehet mondani, hogy ma Beöthy Zsoltban testesül meg az irodalomtörténeti tudat. Ezért a neve belekerül az irodalom történetébe is, nem szólva arról, hogy mint a stílus egyik mestere sokáig rányomta egyéni bélyegét az esszéírás és a kritika fejlődésére.

Beöthy Zsolt típusa a magyar professzornak. A tett embere. Nála futnak össze ma az irodalompolitikának és tudománypolitikának szálai. Beöthy a magyar tudományos élet vezető politikusa. Mert nálunk politika és kulisszák nélkül nincs tudomány. Aki nem ért az érvényesülés politikájához, azt ott felejtik egy vidéki gimnáziumban, írhat köteteket, az illető tudományszak professzora agyonhallgatja az ágaskodó, törtető konkurenst. Beöthy nem az a német professzor, aki naphosszat poros könyvtárában ül, az egyetem büféjében ebédel, és este összeül sörözni és vitatkozni a tanítványaival. Beöthy bejárt a tudomány laboratóriumába, de kint várta már a kocsija, hogy fontos tanácskozásokra, gyűlésekre vigye: a kultúra ügyének irányítása lenyűgözőleg nehezedett a vállaira. Néha

csak úgy tudott segíteni magán, hogy fölpakolt egy koffer könyvet, és menekült vidékre dolgozni.

Egész életében arisztokrata tudós volt, akit csak kevés tanítványa tudott megközelíteni. Jó szeme van a tehetségek fölismeréséhez, de mint igazi nagyúr, gondoskodott a tehetségtelen, de hű jobbágysáiról is. Ez a feudális gondolkodás érezhető ki az ő irodalomtörténeti fölfogásából: valóban mindig olyan gesztussal tekintett vissza a múltra, mint egy diadalmas várúr az őseire. Íme a kultúránk, mondta, íme az irodalmunk, ímhol Zrínyi, amott Bessenyei! Mindig lelkesült és lelkesített, mint egy hadvezér, sosem volt a tudomány szerzetese, kódexek glosszátora, levelestárak zarándoka.

Vezéreszméje: a fajfenntartás gondolata az irodalomban, és ezt a gondolatot átvitte a tudományba is. Mint minden a priori gondolat, ez is elfogultságra vezet, de mint egyéni szempont, termékenyítőleg hatott a tudományos szintézisre. Ez az egyoldalú meggyőződés magyarázza Beöthy egyéniségének még a protestáns ösztönnél is erősebb hatvanhetes politikai meggyőződését, melyet bevitt a kritikába: a politikailag színtelen Molnár Ferencet akceptálja, de érthetetlen haraggal fordul el a forradalmár hangú újtótól, aki pedig protestáns és régi magyar nemes. Emellett Beöthy a legkifogástalanabbul európai műveltségű tudós, nem a Gyulaiak, hanem a Bessenyeiek, Széchenyik és Eötvösök fajtájából.

A hetven év ma a népek legkiválóbb vezetőinek a kora. Beöthy Zsolt frissessége és munkabíró energiája nem kisebb amazokénál, akiknek egészségén aggódva csüggnék a népek.

SZIVÁRVÁNY

— szept. 13.

Mint örömök színes, ragyogó hidja íveli át az eget, és viharok komorsága után, tiszta és boldog zengések perceiben csillog fölöttünk. Csak addig tart az élete, míg ráeszmélünk az ő gyönyörűségére, míg magunkba tudjuk szívni minden nagyszerűségét. Pompázik és tündököl, mint a világ csodája uralkodik az élet szürkesége felett, és akkor tűnik el, mikor a legszebb. Egy pillanatra fordulunk csak el tőle, és mikor visszatérintünk feléje, már csak az ég üres, szomorú végtelenségét látjuk. A szivárványok eltűnnek. Andorffy Mária meghalt.

A Tavasz után és a Szivárvány szerzője nem fog több regényt írni. Két fiatal lányosan, üdén búbajos, de mégis mélységeket kutató regény, néhány zengő, tavaszi muzsikájú vers, néhány téma, néhány vázlat, ez mindössze, amit Andorffy Mária, az írónő hátrahagyott, de életekben, emberekben, könnyekben és fájdalmakban és búbajosan szép emlékekben annál több maradt mögötte. Mert ő csak azoknak volt Andorffy Mária, akik a kíváncsiságtól izgatottan, vagy esetleg talán csak a megszokottság csökönységével várták regényeinek egy-egy új folytatását s azoknak, akik A Hét egy-egy finom verse alól ismerték a nevét, és bűvös fiatalságát csak nyomtatott sorokon keresztül érezték. De mindenki más, aki közelről ismerte, akinek kollégája, barátja, barátnője volt, csak így szólította: Patyó. Még gyerekkorában adták neki a Patyó nevet, patyolatfehér teint-je jogán, s a becéző Patyó név elkísérte fehér koporsójáig. És joggal. Mert Patyó fogalom volt: a fiatalság, a búbáj, a kacagás, szőkeség, az örök vidámság. Ha vannak nevek, melyek a sötétséget és a halált jelentik, úgy Patyó neve a fényt

és az életet jelentette. Minden gazdagság és nagyszerűség, amit a fiatalság nyújthat, az övé volt. Könnyedén és biztosan járt az útján, minden magától adódott neki, ahová lépett, onnan elmenekült minden árnyék. Az egész világ szinte csak dekoráció volt az ő életéhez, végtelen kút, melyből csak ő meríthet. S ő merített ki belőle bőségesen.

Húszéves korában már beszéltek róla, és ő nevetve örült a dicsőségnek. Egy felnőtt szemével látott, egy gyerek szívével nevetett, és ez a nevetés mindent szívárványossá, ragyogóvá varázsolt. A szürke kis szerkesztőségi szoba életet kapott, mikor belibbent hozzánk, és magával hozta a Vérhalom utcai akácok illatát. Mi, szegény rabok, tőle tudtuk meg, hogy a Rózsadombon kibukkant a hóvirág, hogy ragyogó szédületben pompázik az orgona. A reakció homályossága színes és csillogó lett, ha átlépte a mi negyedszázadosnál vénebb küszöbünket. A kéziratokkal telezsórt asztal fölött ott derengett a szökesége és nevetése, s ez a felejthetetlen nevetés úgy gyöngyözött, mint ezüstbokkréták, mely fölfelé fut a hegyek kristálytisza vizében. Pajkosan és rakoncátlanul mozgott, ezer dolog után érdeklődött, de harmatos lett minden, amihez hozzáért.

Bölcs volt az ő huszonegy éves szöske kis fejével, mert ösztönszerűen jutott el oda, ahová mi éveken át tartó szkepszis és töprengés után tudtunk csak eljutni. Az élénk színeket szerette, a vidám és jó embereket, a hegedűket, a virágokat, a verseket és az élet mézédés ízeit. Ebben a nagy szeretetében, melyben létünk jóságait és szépségeit maga köré sűrítette, mégis önzetlen volt, mert zengő, fiatal boldogságát vissz sugározta felénk. Mi, emberek, hangszerek vagyunk, akik örömet és szomorúságot muzsikálunk, aszerint, hogy milyen sors játszik rajtunk. Patyó nem volt az öröm hangszere, ő maga az öröm volt, a szent, tiszta, egyedülálló öröm, melyhez kórus zengett a beetho-

veni szimfóniában. A fantázia se igen teremthet hozzá hasonlóan tiszta stílusú lányt, aki nemcsak álmokban látta és áhította az életet, hanem bátorsága és ereje is volt hozzá. Az élet sugallata vezérelte, és ez a sugallat megmondta neki, hol találja meg a legigazibb örömeiket, a legszebb muzsikákat, a legderekasabb embereket és a legédesebb süteményeket. Ebben az ő nagy ösztönében nem ismert skrupulust. Patyó utolsó leheletéig hű maradt magához, és életre szánt bátorságánál csak gyermekien őszinte becsületessége volt nagyobb.

Akik megsiratják, azoknak a könny forrósága bizonyára vigasztaló, de nekünk, akik mintegy álomban nézünk utána árnyá lett ragyogó alakjának, nem marad más, mint a hideg, reménytelen kétségbeesés. Az irtózat ugyanis nemcsak halálában van meg, hanem a megdöbbenő örvényekben, melyek feltárnak mögötte. Vajon szabad-e hinnünk az életben, a munkákban és a jövőben, mikor az ilyen huszonegy éves emberek is máról holnapra csak úgy emlékké halványodhatnak? Az élet teljességéből átmennek a halál semmiségébe, minden akaratuk, lázuk és forróságuk szétfoszlik, és az, ami tegnap még csupa energia volt, az ma a végtelenbe disszipáló hő? Minden elmúlt élet fölött egyformán kell hamut hinteni fejünkre, mégis, Patyó koporsójánál minden gyászbrokátnál sötétebben tárul elénk az élet meddősége és céltalansága. Mi láttuk az ő életét, közvetlen közelségről ismertük, együtt örvendtünk korai sikereinek, és együtt neveltük örömeiben. Mi azért szerettük, mert igazán ismertük a matrózblúzos, fehér galléros, szép szőke gyermeket, aki tavasszal, kollokviumok előtt, jegyzeteket szorongatva mosolygott bele a szelíd Múzeum körútba, az egyetem közelében; egyetemi szünetkor kibontott hajjal lovagolt a Rózsadombon, a főpróbákon kacagva beszélgetett a savanyú arcú kritikusokkal, akik önkéntelenül is letették nagyképüket az ő közelében.

Láttuk a tárlatokon, amint élénk, mohó derűvel nézte a sok színt, de láttuk a cukrászdában is, ahol kora szerint valójában még a legtöbb joggal lehetett volna otthon — s diadalmas ifjú erejében ott is vert mindenkit maga körül. Mindenütt ott volt, ahol emberek nyüzsögnek és akarnak, utolérhetetlen volt abban, hogy az élet ezernyi vonatkozását mind, mind magába szívja. Mindent számon tartott és mindent a magáénak érzett. Ha ez az élet meg tudott szűnni a maga teljességében, mielőtt kiélte volna magát, akkor mit kezdjünk a magunk unott, fáradt életével?

Mennyien vagyunk fáradtak, unottak és elégedetlenek, és mégis megvagyunk, mégis öröljük a napokat, és mégis hordjuk a terheket, legfeljebb nem látjuk harmóniában a világot. És ő, aki maga volt a harmónia, a dolgok boldog, szép találkozása, meghalt huszonegy éves korában. Patyó és a halál... Még gondolatnak is elképzelhetetlen lett volna ez tavasszal. És most már itt van a „Tavasz után”...

Sirassuk? Nem! Irigyeljük. Sohase ismertünk boldogabb embert nála, és sohasem élt leány, akinek élete teljesebb lett volna az övénel. Andorffy Mária halálával egy napfényesen derűs, árnytalan élet szivárványa tűnt el előlünk. Egy élet, mely önmagában tökéletesen teljes volt, mely néhány esztendő alatt zajlott le, de ez a néhány év magába sűrített egy hosszú emberéletre valót. Andorffy Mária keveset élt, és mégis sokat, mert minden kiaknázhatót kiaknázott az élet koldustarisznyájából. Patyó nagyon gazdag volt, a világ mindenkinél többet adott neki. És most mindenkinél többet vett el tőle: éveket, melyek ha elkövetkeztek volna, a maguk mélységével és ragyogásával bizonyára még felülmúlták volna elsistergett élete pazar színességét. Am Patyónak most már csak sötét éjszakaija van...

De azért mégis Patyó volt a legboldogabb lány a világon.

VERSESKÖNYVEK

Négy új verseskönyv jutott el hozzánk, amelyeknek mindegyike önmagában is megérdemelné a hozzászólást, bár inkább csak nagy lélegzetre valló naiv lelkesedés, szeretetre méltó buborék és lelkes lendület a versek eredői. Lehet, hogy e poéták tulajdonképpen nem is mind poéták, inkább a hatványozott siker vágyával csak mímelik a versírást, és nem idegrendszerük a vers elgondolása, mert nincs meg bennük a millió el nem számolható, szenzációs és hirtelen indulatú érzés. Nem kell nagyon kényes szívű vagy túlfinomult esztétának lenni, hogy külső, de főként belső döcögéseiket észrevegyük, mint ahogy nem lehet észre nem venni megérző képességüket, megérettető eszközeiket, sokszor merész és lelkünkhöz, agyunkhoz hozzáférköző temperamentumukat. Bizonyára, a költészethez sok naiv hit szükséges, s nem elég az izzó lelkiállapotok hajszolása, az életölekezésnek kiujjongása vagy bánattá jajgatása. De költőink még csak ezt sem csinálják; tiszteletre méltó családi poézis ez, nincs semmi a „poesie paroxyste”-ből, erős, egészséges életű emberek áradó érzésekkel kacérkodnak a hisztérikus konvulzióval. — Ambrozovics Dezső Szimfóniák című kötetében a közvetlen, minden komplikáció nélküli érzések a legegyszerűbb formákkal fejeződnek ki. A költő a maga lelkének eseményeiben él, onnan hallgatózik, felügyel, nem merészkedik ki, s innen van az, hogy elveszíti a kontaktust kifelé. De hogy mennyire nem konvencionális költő, és hogy mégis hogyan tart közösséget az egyetemes emberi perspektívákkal, azt sokszor vergődő, csengő, néhol erőteljes kifejezéseket adó hangja bizonyítja. — Erdösi Endre Hegedű cím alatt adta ki verseit. Láttunk és olvastunk már első verseket Kasásáról, Brassóból, Pécsről, az ország minden tájékáról, de ennyire egyénietleneket, határozatlanokat még soha.

A költő elárulta tizennyolc évét, és monoton versforgással újra meg újra visszatér korához. Sok üres szótoporzékolás és hajrázás, s ha szemelvényeket adnánk verseiből, mégis csak részletmegértökké válnánk. Csak legalább háborús verseket ne írna! Hogyan magyarázzuk meg ennek a kedves, okos ifjúnak, hogy ezzel a vörös szörnyeteggel szemben minden emberi gondolat és alkotás eltörpül, elseprődik és megsemmisül. Csak a háborúról ne, inkább labdázásról, szerelemről, kis leányról. — A Halálhinta — Kardoss Tilda versei — gyengéd, finom, leányos érzések, mosolyok, sóhajok, szinte már a gyengédségnek édesedő áhítatával, meg hittségével és közvetlenségével. Rendkívül érdekes ennek a leányosan lehetfinom lírának a formai kifejezése is:

Te tudtad, hogy egy szál lengő deszkán örvény
felett állok,

És te hagytad...

Te tudtad, hogy megmentő csudára már hiába
várok,

És te hagytad...

S a versei majdnem kivétel nélkül ilyen hangúak, frissek és ódon zamatúak, olyanok, mint a régi metszetek, amelyekből egyszerűség száll felénk, nagyigényiség nélkül. — Pusztafi Jenő: Tipegtek-topogtok című kötete a Kultúra jegyzésével került könyvpiacra. Az ismeretlen nevű poéta verseiben itt-ott megcsillan egy-egy költői gondolat, nem is unalmas, sőt plasztikusan forró, és láthatóan ismeri az új magyar költők jelentősebbjeit is. De azért le meri írni, hogy:

Magamban ülve várlak kis szobámba;
az ég már megtelt nyüzsgő csillagrajjal,
a vázákban virágbokréta állnak:
szerelmes gonddal terítve az asztal.

Fiatal- az új poéta? — nem tudjuk. Ha igen, ízlése még tisztulhat, s talán karaktere is még markánsabbá fog fejlődni.

KUBINYI SÁNDOR

Kubinyi Sándor rajzai, kis papírlapjai díszítik keskeny rációkban a Képirók és Képfaragók Váci utcai intim kiállítási termeit, s a rajzok rajongói, kik a rajongáson túl is hozzáértéssel, sőt szenvedéllyel követték egységes művészete vonalainak merész, kusza egybefonódását, azok sem győzték csodálni bátor, szabad és változatos anyagú kiállítását. Artisztikus jelentősége nálunk különösen elsősorú, s nem szabad megfeledkezni róla, hogy évtizedeken át sajátos erejének megbecsülésére készítette a német művészi világot, és elismerést szerzett a magyar művészetnek. Finom, méreteken kicsiny, átmenetekben gazdag rajzai, krétái, a női test színmelódiai, összehangolva a kompozíció és a rajz beteljesedésével. Művészete, amelyről azt hittük, hogy lezárult, mégis eljutott deklarációjára, de még ezen a deklaráción is egyre új szépségeit osztogatja lázasan. Ami korábban rajzban kifejezetlen volt, és előtte is hiába törekedett kifejezésre, az kapott most méltó formát ceruzájára, krétái által, mert rajzaiban leomlik minden korlát. Csak művésziessége, könnyedsége, bámulatosan biztos és friss vonalvezetése maradt meg, amely azonban egy pillanatra sem vált üres virtuozitássá. Ezúttal csaknem kizárólagosan a női test érdekli, erőteljes, színerős kontrasztokkal, s annak szolgálatában írja lágyan, s erőteljes vonalait, sárga és tompán barna színeit gondosan összehangolva, a hatás legnagyobb lehetőségeit biztosítva.

Kubinyi Sándor művészetének alapját nem a téma,

hanem az elgondolás adja meg, éppen ezért rajzaiból hiányzik a tér, de viszont vonalai sohasem ábrázolás-szerűek, és a látási impresszió sem siet egyenesen rajzzá. Minden rajza felsőséges szellemi és festői kultúrájának motívummá fejlesztett, tudatosan formába szőtt elgondolása, és hogy milyen mesterien tudja Kubinyi néhány vonással a legnehezebb mozgási motívumokat is megragadni s hogy mily élesen tudja mindig és mindenütt a jellemzőt, a fontosat kiragadni, s ott, ahol szükséges, a legkisebb részbe is behatolni, azt minden rajza fényesen dokumentálja. És nemcsak ott, ahol abban mester, amit művészi rajznak neveznek, hanem abban is, amit konstruktív rajznak szokás mondani.

Münchenben a fiatalabb generációnak Kubinyi régtől fogva mestere, és jelentősnek, érdekesnek tartják a legkomolyabb művészi körökben is, olyan művésznek, aki némely munkájával Toulouse-Lautrecet is erősen megközelítette. Stílusa művészi kezelésében és annak technikájában nem a modellírozás vagy a perspektíváról való bizonyos lemondás, hanem az értéket és folyton frisset, újat ígérő talentuma vezeti. Rajzai ehhez képest nemcsak magas ízlésbeli fejlődési fokot jelentenek, nemcsak a mesterségbeli abszolút tudás fényes dokumentumai, de egy ízig-vérig igazi művészember legbensőbb művészi meggyőződésének őszinte és éppen ezért meggyőző dokumentumai.

A Képirók és Képfaragók szerencsés kézzel választottak, mikor az új művészi szezon Kubinyi Sándor kollektív kiállításával avatták fel. A kiállítás — szinte szélsőségesen hangsúlyozott artisztikus törekvéseivel és minden koncessziótól ment benső művészi értékével — a fiatal vállalat részéről akár programvallásnak is beválik.

EGY FÉRJ, AKI MINDENT TUD

(Drégely Gábor komédiája a Magyar Színházban)

Drégely Gábor sikeres drámaírói múltja tekinthet vissza, a *Szerencse fia*, a Vojnics-díjjal jutalmazott *Kisasszony férje* súlyos és jelentős sikereket hozott számára, és nem nehéz megjósolni, hogy legújabb darabja is a megszokott tetszéssel, tapssal és tantième-ekkel kövezett úton indul tova. Pedig sikereinek eredete és magyarázata jórészt kis jelentéktelenségek, apró ügyeskedések, tehetségesen leplezett óvatosságok, nyárspolgár meg bohém kedélyeknek, a hideg és melegnek, a gondos, mérsékelt indulatoknak és joviális érzelmeknek szerencsés összetalálkozásában, összeolvadásában rejlik.

Az Egy férj, aki mindent tud élénken mutatja azt a szelíd, langyos, mérsékelt fűszerezett, kellemes ízű, tetszetős színű keveréket. Nem vigjáték, de nem is bohózat. Nem fordulatos, de nem is eseménytelen. Nem unalmas és nem izgalmas. Nem szellemes, mégse szellemtelen. Nem magyar, mégse kimondottan nemzetközi. (Mindazonáltal a szerzőnek gondja volt rá, hogy a legkisebb akadály se legyen a darab exportálásának.) Nem mély és nem felületes. Nem könnyű és nem nehéz. Nem kislányosan fehér, de nem izzik buja, hetérés színekben sem. Nem ósdi, azonban minden modern merészség hiányzik belőle. Szóval, maga az arany középut. Egy férj a felesége szeméből olvas, de a szerző nem hagy a szuggesztíó, a gondolatolvasás ködös bizonytalanságában: hamar megtudjuk, hogy az egész csak képzelgés. A férj nem tud gondolatokat olvasni, de ezt csak a közönség tudja, amely nyájasan mulathat azon, hogy a szerencsétlen férj a harmadik felvonás közepéig azt hiszi magáról, hogy ő kitűnő gondolatolvasó. Az asszony szelíd, megbocsájtható flörtbe

kezd, mely természetesen nem fül paráznaságokba; az óvatos szerző az Akadémia szigorú erkölcsseire is gondol, no meg a Vojnics-díjra. Az összeütközés azonban mégiscsak megtörténik a második felvonásban, a házastársak összevesznek, az asszony elhagyja a házat, a harmadik felvonásban azonban a férj belátja, hogy nem tud gondolatokat olvasni, és az áldott, jó asszony visszatér a régi lakásba. Egy hét alatt észrevette, hogy áldott, s ezért jogcíme van a visszatérésre meg a darab békés befejezésére. A komédia igazán kielégítheti a nagyközönséget mosolygós kibontakozásaival, az utolsó felvonás nyájas, gömbölyű lekanyarításával. Közben a karzatról is történik gondoskodás; néhány szövicc, néhány aktualitás, egypár pesti „kiszólás” meg Zerkovitz emlegetése biztosítja a magasból lehulló derút is.

Az Egy férj, aki mindent tudnak irodalmi értékei is vannak. A megtervezésében, a lanya bonyodalomban bizonyos szervezés és szabályszerűség található, a szereplők alakján pedig itt-ott a jellemkomikum nemes fénye csillan fel halványan, erőtlenül, bátortalanul. Drégely Gábor célja merész, de alacsony irányú: mindenkinek tetszésére, a tág tömeg elismerésére törekszik, nagy akkordokat akar átfogni, melynek legfelsőbb hangja az Akadémia, legalsóbb pedig a pesti utca, közben azonban meg akarja ütni Bécs meg Berlin, meg Berettyóberzence megfelelő billentyűit is. Másvalaki a földre esne, ha két szék közé akarna ülni, Drégely azonban csodálatos ügyességgel helyet talál a két távol álló ülőhely között. Talán nincs is művészi célja, mégis úgy tűnik fel, mintha a nemes művészet tartaná vissza a bohózat könnyedségétől, de azért kedélyesen, szelíden mosolygunk, és mikor kilépünk a színházból, nem mondhatjuk, hogy nem mulattunk.

Az előadás alkalmazkodott a darabhoz. Törzs ugyan itt-ott talán sötétebb tónusokat keresett játékaival, de Báthori Giza asszony és a többi szereplők már megtalálták a megfelelő hangot és mimikát. Gyárfás bur-

leszkké pöffedt alakja, torz, grimaszos játéka nem való egy kőszínház színpadára.

ŐSZI ESTVE

— okt. 4.

— Milyen korán sötétedik! — mondja a foghíjas, hegyes állkapcsú dada, aszott ujjjaival végigsimítja szájszögletét, és révetegen nézi az udvaron motoszkáló favigókat, akik már hazafelé készülődnek.

A mesének már vége, a legkisebb királyfi bejutott a kacsalábon forgó kastélyba, a homály, mint öreg házibarát, már elhelyezkedett a pamlagon meg a szekrény árnyékában szendergő karosszékben. Az asztalon csupasz szőlőfürtök, felsebbzett, fehéren csillogó pontok könnyeznek a leszakított bogyók helyén, a tányéron még néhány mállott, felhasított, összenyomott szem, a fürtön pedig rajta maradt egy-két sápadtzöld, savanyúnak ígérkező bogyóka. A hímzett terítőn, mint lelapult gonosz indulat, még ott settenkedik egy levél, amit délután hozott a rőt bajszú postás, s amelyben arról van szó, hogy nagypapa ismét gyengélkedik. A galambösz öregúr nehezen túri a hervadás évszakát, a hűvös estéket, a fojtott szobalevegőt, a nyirkos időjárást. Jó anyám felhős arccal ment át a nappaliba. e levél elolvasása után, és Fickó, a nagy fejű fehér kandúr vigasztaló dorombolással szaladt utána, és simult szoknyájához.

Az ablaküvegen alélt légy vánszorog felfelé, az oszlopos tornácon felkúszó vadszőlő levele oly veres, mint kis húgom orcája volt, midőn vörhenyben feküdt, és a széles koponyájú házi orvos fejcsóválva ment ki a szobából, a fázós, barna ágak hűvös, síkos kígyóknak

tűnnek fel, melyek most pucéran, didergősen kanyarognak, kapaszkodnak, pedig nemrég még oly tömött, résztelen levélszőnyeg hullott alá a tornác két oszlopa között, hogy még a napsugár se szitált keresztül rajta.

Meg kell gyűjtani a lámpát, el kell végezni a holnapi leckéket. A természetrajz tanulásánál kissé tovább lapozok a könyvben, eltűnődöm az új ábrákon, a farkas, a hiúz, a bálna nyájas arcképén. Milyen érdekes állatok, s milyen jó szaga van a könyvnek! És az új körzömben sem gyönyörködtem még eleget, pedig hogy csillog a kék bársonyos tokban, mikor rátéved a lámpa sárga fénye. A tuskihúzóat még ki sem próbáltam, noha már vettem egy kis üveg tust és egy üveg karminpiros tintát a Schön-féle papír- és zenemű-kereskedésben. A karcsú latin szófüzetbe már beírtam az ismeretlen szavakat, de a számtani feladvány sehogyan sem akar sikerülni. Talán majd holnap reggel, vagy legkésőbb óra előtt, tízpercben leírom valakiéről... Kis húgom csokoládét majszol, és barna bajuszt fest magának, sőt tömpe kis orrára is ken egy pontocskát az édes mázból. Felkacagok, mire ő sírva fakad, kövér könnyei sietve, szinte vidáman gurulnak le a maszatos arcon, a ráncos kezű dada sirámos koldushangon vigasztalja, újabb csokoládét ígérget, és a barna foltok eltávolításában buzgólkodik.

Az alsó konyhában szilvalekvárt főznek. Kiszököm a tornácra, és édes, fáradt, hűvös csókú illat zár karjaiba. A kert tarlott fáin kékes párák függnek, mint vízbe cseppentett tej, az öreg gesztenyét csak sejteni lehet hosszú kertünk alján, a konyhából ferde, bagyadtsárga kévék nyúlnak ki a ködbe, és világos fénydarabokban pihennek meg a nyirkos földön. Olykor árnyékok imbolyognak a fényben, és felhallatszik szemölcsös szakácsnőnk zsémbeskedése az incselkedő udvarossal. Az udvar végén néhány öl fa komor, fekete tömböt alkot, mint ostromra elszánt bástyafal, denevér repül ki a szénapadlás ablakából, és hirtelen úgy

tűnik fel, mintha valami megmozdult volna a farakás körül. Lúdbőrös sejtelmek borzongnak végig a lankadt, alattomos estfátyolban. Hideg van már. Összerázkódom.

A rácsos kapu csengője felsikolt, mint megijesztett szolgáló, öreg vizslánk kötelességszerűen felcsahol. A paprikaorrú szomszéd jön, a tegnapi szüretből hozott kóstolót. Apám vidáman fogadja, a szalonban felgyújtják a lámpást, sárgásbarna must gyöngyözik a poharakban, Matyi bácsi recsegve mesél hahotás anckdotákat, és anyám arca felvidul, mint szivárványos tájképé. Füsttel, hanggal, vidámsággal telik meg a szalon, az arcok kipirulnak, mint tűzcsókban fürdetett ünnepi sültök, nyájas, aransárga világosság és meleg megihittség úszik a szobában, míg kint sunyi köd, náthás, nyirkosság mordul a távozóra, akárcsak barátságtalan komondor pókhálós udvarházakban. Olyan jó a szobában lenni, és az öreg fákot, a nyikorgós vaskutat, a korhadó hintát, a poshadt esővízes hordókat meg a bizonytalan őszi fájdalmakat kint hagyni a didergős sötétségben.

Kis húgomat már lefektették. Matyi bácsi vidáman recsegő beszéde tompán lüktet a fülembé, az ásítás egynéhányszor felpofockeli számát; nekem is aludni kell mennem. A felmelegedett ágyban szinte vidáman gondolok arra, mily rossz lehet most az utcán, mily borzongató lehet most a vén gesztenye tövében. Lassan elálmosodom, de egyszer csak felrikít ez a kellemetlen kérdés: mi lesz a számtani feladvánnyal? Valahogy megnyugtatom magam, csend van, és észrevétlenül elszüppedek az álom tarka szövésű hálójában.

Felébredék. Tref éktelenül csahol, s valaki türelmetlenül rángatja a csengőt. Kinyitják a kaput; léptek, mormogások, ajtókopogás, csettenő zár, végre megszólal egy rekedt hang: sürgöny. Felneszelek. Várom. Jó anyám ijedt sikollyal felzokog a hálószobában, az öreg dada fakó, jámbor jajgatásba kezd, mintha falusi temetésen lenne. Mozgolódás, ajtónyitogatás. Az álmos

arcú inas nyugtalan gyertyalánggal bőröndökért megy fel a padlásra, lélegzése olyan, mintha állandóan cigarettafüstöt fújna ki orrából.

Fogvacogva kiugrom az ágyból. A szobában hideg van, mint dermesztő bánatok ölében.

Ősz van.

VÁDAK

— okt. 11.

Nehéz dolog halottal szembeszállni, de a tragikus sors úgy akarta, hogy — akinek elsősorban szólnak e sorok — Andor József, az *Élet* szerkesztője, nem olvashatja immár e vitairatot. Az utolsó hetekben még fürge pengével támadott nekünk, és mi — mielőtt feleltünk volna neki — meg akartuk várni cikksorozatának befejezését. Harcos tolla azonban előbb kiesett a kezéből, semmint elmondhatta volna mindazt a sok kétséget, mely — bizonyára minden szépért hevülő — lelkét kínozza, s mi, világnézetbeli és művészi ellenfelei, most úgy érezzük: nem tiszteleghetünk szebben korai sírja előtt, mint hogy mégiscsak elmondjuk azt, koporsója fölött is, amit pedig az élő és harcos publicistának szántunk.

Andor József ugyanis az utóbbi hetekben cikksorozatot írt lapjába *Irodalom és pornográfia* címmel, melyben hosszasan foglalkozik A Hét elindulásával s azzal a merészebb, melegebb hangnemmél, mely annak hasábjain érvényre jutott. A Hét rést ütött a magyar irodalom tisztességbástyáján — írta Andor József — A Hét nyújtotta szerinte először azt az idegen erotikumot, mely paráznasággá fajult, s a mai irodalomban felrikító pornográf hangok is tulajdonképpen A

Hét tetszetősen felszolgált erotikumának következményei.

Sajnos, nem tudom az elhunyt szerkesztőnek vádjait keményebb, szemléltetőbb módon körvonalazni, mert maguk a vádak bizonytalanok, elmosódottak, néha inkább bókók, mint gáncsoskodások, az egész cikksorozatból valami erőszakoltság tűnik elő, valami tótova bosszankodás, mely erőltetetten keres okokat, bizonyítékokat. Úgy látszik, hogy előbb született meg az elégedetlen kedv, a vádaskodó indulat, míg maguk a vádak másodlagosak, mesterkéltek, s éppen ezért nem életrevalók.

Mindennek egyszerű magyarázata az, hogy Andor táborá oly túlságosan szűk látószögéből nézi a magyar irodalmat s A Hét forró fiatalságát, amely teljesen jogosulatlan és tarthatatlan. Az irodalom: művészet, következésképpen csupán művészi szempontból nézhetjük és bírálhatjuk az irodalmat. Az irodalmat nem művészi szempontból nézni annyi, mint a folyadékot hossz mértékkel mérni, vagy az anatómiát zenével akar-ni elmondani. Egy oly tiszta, oly átlátszó igazság, mint a harmat csöppje. A klerikális lap klerikális szerkesztője azonban klerikális szempontból akarta bírálni A Hét elindulását és a kilencvenes évek irodalmát. De ő maga is érezte álláspontjának talajtalanosságát, s ezért szélesbítette, helyesbítette, erősítette a jogosulatlan alapot, eleve tiltakozva az ellen, hogy klerikális elfogultsággal ír, ellenben a magyar faji szempontot emlegeti. Így kétségtelenül több joggal szólhatott bele a magyar irodalomba, csak hogy Andor József előtt mégsem a magyar szempont lebegett, a klerikális szerkesztő nem tudott elszabadulni a klerikalizmus száraz, fanyar, rosszindulatú, művészietlen világnézetétől.

De vajon magyar faji szempontból is kifogás alá eshetik-e A Hét?

Az Élet halott szerkesztője két csoportba osztotta a kilencvenes évek magyar íróit. Az egyik csoportba

A Hét merész, „erotikus” írógárdája kerül (Bródy Sándor, Kóbor Tamás, Ignótus stb.), a másikba Gárdonyi meg Herczeg, mint magyarok és erkölcsösek. Ez a felosztás erőszakos, ravasz és alaptalan. Mert például Gárdonyi is — mint minden neves magyar író — A Hét munkatársa volt, azonkívül A Hét gárdájában volt még a számításból elhallgatott Tóth Béla, Papp Dániel, Sebők Zsigmond, Ambrus Zoltán, Lovik Károly, Kosztolányi, akik voltak olyan magyarok és erkölcsösek, mint az ellentétnek felállított Herczeg Ferenc. Különbösen is az írások magyar volta nem a népiességben rejlik, hiszen magyar és művészi lehet az a regény is, melynek főhőse nem zsinóros atillában jár, hanem angol ruhában. A népies nemzeti irány A Hét elindulásakor már rég a múlté volt, meg az irodalomtörténeté, A Hét pedig nemcsak hogy nem akart soha szembehelyezkedni az idővel, de mindig előtte járt. Írásai mégis mindig magyarok voltak a szó nemes, tiszta értelmében, mert a kisvárosnak vagy Budapestnek különleges alakjai lélekben mégiscsak emlékeztetnek nyers, szenvedélyes, elégedetlen és örökkön rokonszenves szépapáinkra.

De Andor József tulajdonképpen nem is erről beszélt, ezt a gondolatot csak unottan és erőtlenül pendítette meg, a fő (és egyúttal a legértéktelebb) vádja: A Hét erotikuma. Andor József beismeri, hogy van és volt „magyar” erotikum, mely azonban nem fajul pornográfiává. Csodálkozva kérdezzük: A Hét írói közül ki ír, vagy ki írt valaha is pornográfiát? Egyikük sem volt oly szabad szájú, mint Móricz Zsigmond, aki pedig az Életben kezdte el értékes munkásságát. Az elégedetlen szerkesztő később formálta a vádat, és azt mondja, hogy A Hét zsidó erotikumából fejlődött a mai pornográfia, szóval nem A Hét írói a durva, ízléstelen paráznak, hanem ők csak okozói a mai erkölcsstelen irodalomnak. Nem óhajtok tiltakozni az ellen, hogy A Hétben forróbb írások is napvilágot lát-

tak, mert ez nem lényeges. A lényeges az, hogy az erotikum e lapokon sohasem volt öncél, és mindig művészi alakot öltött, és hogy A Hétnek soha semmi köze sem volt az ízléstelenségekhez, a szeméremsértő, elkobzott regényekhez, sőt legutóbb épp A Hét volt az, mely egy tehetségtelen, parázna kedvű író ellen szavát felémelte. Hogy Paul de Kockok, Casanovák, Maupassant-ok voltak a világon, hogy legutóbb lefordították az érdeemes Barbusse érdeemes „L'enfer”-jét — erről igazán nem tehet A Hét. Ez a vád már komikusan kínos és kalandos következtetés.

Ma az őszinteség: irodalmi, művészi szentség. A rokokó füledt hazugsága, a biedermeier suta, ízetlen álszemérme már a múlt század közepe táján halványodni kezdett, mint divatjamúlt öltözék a szekrény üveglapja mögött. A nagy francia naturalisták frissebb, természetesebb levegőt küldöttek a hajnali széllel, s ez a levegő a kilencvenes évek táján hozzánk is eljutott. A Hét, mint független, művészi irányú újság, helyet adott ennek a levegőnek. Teljesen harmadrendű dolog az, hogy ebben a szellőben buja illatok is hintáztak, mert jóformán nincsen irodalmi korszak érzéki illatok nélkül. Homérosztól és a Szentírástól kezdve alig van írás, melyből hiányozna az erotikum, hiszen az érzékiség éppoly virága az emberi léleknek, mint a jóság lilioma vagy a gyűlölet pipacsa. A Hét mindig a szabad művészi szempontot képviselte, s ezért szóhoz juthatott mindenki, aki jó író volt: Molnár Ferenc éppúgy, mint Gárdonyi Géza. Andor József szerint: „nem egy talentum is különös dicsőségének tarthatta, ha hasábjain (A Hét hasábjain) írását nyomtatásban olvashatta”. Ez csakugyan igaz, s mi büszkék vagyunk rá, hogy A Hét mindig a tehetségek lapja volt, és nem a szemérmes írók szende, színtelen szemléje.

Andor József különben nem kifogásolta az irodalmi színvonalat, sőt sokszor meleg elismeréssel kedveske-

dett, pedig bizonyos, hogy nem akart kedveskedni. „E sorok írója — írta — sok kétség és fiatalos kísértés közt olvasta el A Hét minden egyes számát. Most is elismeri, hogy a maga idejében új és nálunk szokatlanul elfinomult irodalmiságot képviselt, de emlékszik arra is, mennyire félt a maga magyar vére szerint az elfinomult, idegenszerű kultúra hatásától.” Másutt azt írta, hogy: „A Hét munkatársai közé sorozhatta az akkori napisajtó csaknem minden tehetségét. És mert modern, friss, újságszerű volt”, a hagyományaiba belekövesedett újságok nem versenyezhettek vele. Sőt az erotikumról is oly sorokat írt, melyek nemes irodalmi szempontból inkább érdemeknek, mint hibáknak számítanak: „Mi, akkori fiatalok, kezdők, utat keresők, sokszor bódultan olvastuk ezeket a merőben új stílusú, új szerkezetű és új merészségű írásokat; meglepett stílusuk túlfinomult enerváltsága, tartalmuk perverz szimbolizmusa és etikájának forradalmi radikalizmusa...”

A svéd király egykori, szellemes keresztfia ezt írta egyik előszavában: „Nem lehet szó arról, hogy vannak erkölcsös és erkölcstelen könyvek. A könyvek vagy jól vannak írva, vagy rosszul vannak írva. Ennyi az egész.” Andor József nem fogadta el ezt a művészi axiómát, az ő álláspontja, okfejtése, következtetése tehát hamis mindvégig. Pedig ha a kritikus leteszi torzító klerikális szemüvegét, úgy egyenesnek láthatja a nyugtalanul hullámozó vonalat; ha a tiszta és egyedüli jogos művészi szempontból tekinti A Hét dicsőséges múltját, úgy széjjelhull az az erőszakoltan összekalapált, idétlen gondolatlánc, mely most sután, szaggatottan húzódik végig a klerikális vádiraton. Ha a klerikalizmus erős elfogultsága egyszer szétomolna, úgy fonák ítéletei, súlytalan vádjai, téves meglátásai eltűnnének, a semmibe sápadnának, mint naiv dajkamese libbenő lidércei, mikor széjjelömlik a reggel fényes, fölényes fényözöne.

HÁROM KIÁLLÍTÁS

I.

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÚJ SZERZEMÉNYEI

Az új szerzemények második sorozatát mutatja már be a múzeumban Petrovics Elek igazgató, és oly, minden elismerésre méltó céltudatossággal, pihenést nem ismerő munkával, hogy ennek a tiszteletet parancsoló törekvésnek a múzeum fejlesztésében, főleg a magyar naturalista művészet bemutatásában máris igazi, nagy eredményei vannak. Ez a kiállítás bizonyosságot tesz arról, hogy Petrovics nyitott szemmel és fogékony lélekkel próbálja megvalósítani minden művész és művészetbarát álmát: a Szépművészeti Múzeumnak nyugat-európai nivóra és magyar múzeumká váló fejlesztését, és igen sajnálatos, hogy ebbeli törekvéseit a képzőművészeti tanács időközönkénti vásárlásai nagyban keresztülhúzzák. Korok és irányok történetének ismeretéhez ez az új kiállítás is igen sokban hozzásegít, és Nagybánya legjellegzetesebb időszakának szétszóródott művészi alkotásait magasabb szempontból és elfogulatlan tárgyilagosságból mutatja be.

A XIX. század első felének magyar művészetét Waldmüller és Barabás Miklós képviselik, őszinte, tiszta tudású, egyszerű szellemű, ma már a gyermek nyíltságához hasonlatos női portrékkal. Munkácsy Mihály önarcképében már benne vibrál a manet-i impresszionizmus látása, a nyolcvanas évek bizonytalansága, amit a colpachi tartózkodás egyre jobban elterelt a régi tradíciótól: festése kristályos korától. Paál Lászlót „Erdei útja”, de elsősorban „Százéves asszonya”, fejlődése legmagasabb fokán mutatják, akkor, amidőn képzeleti képeit érzelmi hatások alatt fejlesztette, erős megvilágítással, a maga érzésvilágának bizonyos állan-

dósult és nyugodt harmóniájával. Hollósy Simon magyar genreképe: „A jó bor”-t és Bihari Sándor jelenetét tiszta, színes nyugalomuk, egységes tónust kereső és a tompa árnyalatból egybeszűrődő tónusborús barnasága teszik érdekessé. Ugyanez a spontán, technikailag is önként megoldódó látás jellemzi Deák Ébner Lajos „Hazatérő aratók” című képét és Jendrassik Jenő jellegzetes intérierjét is. Szinyei Merse Pál „Pacsirtá”-ja még ma is egyik legegységesebb és a leganarchikusabb művészi munkája a nyolcvanas évek naturalizmusával küzdő magyar művészetnek. A nagybányai iskola minden nagyvonalúságát, a természet visszaadásának minden heroikus lendületét Ferenczy Károly „Márciusi est”-je adja. Ebben a képben kivételes jelentőségűvé válik művészete, és hatása talán nem is azért oly monumentális, mert a formái teleszívták magukat a tartalommal, s így magukban is impresszionálnak. Ez a naturalisztikusan fáradt melankóliájú kép Ferenczy különös és hallgatag piktúrájának legszebb szimbóluma és megnyilvánulása. Egész tiszta színei, finom művű felületei, a tavaszi est zománcos csilámlása kihívóan erős témáját kifejezőmódjának energiájával és anyagérettetésének erejével egyik legszebb munkájává avatják. A magyar művészet reprezentánsai közül többek között itt vannak még: Hatvany Ferenc diszkrét, puha tónusú „Szobasarok”-jával, Iványi-Grünwald Béla a táj karakterét biztos megérettetésével visszaadó „Tavaszi kirándulás”-ával és Rippl-Rónai József barna vonalú, dekoratíven is az egyszerűsödés felé törekvő „Ágyban fekvő nő”-jével. Három modern szobor áll az új szerzemények között: Maillolnak nem egészen újszerű, inkább görögös inkarnációjú, de technikailag érdemes kis térdeplő figurája, bár mintha éreztetni akarná Bourdelle hatását; Ferenczy Béni klasszikus feje az igaz plasztikai célok szeretetében gyökeredzik értéké; Vedres Márk női aktkonstrukciója Hanns v. Marées „Hesperidák kertje” egyik akt-

jának szoborban való megmintázása. Vedrest energiás, friss művésznek ismertük, és sajnáljuk, hogy mintázási készségét festői problémák másolásában oldja fel.

Az antik gyűjtemény nagyon válogatott. A németalföldi iskola legjobbjai, Colijn de Coter, Cornelis van Haarlem, Pieter Lastmann és Moyaert — tehát mindazok, akik próbálkoztak, kísérleteztek, akik előharcosai voltak a koloristáknak, felszabadították a palettát, és oly következetességgel fejlesztették a bibliai tárgyú képeket, hogy nagyon megközelítették a történelmi, illetve a polgári kép első kialakulását.

II.

FERENCZYEK

Két évvel ezelőtt ugyancsak az Ernst-múzeumban rendezte friss alkotásaiból Ferenczy Károly az utolsó kiállítást, és most már csak hagyatékát láthatjuk: rajzait, vázlatait, kész festményeit, mindmegannyi harmonikus körülírást céltudatos, biztos szemű művésztől. Míg rajzai, vázlati pillanatnyi konstellációkat adnak róla, addig javarészt már ismert, most kiállított festményei még mindig meglepetésszerűen hatnak. A nyugati festéshez ennyire közel s a természet tisztább szemléletességéhez ennyi egyensúlyozással csak kevés művész állott. Öröme és hivatása volt az ecset; szilárd, teljes képeket adott, és csodálatosan gyengéd, sok átmenetű színárnyalattal gazdagította Nagybányából kinőtt, szerves művészetét. Múzeumban volna helye e kollekciónak néhány darabjának is, így páratlanul éteries, könnyű és sima gyermekarcképének, a „Tékozló fiú”-nak amelyben művészetének összes konkrét eredményeit adja, naturalista mohóságával, a napfényes háttér tompított zöld színében. Nincs művészetben egyetlen tónusdifferencia sem, amit ne tudna a

természettel igazolni, és aktjaiban is eksztatikusan átlükteti az életet, a festői lehetőségek minden kínálkozó szabadságával.

Gyermekeinek munkái egészítik ki a hagyatéki kiállítást. Az ifjak apjuk emlékének művészetük tisztaságával és nemességével áldoznak. Noémi szó, hímez páratlan színérzékű, primitív egyszerűségű gobelineket, Béni plasztikai tehetségével kisebb vonalú szobraiban szokatlan tökéletességű konstrukciójával lep meg bennünket, s Valér erőteljes színű, egyszerű formájú képeivel és friss törekvésű grafikai munkáival bizonyítja jelentős kvalitásait.

III.

UDVARY GÉZA KÉPEI

Kubinyi Sándor pompás és nagy sikerű kiállítása után most Udvary Géza kollekcója került a Képfaragók és Képfaragók intim és finom intérierjébe. A két kiállítás között egész világ áll — egy világ megismétlődő művészi forradalmakkal —, s Udvary szinte dacosan áll a régi világ romjain. Rég lezárt stílusok feltámasztására esküdött fel már pályája elején, s ma is csak úgy reneszánsz álmokat kerget, mint eddig tette, mikor a Múcsarnok falain időnként szóhoz jutott. Sajnos, a művész inkább csak külsőségekben utánozza ezt a stílust és nem a festői tartalomban; nála a kosztüm s a figurák megjelenésének középkorias stilizálása inkább arra való, hogy leplezze velök rajzbeli és konstruktív fogyatékoságait, s ott is dekoratív hatásokat mutat csak, ahol a kompozíciónak s a formának kellene a kép ritmusát megadniok. Ízlés, artisztikus felfogás és nyugodt, dekoratív elegancia bizonyára nem vitatható el ezektől a vásznaktól, de nagyobb művészi erőt legfeljebb frissebb vázlatai

árulnak el, bár ezekben is több a makarti álpátosz, mint a reneszánsz igaz, őszinte és emberi szenvedélye. Erotikuma is langyos, afféle tetszetős szalonerotikum; nyilvánvalóan ez is a publikumsiker forró vágyából született. Ha ez a siker kielégíti a művészt, ezt meg fogja kapni bizonyára. A tiszta művészi sikert azonban más utakon kell keresnie.

A DIVATOS HALÁL

— okt. 25.

Ma még vidáman, eleven pillantással néznek reánk, ma még mozognak, beszélnek, kezüket nyújtják, sorokat írnak, szerepeket játszanak, és holnapra merevek, némák, sárgák és hidegek, mint a temetőföld. Fiatalok, villogók, elevenek, erősek, birkózni vágyók ma, és néhány óramutató-forgás után fáradtan, erőtlenül elnyúlnak, szemük lecsukódik, és a szemfedő lágy nyugalommal borul reájuk. Ijedve eszmélünk fel: hiszen tegnap még itt voltak, még aggódtak, reménykedtek, terveztek, szerettek és vitatkoztak, és ma már fekete keretes értesítést kézbesít a postás, melyben ájult hitetlenséggel, döbbent fájdalommal olvassuk el az életet, erős és reményt jelentő nevet, mely mára elfakult, kihűlt, és sírvésői feladattá vált.

Valami halovány öntudatosságot éreznünk ezekben a sűrű, hirtelen távozásokban, melyek hasonlatosak azokhoz a jelenetekhez, mikor az előkelő színházi vendégek nem várják meg a tragédia végét, a sikoltós, recsegő, jajgató, halálhörgős befejezését, hanem fáradt, kényelmes mozdulattal felkelnek helyükről, és jelt adnak az indulásra. Talán ezek a titokzatos távozók is a rettenetes, haláltusás befejezés elől menekülnek, ta-

lán ők beláttak a holnap résén, megborzongtak, és leghelyesebbnek tartották az eltávozást. A remegtető, vérborbácsoló zúrzavarban nem tudjuk, mi lesz velünk, mi lesz holnapunkkal, életünkkel, vérünkkel meg véreinkkel, és ijedten ötlik eszünkbe, hogy talán ők, a hirtelen és szóttlanul távozók az élet-halál mezsgyén megpillantották a nagy jövő ismeretlen panorámáját, és jobbnak látták arra a lankadt útra lépni, mely a sötét erdőbe, a Styx bús, fekete vize felé vezet.

Járvány pusztít az országban, valami titokzatos mikróba titokzatos módon beteggé teszi a tüdőt, és megállítja a szívet. Téglapiros levelek hullanak le a fákról, az orvos alétan, fáradt, gyűrött arccal nyit be a fülledt betegszobába, az asztalon lucskos színű orvosság, az ágyban ziháló, ijedt tekintetű beteg, és a halál ki-kitekinget az ágy alól, mint bújócskát játszó csintalan kisgyerek. Az ezüstkanálban beszáradt a szirupos gyógyszer, a lázmérő keményen felnyúlik magas számok közé, mint dölyfös, ezüst színű akarat, és másnap ásítgatva, káromkodva szegzik fel a fekete kárpitot a temetkezési vállalat lekonyult bajszerű emberei. Ősz van, hervadás, betegség, pusztulás van, országok hullanak el, hagyományok dőlnek az enyészetbe, ősi fogalmak foszlanak szét a semmiben, minden újsághírben, minden rozsdás, tallózó falevélen és — ki tudja — talán a mi lelkünkön, a mi szívünk felett is ez áll: halál. Mintha a világ fenséges, félelmetes össze köszöntött volna be, mintha emberek, világok, határok, hatalmak, tervek, testek, térképek, tiszteletek, törvények, tulajdonok enyészete zokogna a rezedaillesatú, betegségszagú levegőben.

Járvány pusztít, az öreg halál már alig győzi a munkát, akárcsak verejtékes sírásó, aki alig teszi le hűséges ásóját kérges, otromba kezéből. Csodáljuk a zörgős csontú végzet szívósságát és munkabírását, már négy esztendő óta folyton kaszál és kaszál; hullnak a sorok, dőlnek a kalászkok, és a csontos kéz sohasem

fárad el. A régi, kedélyes influenzák, a hársfateával meg forralt borral gyógykezelt meghúlések eltűntek már, mint a krákogó, fehér fejű nagyapa a karosszékéből, a pöfeteg dunnákkal és forró krampampulikkal kipréselt joviális izzadások pedig nem hoznak gyógyulást, hűvös, tiszta megkönnyebbülést másnap reggelre.

A lüktető, lankadt homlokú beteg újságot vesz kezébe, halántékán öklömnyi manók kopognak, a betűk vörös ködben süppednek, halványodnak. [...] A képelet sistergős rakéta alakjában kipattan a tüzes homlok mögül, messzi holnapokba száguld, ijesztő távlatokat lát meg — a szürke kendős vénasszonyok szerint a haldoklók a jövőbe látnak. A zörgő csontú jó barát pedig szelíden odaül a beteg mellé, az izzó halánték mögött most már ájultan hevernek a gondolatok, mint fagyott, fehér galambok.

— Gyere velem — szólal meg atyai gondoskodással. — Meglátod: jobb lesz.

A verejtékes fej lehanyatlik, mintha helyeselné a csendes beszédet, és elfogadja a csontos kar támogatását. Mi ámulattal nézünk a távozó után, kinek nem sokára társa akad a fekete úton, újak és újak jönnek, indulnak, tűnnek, távoznak, mint elégedetlen vevők egy bukás előtt álló üzletből. Mily fájdalmasak, mily fölényesek ezek a távozások! Talán holnap már mi is ott baktatunk a távozók között, és szelíd szomorúsággal tekintünk vissza árva, zavaros földi országunkra.

Lassanként talán mindenki eltávozik, csend és némaság költözik országunkba, üresen álldogálnak majd az alföldi tanyák, kietlenek lesznek a sáros országutak, mélán hallgatnak a völgyek, nem bődül fel rekedt katonanóta útszéli csapszékekben, szóttlanul merengnek az elhagyott udvarházak, a városokban süket némaság nyúlik el, és a leeresztett zsaluk mögött az üres sötétség szuszog, mint otromba medve téli barlangjában.

[...]

SZÍNHÁZ ÉS KÖNYVBÍRÁLAT

A színházakra manapság elég sok gáncsoló szó hull, a színpadot lebecsülni, a színpadi szerzőket darabgyárosoknak nevezni már oly divatos dolog lett, mint gúnyolódni a hadi parvenükön, mégis, a színház dús, állandó témája a sajtónak, a közéletnek, és a színházzal foglalkozó lapoknak még mindig nagyobb keletjük van, mint bármely szépirodalmi folyóiratnak. Ezek az utóbbi jelenségek jóformán a háborúval egyidősek, ezért siralmasan unalmasak, és magyarázatuk egyszerű és természetes. Szomorú, kopott, fásult közhelyek már ezek a szavak: panem et circenses, konjunktúra, színházláz, hadimilliomosok, és ugyancsak émelygősek az ezekből felépített okfejtések.

A bántóan igaztalan és jelentékeny dolog ott kezdődik, hogy a szépirodalmat a fontossá pöffedt színházi tereferében agyonhallgatják, pedig a szépirodalomnak is megvan (vagy megvolt?) a maga háborús fellendülése. A napisajtó már egyáltalán nem ír könyvekről, mert az izgalmas hírek, a pletykálkodó riportok és a moziműsorok ismertetése kiszorítják a könyvbírálatot, folyóirataink pedig különös, indokolatlan és ellenszenves közönnyel néznek el a tarka könyvpiac felett, itt-ott nyúlnak csak egy könyv után, amely legközelebb fekszik hozzájuk. A megindulásukkor mindig forradalmat jelentő revük ma a Budapesti Szemlénél is zárkózottabbak, süketebbek és nehézkesebbek, nem hallanak, nem látnak meg semmit, míg a többiek azt veszik észre, arról írnak csak néhány enyhe, langyos sort, amit kiadójuk eléjük tesz: A Hét szinte egyedül áll azzal a kötelességszerű törekvésével, hogy higgadtan és állandóan ír könyvekről, hogy rendszeresen és lelkiismeretesen lapozgatja a felburjánzott magyar könyvkiadás termékeit, akárcsak sárga, értékes fóliánokat a múltakért rajongó.

Komoly magyar könyvbírálat azelőtt se igen volt, de most még jobban elhitványosodott, mint sok becsületes szándék az utolsó, zavaros évek alatt. A közönség már csak a lapok hirdetéseiből tudja meg, hogy új könyvek jelennek meg, s hogy melyik az „érdekfeszítő”, melyik a „szenzációs”, melyik a „ragyogó tollal írott”. Ennyi „kitűnő” és „elsőrangú” könyv között aztán nagyon nehéz a választás, és senki sem siet a tájékozatlan, pláne a parvenü könyvvásárló segítségére néhány ismertető, bíráló sorral; senki sem irányítja nemes, művészi célok felé a tétova, fejletlen könyvolvasóízlést. Ellenben egy mozipremierről részletes beszámolót találunk, egy új kabaréműsört az émelységig bőven, nyájasan, áporodott jelzőkkel fél hasábokon keresztül ismertetnek a napilapok, és komoly újságnak eszébe se merne jutni, hogy egy színházi bemutatót elhallgasson.

Miért ez az igazágtalanság? Miért érdemel a színház, a mozi hasábokat, és miért nem kap egy új könyv tíz sort sem, holott értékben jóformán mindig az utóbbi a különb? Az ok: a sajtó puhasága és kényelemszeretete, a hajlongó lakájalázatosság, mellyel az újság az olvasó kezébe és olcsó, csiszolatlan érzelmei fölé hajol. A közönség zokon venné, ha nem lenne szó az új premierről — tehát szó van róla. A közönség nem veszi észre, ha egy új regényről semmit sem írnak — tehát nem írnak róla. Miért fáradni ízlésnevelgetéssel, miért felvenni a harcot az olvasóval, aki egy mozdu-lattal elhajíthatja napi olvasmányát? Ez azonban kényelmes és egészségtelen szempont. A színházról manapság már alig írnak jót, miért írnak hát róla egyáltalán, miért nézzük oly iszonyú fontosnak a kulisszák közé vetített játszadozást? Miért foglalkozunk annyit a hibás, súlytalan, gyári élvezeti cikkekkel? Inkább azt kellene észrevenni, hogy új nevek indulnak el, új könyvek jelennek meg, hogy irodalom a színpalakon túl, a könyvesboltok üvegje mögött is van, sőt talán csakis

ott van. És talán senki sem fog neheztelni, ha „A titokzatos körömráspoly” detektívdráma háromnegyed hasábos ismertetése egyszer kimarad a Színház és Művészet rovatból, s helyébe az Irodalom cím alá rövid bírálat kerül egy új regényről, egy eleven novelláskönyvről, melyben több érték csillog, mint három kabaréműsorban együttvéve.

TÖRÖK GYULA

Sivár, szürke újságíró évek után, észrevétlenül megírt, folytatásokban megjelent regények után, kedvet ölö érdektelenség után, meddő, hosszas, színtelen kezdet után Török Gyula a népszerűség, az elismerés langyos, simogató sugárkévéjébe került. Regényei könyv alakban jelentős sikereket arattak, neve ismert lett, könyveit szeretettel, elismeréssel olvasták, a kritika buzdítólag, sőt vidáman ütött a már csüggedni készülő férfiú vállára: egy ifjú magyar író boldogságálmát öltött. Török Gyula sokszorosan megérdemelte ezt a kurta kis boldogságot, megérdemelte, mert tehetség volt, sőt ígéret volt egy rég várt tehetségre.

A rokonszenves, szomorú, derék ember hirtelen elköltözése hatványozottan fájdalmas. Fájdalmas a hirtelenség, fájdalmas az a harminc munkás év, melyből életet, boldogságot talán csak kettő jelentett számára, de legfőképpen fájdalmas annak a mély, magyar erőnek szétomlása, mely Török Gyulában lakozott. A magyar kisváros, a fakuló, roskadozó kúriák élete, szomorú, szinte a kórosba hajló magyar lelkek megelevenítése és felidézése volt Török Gyula írásainak legjellegzetesebb tulajdona és legbecsesebb erőssége. Mély, bús problémákat keresett, gondosan bűbelődött tétova, fáradt lelkek rajzán, és Kemény Zsigmondhoz hasonló

tosan komoly, szinte vigasztalan történeteket szövögetett ezekkel a sötét szálakkal. Mélységes magyar elbűsülés érződött ki írásaiból, mely eladósodott földesurak lelkében szokott felbújni árverés előtti éjjelen, sokéves vörösbor és árván lobogó gyertyaláng társaságában. Regényalakjai melegek voltak az élettől, a valóságtól, csupán keserűségük adott számukra indokolatlan, sokszor bántóan sötét árnyékolást.

Török Gyulában volt valami széles, oroszos epikai készség, mely sajátos magyar erővel és lendülettel párosult. Finomabb részletekben már tehetetlenséget, némi nehézkességet árult el, s e hibák kisebb írásaiban még jobban jutottak érvényre. Ezért tehetsége a tág regényekben sokkal impozánsabban bontakozott ki, mint a szűk, könnyű novellában. Két nagy regénye már telt, kemény, határozott képet ad művészi egyéniségéről, de amellettt ígéretet is tartalmaz egy csiszoltabb, tökéletesebb jövőről. Sajnos, siralmasan sajnós, ez az ígéző ígéret már nem ölthet nagyszerű valóságot.

Nehéz, véstől fülledt levegőben élünk, jelenünk kapkodó, nyugtalan, mint áradó folyó fodrai, és holnapunk rémektől vijjogó, mint Walpurgis éjszakája. Fontos, súlyos dolog lett, hogy magyarok vagyunk, egy új, független, önálló országot kell megteremtünk száz veszély és vizsály között. Kétkedünk, bizakodunk, elcsüggedünk, majd dacosan felemeljük fejünket: újabb, fenségesebb harcba készülünk. És ebben a tikkadt, életet és jövőt jelentő tusában, ezekben a nagy, lázas, lüktető napokban ezerszeresen jobban fáj, százszorosan többet jelent, hogy egy kemény, erős, reményekben révedező bajtárs kidőlt a sorainkból.

KARÁCSONY 1918

— *dec. 21.*

Bársonyos, alélt kék foltok komorlanak elő az ibolyás sóhajokkal telehintett hótakaró alól, a tülevelű tornyocskák dacosan merednek fel a sápadt, hideg égbe, mint árva igazságok. A völgyben még sebesen zajlanak a fehér tajtékos vizek, nyugtalanul, de már lankadt erővel paskolják a simára nyaldosott köveket, holnap vagy azután elnémulnak már ők is, opálos jég szunnyad majd a sziklák likacsos ölében, holnap csend lesz, fehérség lesz, és szorongó hideg, hiszen már Tamás apostol neve napja is elmúlt, néhány lap van csak hátra az öreg kalendáriumból, és az új esztendő dermesztő fagyokkal karöltve érkezik erre a vidékre.

Piros meg kék szálakból szövö sötétes ruháját az este, a fenyők már feketék, mint a mélységes harag, fehér hópalástjukon pedig acélkék árnyékok szenderegnek. A nap mögött narancsvörösre festődik az ég, mintha valahol, túl az iromba ormokon hatalmas máglya égne. Az ezüst hajú asszony egyedül ül a szobában, az öreg imakönyvben összeölekeztek már a betűk, a korhadt, magányos udvarházban ijesztően lüktet a csend, mint elhagyott, fáradt szívekben a halálfélelem. Ancsura ügyetlen kézzel rakosgat a hideg konyhában, a fagyos úton kemény lépések döngnek, lódobogás közeledik, akárcsak valósággá váló átkozódás, és itt-ott fájdalmasan felpattan, felpukkad egy puska lövés.

Imádkozni kellene, hiszen Ádám és Éva estvéje van. Lomha homály nyújtózkodik a nagy szobában, a csend az öreg ingaórával társalog, vigasztalan árnyak ülnek az ezüst hajú asszony köré, a kandallóban pedig erőtellenül parázslik a tűz, mint álmos, hályogos piros szem, mely már nem kíváncsi arra, ami körülötte történik.

Az ósdi, szomorú szagú imakönyv lecsúszik a fehér hajú asszony öléből, koppan egyet a földön, azután ismét csend van. Nem lehet már imádkozni. Ancsura gyertyát hoz be, és a sarokba fűzi a szent este fekete, félelmes manóit, akik eddig kajánul ugrándoztak a szoba közepén, a lehullott imakönyv körül. A gyertya meg-megrebben, a vén szolgáló felveszi a megszentelt könyvecskét, és az órára tekint. Bizony, már vacsora-idő lenne. Valahol sikoltás hallatszik.

Az ezüst hajú asszony belenéz a gyertya bús, sárga lángjába, mely megsokszorozódik, mintha vastag, szivárványos üvegen keresztül nézné az árva, sárga lángot. Ezer meg ezer gyertya gyúl fel, világosság lesz, a gyertyák ezüstporos fenyőágakon ülnek, és kerek, örömfényes arcok mosolyognak fel. Ó, szent, vidám, könnyes, kacagós karácsonyok! Gyermeki csókok a ráncos homlokon, jókedvű zaj a vastag, tubákos falak között, széles örömök, kinyújtott kezek, ártatlan hahoták, kecses koccintások, nyájas mákoskalácsok, aranyvörös tea gőzölög az öreg, öblös csészékben, a bodros fejű unoka már letörte a nedves hangú trombita fejét, szelíd kártyajáték folyik a sarokban az egyik ükapa sárga szakállas arcképe alatt, majd betlehemes gyerekek döcögnek be éktelen csöngővel és idétlen álarcokkal, és Ancsura áhítatos rémületére összeszározzák a szőnyeget. Együtt voltak mindnyájan, összebújtak ezen a fenyőszagú estén, mint didergő verébcsalád a tornác hallgatag párkányán. A postás csomagokat hozott délelőtt, vendégek érkeztek az esti vattal, Péter rendbe hozta a vendégszobákat, vizet készített a nagy hasú kancsókba, szappant helyezett a mosdóra, meleg, hímzett papucsot tett az ágy elé, és a nagy cserépkályhák meghitt, mályvavörös melegséget hintettek szét a sokáig lakatlan szobákban. És aztán boldog viszontlátások voltak, és könnytől csillogó szemek, vidám, becézgető vacsorák, kínálgató szavak, elégedett mosolyok, bíborvörös borok, gondtalan be-

szédek, kipirult orcák, andalító nyugodtságok — a boldogság homlokon csókolta ezen az estén az árva, fehér hajú öregasszonyt.

A gyertya lángja megtörlik, mint viharban a remény mécsese. Ancsura száraz, szomorú vacsorát tesz az asztalra, és köténye sarkával lassan megtörli a szemét. A hegyoldalon zúg a szél, mint balsorsot átkozó távoli tömeg, a fenyők ezer húrú, havas hárfáján iszonyú panaszok sírnak, és [...] katonák baktatnak a szende városka felé. Egyszerre puskaropogás. A nyítt kezű szolgáló keresztet vet. Aztán elhalkulnak a léptek, és lassan csend lesz, ijedt, facsaró, fájdalmas hangtalan-ság. A vacsora szánalmasan pihen a kopár asztalon, a gyertya oly árván libeg, mint egy haldokló utolsó só-haja, és Ancsura ismét köténye után nyúl, amikor va-laki halkán, bizalmasan megkopogtatja az ablakot. A száraz, nyítt szolgáló riadtan rebegi:

— Szent isten, rabolni jönnek...

A fehér hajú asszony szelíden megrázza a fejét:

— Csak nyisd ki a kaput, Ancsura. Nem ellenség akar bejönni.

Ancsura óvatosan, remegő kézzel nyitja ki a kaput. Kint egy galléros, bizonytalan alak áll, és vidáman, sietve susogni kezd:

— Én vagyok, Ancsura, ne félj. Ezer veszélyen ro-hantam, lopódtam, vergődtem keresztül, lövés súrol-ta vállamat, és fáradtság remeg térdeimben. Üztek, üldöztek, és én szaladtam, kúsztam, lapultam, majd ismét mentem, siettem, rohantam, csakhogy itt lehesek e szent estén.

Ancsura kacagva felzokog, az öröm különös hango-kat csiklandoz ki belőle, és az ámulat lehúzza ráncos állát. Felmegyek a lépcsőkön, és úgy érzem, hogy lép-teim oly könnyűek, mint a képzelet tipegése. Az elő-szobában a régi, rózsaszín, tompa fényű lámpa ég, a komor szarvasagancsok, a kitömött egerészölyv, az an-gol sportképek, a pörge kis vadászkalapok a fogason

régi ismerősként üdvözlnek. Belenézek a zöld tükörbe. Arcom lenge, sápadt, mint egy álom.

Belépek az ebédlőbe, és az árva, öreg asszony telcmelkedik a székről. Kissé felém jön, és felém nyújtja remegő kezét. Ezernyi gyertya ég a szobában, ínyes ételek csillognak a fehér abroszon, mennyei csengők csilingelnek, ezüst hó hull a sudár fenyőfára, bohókás füst úszik az asztal felett, valahol angyalok énekelnek, és vörös orrú öregurak kártyáznak a sarokban. Ránézek a fehér hajú asszonyra: arcáról csendesesen és boldogan csorognak le a könnyek. A szívem, a torkom összeszorul, és szemem kissé homályos lesz. Öntudatlan hevességgel széjjeltárom karomat, mint hirtelen felpattant vágy, mint repülni készülő nagy madár, és lelkemből felszabadul ez a rekedt, rejtett, reménytelen sikoltás:

— Édesanyám!

